

Seksuaalivähemmistöjen oikeudet, EU ja Puola

Seksuaalivähemmistöjen kiistetyt oikeudet Puolassa ja EU:n reaktiot
vuosina 2005–2007

Katri-Maija Karvonen
Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos
Kansainvälinen politiikka
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2008

Tampereen yliopisto
Kansainvälinen politiikka
Politiikan tutkimuksen laitos
KARVONEN, KATRI-MAIJA: Seksuaalivähemmistöjen oikeudet, EU ja Puola
Pro gradu -tutkielma, 94 sivua
Marraskuu 2008

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on viime vuosina käyty länsimaissa yhä runsaammin keskustelua. Eräs keskustelua aiheuttanut tapaus on ollut Puola, jossa vuosina 2005–2007 vallassa ollut Laki ja oikeus -puolueen johtama hallitus pyrki erityisen ankarasti kiistämään seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Tämä herätti huomiota Euroopan unionin piirissä ja aiheutti osaltaan konfliktia Puolan ja EU:n välillä. Puola on EU:n uusia jäsenmaita, joka liittyi unioniin vuonna 2004, ja merkittävän kokoisena valtiona on pyrkinyt saamaan itselleen lisää vaikutusvaltaa. EU on toisaalta pyrkinyt profiloitumaan ihmisoikeuksien puolustajana, ja on myös ryhtynyt jonkin verran suojelemaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Niinpä Puolan hallitus haastoi ihmisoikeusnormin, jota EU:ssa oli pyritty luomaan.

Tutkimus pyrkii selvittämään, mitä tuossa Puolan ja EU:n välisessä konfliktissa tapahtui, miten siinä keskusteltiin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista ja mitä vaikutusta tapahtumilla oli. Teoreettisena taustana on sosiaalinen konstruktivismi, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus muodostuu toimijoiden välisessä kanssakäymisessä, näin myös ihmisoikeusnormit. Lisäksi tutkimuksessa käytetään Jürgen Habermasin teoriaa kommunikatiivisesta toiminnasta ja ideaalisesta puhetilanteesta, johon Habermasin mukaan väittelyn tulee pohjautua ja jossa argumentteja arvioidaan ainoastaan niiden rationaalisuuden pohjalta. Tutkimus kysyy, onko tutkitussa konfliktissa Puolan seksuaalivähemmistöjen oikeuksista toteutunut tällainen puhetilanne.

Taustaksi tutkimus esittelee yleisesti ihmisoikeuksia ja erityisesti seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskevaa tutkimusta ja keskustelua, sekä EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa ja suhtautumista seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Taustana tapaustutkimukselle esitetään myös tärkeimmät tapahtumat seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen muualla EU:ssa sinä aikana, johon tutkimus sijoittuu.

Tutkimuksessa kerrotaan tapahtumista seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen Puolan Laki ja oikeus -puolueen hallituksen aikana lokakuun 2005 ja lokakuun 2007 välisenä aikana, sekä siitä, miten Euroopan unioni reagoi näihin tapahtumiin ja millaista keskustelua niistä seurasi. Kasimierz Marcinkiewicz ja Jaroslav Kaczynskin johtamien hallitusten aikana hallituksen ja hallituspuolueiden edustajat muun muassa esittivät julkisesti halventavia kommentteja homoseksuaalisuudesta, tukivat seksuaalivähemmistöjen kulkueiden ja muun toiminnan kieltämistä, ja jopa pyrkivät saamaan aikaan lain, joka estäisi seksuaalivähemmistöjen edustajien toimimisen opettajina. Euroopan julkaisi tänä aikana useita päätöslausemia, jossa Puolan tapahtumat tuomittiin tai niihin muuten viitattiin. Myös Euroopan komissio osallistui keskusteluun.

Kovin suuria muutoksia seksuaalivähemmistöjen tilanteessa Laki ja oikeus -puolueen hallitus ei saanut Puolassa aikaan rajusta retoriikasta huolimatta, eikä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien tilanne Euroopan unionissa ei näytä tämän konfliktin perusteella huonontuneen. Tutkimus toteaa, että tutkimusaineiston perusteella ei voida puhua habermasilaisesta ideaalisesta puhetilanteesta, jossa vain argumentin rationaalisuudella olisi merkitystä. Varsinkaan seksuaalivähemmistöjen vastustajat eivät usein pyrkineet perustelemaan argumenttejaan huolellisesti, mutta myös seksuaalivähemmistöjen puolustajien retoriikkaa hallitsivat ajoittain poliittiset intohimot enemmän kuin rationaalinen argumentointi.

Asiasanat: seksuaalivähemmistöt, ihmisoikeudet, Euroopan unioni, Puola

SISÄLLYSLUETTELO

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymyksen esittely.....	1
1.2 Tärkeät käsitteet: Seksuaalivähemmistöt ja seksuaalinen suuntautuminen.....	7
1.3 Työn rakenne.....	10
2 Teoreettinen tausta ja tutkimusmenetelmä	11
2.1. Taustaa sosiaalisen konstruktivismin nousulle: perinteiset kansainvälisen politiikan teorit	11
2.2 Sosiaalinen konstruktivismi.....	13
2.3 Sosiaalinen konstruktivismi ja Euroopan unioni.....	15
2.3.1 Sosiaalinen konstruktivismi EU:n tulkitsijana.....	15
2.3.2 EU ja normit.....	16
2.4 Miten normeista väitellään? Thomas Risse ja Jürgen Habermasin kommunikatiivinen toiminta.....	18
2.4.1 Habermas ja kommunikatiivinen toiminta.....	18
2.4.2 Kommunikatiivinen toiminta kansainvälisissä suhteissa: Thomas Rissen tulkintaa Habermasista.....	20
2.5 Tutkimusmenetelmä.....	22
3 Ihmisoikeudet	27
3.1 Ihmisoikeuksien määritelmä.....	27
3.2 Miten ihmisoikeudet vaikuttavat politiikkaan?.....	30
3.3 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet.....	32
3.4 Ihmisoikeudet ihmisen ja valtion rakentajina.....	39
4 Ihmisoikeudet EU:ssa	41
4.1 Yleisesti EU:n sisäisestä ihmisoikeuspolitiikasta.....	41
4.2 EU:n sisäisen ihmisoikeuspolitiikan kritiikkiä tutkimuksessa.....	43
4.3 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet EU:ssa: taustaa tapaustutkimukselle.....	45
4.3.1 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet ja EU: säädökset ja instituutiot.....	45
4.3.2 Muut kuin Puola: Seksuaalivähemmistöjen tilanne EU:ssa vuosina 2005–2007.....	49
5 Tapaustutkimus: Vuosien 2005–2007 konfliktit seksuaalivähemmistöjen oikeuksista Puolan ja EU:n välillä	54
5.1 Johdanto.....	54
5.2 Taustaa: PiS- ja LPR-puolueiden suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin.....	55
5.3 Tapahtumat Marcinkiewiczin hallituksen aikana: Kiellettyjä kulkueita ja kiistanalaisia kommentteja.....	57
5.4 Tapahtumat ja EU:n reaktiot Jaroslaw Kaczynskin hallituksen aikana.....	67
5.5 Lopputulos: Puolan tapahtumat lokakuun 2007 jälkeen ja yhteenveto.....	79
6 Johtopäätökset	82
Lähdeluettelo	87

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymyksen esittely

Seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat herättäneet Euroopassa viime vuosina huomiota. Erityisen vahvasti ne nousivat huomion kohteeksi, kun Puolassa oli vuosina 2005–2007 vallalla Laki ja Oikeus -puolueen johtama hallitus, jonka julkinen politiikka oli vahvasti seksuaalivähemmistöjen vastaista. Puolan tilanne herätti noina vuosina paljon kritiikkiä ja paheksuntaa muualla EU:ssa. Euroopan parlamentti teki vuonna 2006 kaksi päätöslauselmaa, jossa puututtiin seksuaalivähemmistöjen syrjintään Euroopassa. Näistä ensimmäinen, tammikuussa 2006, ilmaisi huolestumisensa homofiasta yleisellä tasolla. Kesäkuussa 2006 annettu toinen päätöslauselma sen sijaan viittasi yleisen homofobisen väkivallan ongelman lisäksi erityisesti muun muassa Puolan korkeaan poliittiseen johtoon, joka oli ilmaissut seksuaalivähemmistöille hyvin vihamielisiä kantoja. Huhtikuussa 2007 parlamentti teki vielä selvemmin juuri Puolan politiikan homovastaisuuden tuomitsevan päätöslauselman. Tässä viitattiin monessa kappaleessa erityisesti muun muassa maan opetusministerin ja varaoetusministerin seksuaalivähemmistöille vihamielisiin lausuntoihin ja suunniteltuun lakiehdotukseen, joka kieltäisi seksuaalivähemmistöistä puhumisen kouluissa ja avoimesti homoseksuaalisten ihmisten toimimisen opettajina.

Euroopan parlamentti ei ollut ainoa, joka Puolan tilanteeseen reagoi. Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin kaltaiset ihmisoikeusjärjestöt tekivät näinä vuosina useita huolestuneita kannanottoja ja vetoamuksia Puolan tilanteesta seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen. Yhdysvaltain ulkoministeriön raportti eri maiden ihmisoikeustilanteesta kiinnitti Puolan kohdalla huomiota seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ongelmiin. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi useissa tapauksissa puolalaisten viranomaisten rikkoneen ihmisoikeussopimusta kieltäessään seksuaalivähemmistöjen kulkueita. Mitä Puolassa tuolloin tapahtui? Miten maassa onnistuttiin loukkaamaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksia niin voimakkaasti, että se aiheutti huomattavia kansainvälisiä reaktioita?

Vuonna 2005 Puolassa nousi valtaan Laki ja Oikeus -puolueen (PiS) muodostama hallitus. Puolue oli oikeistolainen ja jossain määrin sitä saatettiin pitää jopa äärioikeistolaisena: se oli nationalistinen ja EU-vastainen, ja sen näkyvät poliitikot esittivät kommentteja, joissa vastustettiin seksuaalivähemmistöjä, etnisiä vähemmistöjä sekä pasifistisia, ekologisia ja sosialistisia järjestöjä. PiS:n hallituskumppaneihin kuului Puolalaisten perheiden liitto (LPR), joka oli erityisen vanhoillinen ja oi-

keistolainen, ja vastusti hyvin vahvasti seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. PiS:n hallituksen tuleva pääministeri, Kasimierz Marcinkiewicz, tiedettiin seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajaksi, niin myös veljekset Lech ja Jaroslaw Kaczynski, joista edellinen nousi Puolan presidentiksi, jälkimmäinen oli puolueen näkyviä johtohahmoja ja nousi myöhemmin Marcinkiewiczin jälkeen pääministeriksi. Alusta alkaen puolueen homovastaisuus oli hyvin näkyvää: sen johtohahmot esittivät avoimen homovastaisia kommentteja ja vihjasivat muun muassa aikovansa estää homoseksuaalien toimimisen opetustehtävissä.

Vielä rajummin seksuaalivähemmistöjä vastusti LPR, jonka edustajilta tuli näinä vuosina hyvin voimakkaita puheenvuoroja seksuaalivähemmistöjä vastaan ja jonka ministerit Roman Giertych and Mirosław Orzechowski herättivät paljon huomiota seksuaalivähemmistöjen vastaisilla puheillaan ja toimillaan. Vuonna 2007 LPR-puoluetta edustavat Giertych ja Orzechowski ilmoittivat aikovansa esittää lakia, joka kieltäisi seksuaalivähemmistöistä puhumisen kouluissa ja mahdollistaisi avoimesti homoseksuaalien opettajien erottamisen. Tämä ehdotus kävi jo suoraan EU:n syrjinnänvastaisia direktiivejä vastaan ja aiheutti voimakkaan vastalausemyrskyn niin EU:ssa kuin muidenkin kansainvälisten kommentoijien keskuudessa.

Tuo lakiehdotus ei koskaan toteutunut, sillä sitä vastustettiin myös kotimaassa, ja ennen kuin oli selvinnyt oltiinko sitä todella esittämässä parlamentille vai ei, PiS:n hallitus kaatui sisäisiin riitoihin. Uuden hallituksen muodostajaksi tuli maltillisemmän keskusta-oikeiston Donald Tusk. Tämä vakuutti suurempaa yhteistyöhaluaan EU:n kanssa, eikä ole myöskään näkyvästi vastustanut seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Kuitenkaan hänenkään aikana Puola ei ole toistaiseksi liittynyt EU:n perusoikeuskirjaan, joka vihdoinkin eksplisiittisesti kieltäisi seksuaalivähemmistöjen syrjinnän, ja syynä liittymättömyyteen on juuri tämä pykälä. Ongelmat seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen eivät siis suinkaan ole lakanneet Puolassa, mutta rajuin vaihe on rauhoittunut.

Tässä tutkimuksessani kysyn, mitä Puolan politiikassa PiS-puolueen hallitusaikana tapahtui seksuaalivähemmistöjen suhteen ja miten EU reagoi tapahtuneeseen. EU pyrkii kannattamaan suvaitsevaisuutta seksuaalivähemmistöjä kohtaan: näiden syrjintä on kielletty sen direktiiveissä, ja niin myös sen perusoikeuskirjassa, joka tosin ei vielä ole kaikkia jäsenmaita sitovaa oikeutta. Puolan tapauksen avulla pyrin tutkimaan, mitä tapahtuu, kun eräässä jäsenmaassa nousee valtaan hallitus, joka suhtautuu tiettyyn ihmisoikeudelliseen kysymykseen radikaalisti eri tavalla kuin EU:n virallinen linja.

Varsinaiseksi tutkimusaineistokseni olen valinnut ILGA-Europen (International Lesbian and Gay Association - Europe)¹ verkkosivuilta löytyvät tätä konfliktia käsittelevät uutiset tutkimusajankohtajana. Rajaan tutkimusaineistoksi ILGA-Europen tekstit, koska siellä on englanninkielisistä lähteistä kaikkein laajimmin käsitelty kyseistä tapahtumasarjaa ja siitä saan siis kattavimman ja koherenteimman aineiston. ILGA-Europen sivuille on koottu tietoja niin puolalaisissa tiedotusvälineissä ilmestyneistä uutisista ja haastatteluista, EU-kannanotoista kuin kansainvälisten järjestöjenkin tiedotteista ja kannanotoista. ILGA näyttää seuranneen tapahtumia huolellisesti ja raportoineen kaikesta asiaan liittyneestä, joka on tullut sen tietoon.

Yhden tahon toimittamaan tietoon nojautuessa on kuitenkin aina muistettava erityisen huolella lähdekritiikki. ILGA:lla järjestönä on tietty ohjelma: se kannattaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ja vastustaa kaikkea niiden rajoitusta ja seksuaalivähemmistöjen syrjintää. Niinpä sen ohjelma voi värittää sen uutisointia, kommentointia ja kerrottavien asioiden valikointia. Minun on varauduttava siihen, että sivustolle saatetaan valikoida tietynlaisia uutisia, jotka vääristävät tilanteesta syntyvää kuvaa. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ajamiseen keskittyvä järjestö saattaa painottaa kaikkea, joka kertoo näiden oikeuksien rikkomisesta, ja saada rikkomukset näyttämään mahdollisimman törkeiltä. Toisaalta sivusto saattaa myös pyrkiä erityisesti osoittamaan, että mahdollisimman suuri osa kansalaisista kannattaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksia, ja valikoida erityisesti myös tällaista materiaalia. Sanavalinnoilla ja kommentteilla voidaan luoda tietynlaisia mielikuvia tapahtumista, päättäjistä ja näiden lausunnoista ja ohjata lukijan tulkintaa tiettyyn suuntaan. Niinpä minun on pyrittävä lukemaan lähteitäni kriittisesti.

Apuna tutkimusaineiston kriittisessä lukemisessa käytän muita samoja tapahtumia käsitteleviä lähteitä. Kun luen saman asian useammasta lähteestä ja näen, raportoidaanko samat asiat eri tavalla lähteestä riippuen, minun on helpompi muodostaa oma kriittinen käsitykseni siitä, miten asiat todellisuudessa ovat tapahtuneet. Lisäksi pyrin analysoimaan tekstejä tarpeeksi nähdäkseni, millä tavoin niissä kenties pyritään johdattelemaan lukijaa tiettyyn tulkintaan. Aineistoni analysointia tukevia lähteitä ovat muun muassa uutislähteet kuten BBC ja Yle, asiaa kommentoineet ihmisoikeusjärjestöt kuten Amnesty International ja Human Rights Watch, sekä tiedot EU-instituutioiden ja eurooppalaisten poliitikkojen lausunnoista ja toimista, joita löytää muun muassa EU:n virallisilta sivuilta. EU-parlamentin keskustelut homofobiaa koskevista päätöslauselmista kuuluvat myös tutkimusaineistooni, sillä ILGA on verkkosivuillaan viitannut ja linkittänyt näihin keskusteluihin, ja ne ovat tärkeä osa eurooppalaista keskustelua tästä kysymyksestä.

¹ ILGA-Europe. Verkkosivu: <http://www.ilga-europe.org>. Viittaan järjestöön lyhyden vuoksi myös nimellä ILGA, mutta tarkoitan tällöin juuri Euroopan osastoa.

EU:n ihmisoikeuspolitiikasta on viime vuosina käyty runsaasti keskustelua. Monien kommentoijien mukaan unioni pyrkii esiintymään ihmisoikeuksien puolustajana, mutta sen ihmisoikeuspolitiikassa on siitä huolimatta puutteita, erityisesti unionin omaan alueeseen kohdistuvassa ”sisäisessä” ihmisoikeuspolitiikassa. Ulkopolitiikassa ihmisoikeuksilla on huomattavasti suurempi rooli ja niiden toteutumista Euroopan ulkopuolella EU edistää tehokkaammin kuin unionin omassa ja sen jäsenvaltioiden politiikassa. Eräiden tutkijoiden ja kommentoijien mielestä EU:n pitäisi toimia tehokkaammin ihmisoikeuksien suojelemisessa ja turvaamisessa alueellaan. On kirjoitettu paljon sekä siitä, mitä EU:n tulisi tehdä sisäisen ihmisoikeuspolitiikkansa edistämiseksi että siitä, miksi se ei kykene sitä tekemään.

Myös EU:n sisällä käydään tätä keskustelua, ja ainakin jotkin tahot unionin päätöksenteossa ovat hyvin tietoisia siitä, että sisäistä ihmisoikeuspolitiikkaa tulisi parantaa. Tämä näkyy esimerkiksi lisääntyneistä raporteista, jotka käsittelevät ihmisoikeustilannetta unionin sisällä², sekä eri toimielinten tekemistä ehdotuksista sisäisen ihmisoikeuspolitiikan kehittämiseksi. Tutkin työssäni erilaisia esitettyjä selityksiä sille, miksi EU:n sisäisessä ihmisoikeuspolitiikassa on vaikeuksia ja mitä sille tulisi tehdä. Tapaustutkimukseni kautta pyrin tutkimaan, mitä pohjaa näillä selityksillä on.

Teoreettisena lähtökohtanani on sosiaalinen konstruktivismi, tärkeä nykyinen tutkimussuunta kansainvälisessä politiikassa. Sen mukaan yhteisön normeilla ja yhteisesti jaetuilla käsityksillä oikeasta ja väärästä on merkittävä rooli siinä, miten toimitaan ja mitä pidetään tärkeinä intresseinä. Tämä keskittyminen normeihin ja arvoihin tekee sosiaalisesta konstruktivismista hyödyllisen, kun tutkitaan ihmisoikeuksia. Sosiaalisessa konstruktivismissa keskitytään myös siihen, miten nämä normit ja arvot rakentuvat ja miten niistä keskustelu määrittää yhteisön identiteettiä. Tämä on myös tärkeä osa tutkimustani, sillä tutkin normia jonka rooli Euroopan Unionin arvoissa on vasta rakentumassa ja on osittain rakentunut tutkimani konfliktin myötä.

Ihmisoikeudet ovat hyvä esimerkki normeista, jotka yhteisön jäsenten (tässä tapauksessa Euroopan unionin jäsenten) oletetaan hyväksyvän ja jotka rakentuvat yhteisessä kanssakäymisessä hyväksytyiksi normeiksi. Kun esimerkkitapauksenani on normi, jota ei ole vielä kaikkialla yhteisössä yleisesti hyväksytty, se antaa mahdollisuuden tarkkailla, millä tavoin tällaisesta normista keskustellaan ja millaisiin argumentteihin vedotaan normin puolesta ja sitä vastaan.

Olen valinnut tutkimukseni aiheeksi Puolan konfliktin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista, koska seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskevat kiistat ovat ajankohtainen ja kiinnostava aihe, josta on

² esim. European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights: vuosittaiset raportit perusoikeuksista EU:ssa ja sen jäsenvaltioissa.

tarpeen tehdä lisää tutkimusta. Keskittyminen Puolan tapaukseen näyttää juuri sopivalta tähän tarkoitukseen johtuen siitä, että kyseessä on rajattu tapaus, josta on kuitenkin melko paljon tietoa saatavilla. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kiistanalaisuus osoittaa, että normi ei ole vielä kokonaan hyväksytty, mutta sen roolia yhteisössä rakennetaan parhaillaan. Tässä kysymyksessä nousevat esille monet EU:n ihmisoikeuspolitiikkaa ylipäättään rasittavat ongelmat, kuten jäsenvaltioiden erilaiset käsitykset ihmisoikeuskysymyksistä. Seksuaalivähemmistöjen oikeudet soveltuvat siis hyvin sen pohtimiseen, voidaanko erilaiset käsitykset sovittaa yhteen ja mille EU:n yhteinen arvopohja perustuu. Toisaalta aihetta ei myöskään ole tutkittu yhtä paljon kuin esimerkiksi etnisten vähemmistöjen oikeuksia, mistä johtuen sitä on tarpeen tutkia enemmän, etenkin kun se on noussut viime vuosina hyvin ajankohtaiseksi.

EU:n oma lainsäädäntö ja sisäinen ihmisoikeusvalvonta ottavat ainakin jossain määrin huomioon seksuaalivähemmistöjen oikeudet ja pyrkivät parantamaan niiden tilannetta. On kuitenkin todettava, että toimet ovat toistaiseksi melko marginaalisia ja keskittyvät lähinnä helpoimpiin aiheisiin, kuten syrjinnän kieltoon työelämässä. Perheoikeudellisiin seikkoihin tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin muuttamiseen tähtäviä projekteja ei vielä ole, vaikka jotkut sitä ovatkin ehdottaneet. Sitä paitsi valvonta ja varovaiset suositukset eivät vie pitkälle, ja konkreettiset toimet oikeuksien toteuttamisessa ovat vähäisiä. Silloinkin, kun lainsäädäntöä yritetään saada voimaan, tässä asiassa kohdataan ongelmia: esimerkiksi syrjinnän työelämässä kieltävän direktiivin 2000/78/EC toimeenpanossa on monilla uusilla jäsenmailla kestänyt kauan. Esimerkiksi Latviassa oli huomattavia vaikeuksia sen toimeenpanossa, kuten luvun 6 johdannossa kerron, ja tutkimusaineistoni osoittaa, kuinka osa Puolan hallituksesta, direktiiviä tosin suoraan nimeämättä, haastoi sen pyrkimällä estämään seksuaalivähemmistöjen työskentelyn opetusallalla.

Euroopassa aletaan yhä useammin nähdä seksuaalivähemmistöjen oikeudet suojeltavina oikeuksina ja tärkeänä ihmisoikeuskysymyksenä, mutta tätä silti vastustetaan myös EU:n sisällä. Erityisesti monet uudet, vuodesta 2004 alkaen jäseniksi liittyneet jäsenvaltiot edustavat vanhoillisempaa suhtautumistapaa homoseksuaaleihin kuin vanhat jäsenvaltiot. Euroopan unionin instituutiot pyrkivät välillä suosituksillaan ja lainsäädännöllään liberalisoimaan suhtautumista seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin eivätkä enää hyväksy niin vanhoillista suhtautumistapaa kuin joissakin jäsenmaissa on vallalla. Monissa jäsenmaissa kuitenkin ainakin jotkin poliittiset ryhmät ovat vastustaneet tätä kehitystä. Vastustus on usein vahvinta uusissa jäsenmaissa, mutta vanhoissakin jäsenmaissa osa yhteiskunnasta vastustaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Euroopan unionin instituutiotkin suhtautuvat kysymykseen eri tavalla ja esimerkiksi EU-parlamentissa on vielä merkittävä vähemmistö,

joka vastustaa näitä oikeuksia. Kaikkialla EU:ssa on vielä meneillään sen määrittely, miten suhtautaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin.

Niinpä ei ole järkevää nähdä tilannetta vain taisteluna, jota edistykselliset EU-instituutiot sekä vanhat jäsenmaat käyvät muutamaa itsepäistä uutta jäsenvaltiota vastaan. Jokaisessa jäsenvaltioissa samoin kuin EU-instituutioiden sisällä on meneillään tämä taistelu. Monet puolalaisetkin vastustivat Laki ja Oikeus -puolueen homofobista politiikkaa. Toisaalta niissäkin jäsenmaissa, joissa seksuaalivähemmistöillä on laajimmat oikeudet, on edelleen monia ihmisiä ja ryhmiä, jotka eivät näitä hyväksy. Joka yhteiskunnassa seksuaalivähemmistöt kohtaavat syrjintää ja ennakkoluuloja.

Siitä huolimatta ja juuri siksi, että kaikki Euroopassa eivät varauksettomasti hyväksy homoseksuaalien oikeuksia, on näiden oikeuksien suojaaminen tärkeää ja sen onnistuminen kertoo paljon EU:n ihmisoikeusnormien todellisista vaikutusmahdollisuuksista. Se, että seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat erityisen kiistanalaisia, ei oikeuta jättämään niitä vähemmälle huomiolle: onhan myös huomattava osa eurooppalaisista ihmisistä ainakin jossain määrin rasistisia, eikä sitä pidetä oikeutavana syynä luopua rasismin vastaisesta toiminnasta. Eurooppalaiseen ihmisoikeuskäsitykseen kuuluu, että ihmisiä ei saa syrjiä yhdenkään asiaankuulumattoman syyn perusteella ja että kaikki ovat lähtökohtaisesti tasa-arvoisia lain edessä riippumatta henkilökohtaisiin ominaisuuksiin kuuluvista eroista. Kiistanalaisten oikeuksien suojeleu osoittaakin parhaiten, onko ihmisoikeuspolitiikka tehokasta, ja voivatko EU:n jäsenmaiden käsitykset ihmisoikeuskysymyksistä keskustelun myötä muuttua yhtenäisemmiksi.

Aloitin tutkimukseni siitä, kun PiS-puolue voitti Puolan parlamenttivaalit vuonna 2005. Tosin viitataan myös aikaisempiin tapahtumiin, jotka antavat taustaa sille, miksi PiS:n tiedettiin jo tällöin vastustavan seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Lopetan tutkimukseni lokakuun 2007 vaaleihin, joissa hallitus vaihtui. Tutkin sitä, mitä Puolassa tänä aikana tapahtui seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen ja millaisia lausuntoja puolalaispoliitikot aiheesta antoivat. Samoin tutkin sitä, miten Euroopan unionin instituutiot tänä aikana reagoivat asiaan ja millaisia kommentteja ne antoivat seksuaalivähemmistöjen oikeuksista.

Sekä Puolan tapahtumia että EU-instituutioiden reaktiota ja toimia seuraamalla voin nähdä, millaista vuoropuhelua asiasta käytiin. Tähän väittelyyn kuuluvat erityisesti EU:n huomautukset Puolalle puutteista sen ihmisoikeustilanteesta sekä Puolan vastaukset näihin huomautuksiin; mutta myös yleinen julkisesti käyty keskustelu seksuaalivähemmistöjen oikeuksista ja EU:n ihmisoikeusnormien noudattamisesta sekä Puolassa että yleisesti EU:ssa. Yleiseen keskusteluun kuuluvat niin

virallisten tahojen kommentit kuin kansalaisjärjestöjen lausunnot ja kansalaisyhteiskunnan toimet (esimerkiksi mielenosoitukset), sillä kyse on yhteisön laajuisesta keskustelusta, ei vain virallisiin instituutioihin rajoittuvasta. Vaikka kaikkia näitä lausuntoja ja tapahtumia ei olisi eksplisiittisesti suunnattu jollekulle, ne voivat olla osa tätä keskustelua ja toimia oman aseman puolustuksena ja toisen argumenttien pohdintoina.

Tällaiseen vuoropuheluun osallistuvat myös Euroopan neuvosto ihmisoikeustuomioistuimeen, sillä niiden määritelmät ihmisoikeuksista määrittävät myös pitkälti EU:n käsityksiä niistä. Niinpä tuon esille myös Euroopan Neuvoston ja ihmisoikeustuomioistuimen kannanotot ja tuomiot. Lisäksi viitataan myös merkittävien ihmisoikeusjärjestöjen Amnesty Internationalin ja Human Rights Watchin kommentteihin, sillä näillä järjestöillä on niin paljon arvovaltaa ihmisoikeuskentällä, että ne voivat vaikuttaa yleiseen eurooppalaiseen kansalaismielipiteeseen sekä poliittisten instituutioiden käsityksiin ja ovat siis myös tärkeitä osallistujia tässä vuoropuhelussa. Osittain niiden kautta toteutuu kansalaisyhteiskunnan osallistuminen keskusteluun.

Tutkimukselleni esitän seuraavia kysymyksiä: Mitä Puolassa tapahtui ja miten seksuaalivähemmistöjen oikeuksista siellä keskusteltiin? Miten EU tässä tapauksessa reagoi jäsenmaahan, johon nousi yleisten vaalien ansiosta joltain kannalta ”sopimaton” hallitus? Miten seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on puhuttu tässä konfliktissa ja miten ne on yhdistetty puheisiin ihmisoikeuksista ja eurooppalaisuudesta? Mitä tuloksia tällä konfliktilla on ollut? Ovatko seksuaalivähemmistöjen oikeudet näyttäneet parantuvan vai huonontuvan sen johdosta? Onko Puolan vastustus seksuaalivähemmistöjen oikeuksille nähtävänä todisteena siitä, että se ei kykene sopeutumaan EU:n arvoihin tai siitä, että seksuaalivähemmistöjen oikeudet eivät voi kuulua EU:n arvoihin? Vai onko tämä konflikti vain osa välttämätöntä vuoropuhelua, jonka avulla mahdollinen yhteinen arvomaailma on mahdollista luoda?

1.2 Tärkeät käsitteet: Seksuaalivähemmistöt ja seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ne ihmiset, joilla koetaan olevan yhteiskunnassa vallalla olevasta normista poikkeava seksuaalinen suuntautuminen. Seksuaalisen suuntautumisen voi määritellä esimerkiksi kansainvälisten asiantuntijoiden kehittämien ns. Yogyakarta-periaatteiden mukaisesti seuraavasti: ”kunkin ihmisen kyky tuntea syvää tunteellista, kiintymyksellistä ja seksuaalista vetoa sekä olla intiimeissä ja seksuaalisissa suhteissa vastakkaista tai samaa sukupuolta tai kum-

paa tahansa sukupuolta edustaviin yksilöihin.”³ Seksuaalinen suuntautuminen voi olla hetero- homo- tai biseksuaalista. On vaihtelevia tulkintoja siitä, onko heteroseksuaalisuus todella yleisin seksuaalinen suuntautuminen, ja voiko seksuaalista suuntautumista ylipäätään jakaa tiukasti näihin kolmeen kategoriaan. Monien mielestä huomattavasti useampi ihminen on biseksuaali kuin usein uskotaan, ja joidenkin mukaan seksuaalinen suuntautuminen on enemmänkin laaja asteikko, jonka yhdessä päässä on täysin homoseksuaalinen ja toisessa täysin heteroseksuaalinen suuntautuminen, ja enemmistö ihmisistä on jossain määrin biseksuaaleja.⁴ Yhteiskunnassa kuitenkin yleisesti uskotaan enemmistön olevan heteroseksuaaleja, joten niin homo- kuin biseksuaalisuus nähdään poikkeavana ja kuuluu meidän lähestymistavassamme seksuaalivähemmistöjen määritelmään.

Sinänsä koko vähemmistökonseptin voi kyseenalaistaa. Esimerkiksi perinteisempien vähemmistöjen kuten rotuvähemmistöjen kyseessä ollessa voi kysyä, miten oikeastaan määritellään eritoten tai eri etnistä alkuperää oleva ihminen: kuinka suuri prosentti perimästä pitää olla vähemmistöryhmää, miten vaikuttaa kulttuurinen tausta? Uskonnollisten vähemmistöjen kyseessä ollessa vähemmistöryhmään voidaan määritellä kuuluvaksi vain syntyperän perusteella vaikka uskontoa ei varsinaisesti harjoitaisi, tai ulospäin näkyvien tekojen perusteella riippumatta todellisesta vakaumuksesta. Jos asiaa alkaa tutkia, huomaa pian, että vähemmistöryhmiksi määritellään joidenkin piirteiden perusteella ihmiset, joilla ei välttämättä ole paljon yhteistä keskenään eikä mitään merkittäviä eroavaisuuksia muiden, ryhmään kuulumattomien ihmisten kanssa. Se, kuka katsotaan kuuluvaksi mihinkin ryhmään, vaihtelee yhteiskunnan, ajan ja kulttuurin mukaan. Vähemmistöt ovat aina sosiaalisesti rakennettuja, eivät mikään ehdottomasti todistettavissa ja tieteellisesti määriteltävissä oleva ilmiö.⁵

Seksuaalivähemmistöihin tämä pätee ehkä vielä vahvemmin kuin uskonnollisiin ja etnisiin vähemmistöihin, sillä mikään fyysinen ominaisuus ei erota näitä valtaväestöstä, ja poikkeava käyttäytyminen on vähemmän julkista kuin uskonnollisilla vähemmistöillä. Syrjinnän vuoksi he pyrkivät usein sulautumaan käytökseltään valtaväestöön. Lisäksi eri seksuaalisilla vähemmistöillä saattaa olla keskenään hyvin vähän yhteistä: länsimaissa lesbot ja homot eivät usein koe, että heillä on kovin paljon

³ “[...] each person’s capacity for profound emotional, affectional and sexual attraction to, and intimate and sexual relations with, individuals of a different gender or the same gender or more than one gender.” Yogyakarta Principles, Introduction to.

⁴ esim. Heinz, 53-57. Teorioita siitä, että useimmat ihmiset ovat jossain määrin biseksuaaleja, on kehitelty hyvin paljon Sigmund Freudista alkaen. Heinz mainitsee useita muitakin tutkijoita Freudin ohella, muun muassa Kinseyn. Ks. Heinz, 53 (alaviite 117).

⁵ Heinz, 50-53.

yhteisiä päämääriä. Biseksuaaleina identifioituvat eivät taas koe aina vahvaa identiteettiä homoseksuaaleina identifioituvien kanssa, jotka saattavat suhtautua heihin hyvinkin syrjivästi.⁶

Mainitsin myös jo sen, että eräiden tutkimuksien perusteella voidaan väittää biseksuaalien olevan yhteiskunnassamme enemmistö, ei vähemmistö. Silti avoimesti biseksuaaleiksi havaitut nähdään yleensä seksuaalivähemmistönä, sillä heteroseksuaalisuutta pidetään normina, josta muut ovat poikkeuksia. Määritelmällä on siis enemmän tekemistä yleisten uskomusten kuin sen kanssa, millaiset suuntautumiset ovat yleisimpiä ja kokevatko vähemmistöksi määritellyt todella kuuluvansa samaan ryhmään.

Näistä vaikeuksista huolimatta seksuaaliset vähemmistöt on mahdollista määritellä tarkoitustamme varten tyydyttävästi. Sillä kun tutkimme yhteiskunnan asenteita ja normeja, kyse on siitä, ketkä kyseisissä yhteiskunnissa nähdään tähän vähemmistöön kuuluvina. Tämä yhteiskunnan tekemä määrittely pohjautuu sekä olemiseen että käyttäytymiseen. Joku voi olla seksuaalivähemmistöjen jäsen eli yhteiskunta näkee hänellä olevan tällainen identiteetti, tai hän voi käyttäytyä tavalla joka poikkeaa heteroseksuaalisesta normista. Usein kyse on osittain molemmista, ja koettu oleminen ja käyttäytyminen vaikuttavat toisiinsa. Seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva syrjintä voi kohdistua sekä olemiseen että käyttäytymiseen. Syrjintä voi ilmetä joko seksuaalivähemmistöihin identifioituvien ihmisten syrjintänä sen vuoksi, mitä nämä ovat, tai ei-heteroseksuaalisen käyttäytymisen estämisenä tai tuomitsemisena. Käytännössä oleminen ja käyttäytyminen usein yhdistyvät syrjinnän kohteena: aina ei ole selvää kokeeko joku syrjintää siksi että hänen katsotaan olevan homo tai lesbo, vai siksi että hän on käyttäytynyt tavalla joka eroaa heteroseksuaalisesta normista.⁷

Seksuaalivähemmistöinä voidaan pitää niitä, jotka muut ihmiset erottavat omaksi ryhmäkseen joko siksi, että näillä koetaan olevan heteroseksuaalisuudesta poikkeava seksuaalisen suuntautumisen identiteetti tai siksi, että näiden käyttäytyminen poikkeaa heteroseksuaalisesta normista, tai molemmista syistä. Ryhmään kuuluvia saatetaan syrjiä tai nämä saatetaan hyväksyä tasa-arvoisena muiden kanssa, mutta joka tapauksessa näitä pidetään poikkeavana vähemmistöryhmänä. Nämä saattavat myös itse kokea olevansa sitä, mutta olennaista on ympäröivän yhteiskunnan jäsenten suhtautuminen. Seksuaalivähemmistöt rakennetaan sosiaalisesti kuten muutkin vähemmistöt.⁸

Käytän työssäni välillä ilmaisun lyhyiden vuoksi myös termejä ”homovastaisuus” ja ”homoseksuaalisuus” viittaamaan seksuaalivähemmistöjen vastustamiseen ja seksuaalivähemmistöihin. Tämän

⁶ *ibid*, 53-57.

⁷ olemisesta ja käyttäytymisestä ks. Heinze, 53-57.

⁸ määritelmästä myös Heinze, 59-62.

voin tehdä, koska seksuaalivähemmistöjen vastustajat yleensä puhuvat nimenomaan homoseksuaalisuudesta, eivät biseksuaalisuudesta, ja näin ollen ”homovastaisuus” on pätevä termi kuvaamaan heidän mielipidettään, vaikka he käytännössä vastustavat myös biseksuaalisuutta ja muita poikkeavia suuntauksia.

1.3 Työn rakenne

Tämän johdannon jälkeen esittelen toisessa luvussa teoreettisen taustani: sosiaalisen konstruktivismin ja sen käsitykset normeista ja keskustelusta. Tähän kuuluu myös selostus Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriasta, joka esittää tulkinnan siitä, miten yhteisöissä keskustellaan ja väitellään arvoista. Toisessa luvussa esittelen myös tutkimusmenetelmäni. Kolmannessa luvussa kerron yleisesti ihmisoikeuksista ja näiden vaikutuksesta politiikkaan, ja erityisesti seksuaalivähemmistöistä ja näiden oikeuksista. Neljännessä luvussa kerron Euroopan unionin sisäisestä ihmisoikeuspolitiikasta ja ihmisoikeusvalvonnasta sekä kritiikeistä, joita on esitetty EU:n sisäistä ihmisoikeuspolitiikkaa kohtaan. Toisaalta esitän teoreettisesta taustastani lähtien hieman erilaisen tulkinnan EU:n sisäisestä ihmisoikeuspolitiikasta. Viides luku on tapaustutkimusta. Kerron Puolan tapahtumista ja EU:n reaktioista niihin, ja analysoin syntynyttä konfliktia. Viimeisessä luvussa esitän yhteenvedon ja loppupäätelmäni.

2 Teoreettinen tausta ja tutkimusmenetelmä

Teoreettinen lähestymistapani lähtee sosiaalisen konstruktivismiin mukaisista ajatuksista. Sosiaalinen konstruktivismi on melko uusi ajattelutapa kansainvälisessä politiikassa mutta on jo saavuttanut laajan teoreettisen hyväksynnän. Se perustuu ajatukselle, jonka mukaan intressit, identiteetit ja toimintatavat kansainvälisessä politiikassa eivät ole ennalta määrättyjä ja muuttumattomia, vaan ne muotoutuvat toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa ja keskustelussa. Sama koskee myös normeja, jotka määrittävät sitä, mikä yhteiskunnassa ja valtioyhteisössä katsotaan oikeaksi. Koska juuri sosiaalisen konstruktivismiin piirissä on määritelty ja teoretisoitu ihmisoikeusnormien vaikutusta ja niiden määrittelyä yhteisössä, se soveltuu hyvin tutkimusaiheeseen.

2.1. Taustaa sosiaalisen konstruktivismiin nousulle: perinteiset kansainvälisen politiikan teoriat

Ymmärtääkseen sosiaalista konstruktivismia kansainvälisessä politiikassa ja sen merkitystä Euroopan unionin tulkinnalle on tunnettava sitä edeltävä tieteenalan historia ja perinteisten teorioiden ongelmat Euroopan unionin tulkitsemisessa. Kansainvälisen politiikan tutkimusta ovat usean vuosikymmenen ajan hallinneet rationalistiset teoriat. Niiden pääsuuntauksia ovat neorealismi ja neoliberalismi. Ne eroavat toisistaan etenkin siinä, että neoliberalismi antaa neorealismia laajemman merkityksen ideoille, instituutioille ja kansainväliselle oikeudelle. Näiden erojen välistä debattia on aikaisemmin pidetty yhtenä kansainvälisen politiikan keskeisistä kiistakysymyksistä. Neorealismi on vuosikymmenet ollut voittoisa teoria kansainvälisen politiikan tutkimuksessa, sillä etenkin kylmän sodan aikana se näytti kuvaavan kansainvälistä järjestelmää onnistuneesti.⁹

Eroavaisuuksistaan huolimatta neorealismilla ja neoliberalismilla on kuitenkin runsaasti yhtäläisyyksiä. Molemmat olettavat, että valtio on kansainvälisen järjestelmän pääasiallinen toimija. Ne olettavat, että valtioiden ja muiden toimijoiden identiteetit ja intressit ovat valmiita eivätkä muutu kanssakäymisessä toisten toimijoiden kanssa. Vaikka neoliberalistiset teoriat ottavat jossain määrin huomioon normien roolin kansainvälisessä järjestelmässä, ne suhtautuvat normeihin ainoastaan regulatiivisina, eivät konstitutiivisina. Neoliberalistiset teoriat tutkivat siis lähinnä sitä, miten normit sääntelevät tiettyjä käytäntöjä, eivät sitä, miten normit voivat myös muodostaa käytäntöjä olemas-

⁹ Keisala, Katja (luentosarja): *Euroopan integraatio sosiaalisen konstruktivismiin valossa*. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos. Kevätlukukausi 2007.

saolollaan sekä vaikuttaa toimijoiden identiteettien muodostumiseen. Ne myöskään eivät usein tutki sitä, miten normit muodostuvat tai minkälaisessa prosessissa ne vaikuttavat toimijoihin.¹⁰

Rationalististen teorioiden kapeaa positivismia ja jäykkiä oletuksia toimijoista, identiteeteistä ja intresseistä on kritisoitu etenkin 1980- ja 1990-luvuilta lähtien yhä enemmän. Tästä kritiikistä on kehittynyt muun muassa sosiaalinen konstruktivismi. Sosiaalisen konstruktivismin edeltäjiä ja innoittajia, joista se on kehittynyt, ovat olleet muun muassa ideoiden ja vallan suhdetta korostaneet marxilaiset teoriat, kieltä ja käsitteille annettuja merkityksiä ja niiden riippuvaisuutta sosiaalisesta kanssakäymisestä korostaneet filosofiset suuntaukset (mm. Wittgenstein), Hans-Georg Gadamerin hermeneutiikka, Jürgen Habermasin ideologikritiikki ja normien muodostumista tutkivat kommunikatiivisen toiminnan teoriat, sekä näistä nousseet kriittiset teoriat etenkin 1980-luvulta lähtien. Kriittisten teorioiden mukaan dominoiva ideologia määrittelee sen, miten toimitaan ja millaista todellisuutta voi olla. Neorealismi on ollut vuosikymmenet kansainvälisen politiikan johtava suuntaus, mutta se, että todellisuus näyttää sopivan siihen, johtuu kritiikin mukaan vain siitä, että neorealistiset oletukset ohjaavat toimintaa ja toteuttavat siten itsensä.¹¹

1980-luvun lopusta ja 1990-luvusta lähtien rationalistiset teoriat ovat olleet yhä suuremmissa vaikeuksissa, sillä ne eivät ole kyenneet selittämään eräitä kansainvälisen politiikan merkittävimpiä kehityskulkuja. Yksi näistä on ollut kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton hajoaminen, jota etenkin neorealistiset teoriat eivät osanneet ennustaa ja joka ei ole sopinut niiden maailmankuvaan. Tosin myöskään kriittiset teoriat eivät osanneet tätä ennustaa, sillä ne olettivat dominoivan ideologian (eli neorealismia) määrittävän myös sen, mitä todellisuudessa tapahtuu ja millaista politiikkaa tehdään.¹²

Toinen ongelmatapaus on ollut juuri Euroopan unioni. Neorealismilla ja neoliberalismilla on ollut vaikeuksia selittää se, miten Euroopan unioni voi olla olemassa ja toimia siten kuin se toimii. Nämä teoriat olettavat valtioiden pitävän kiinni suvereniteetistaan ja olettavat valtioiden identiteetin ja intressien olevan pysyviä ja ennalta määriteltyjä. Niinpä näiden teorioiden on ollut mahdotonta ymmärtää sitä, että valtiot EU:n tapauksessa luopuvat vapaaehtoisesti suvereniteetistaan ja antavat ylikansallisen tahon päättää osittain intresseistään ja toiminnastaan. Nämä perinteiset teoriat ovat myös yleensä määritelleet valtion kansainvälisen politiikan perusyksiköksi. EU ei kuitenkaan ole perinteinen valtio eikä toisaalta liberaalien teorioiden mukainen kansainvälinen valtioiden välinen

¹⁰ *ibid.*

¹¹ Kriittisistä teorioista ja muista tässä esitetyistä aatesuunnista esim. George & Campbell (1990).

¹² Keisala: luentosarja (2007).

järjestö. Se on jotain muuta, valtiosta poikkeava ylikansallinen toimija, joka ei edes pyri tulemaan valtioksi.¹³

Lisäksi EU:n pyrkimykset ovat olleet osittain toisenlaiset kuin kansainvälisillä toimijoilla oletetaan olevan. Se ei näytä pyrkivän perinteisen valtakäsityksen mukaiseen valtaan: se ei kehitä merkittäviä sotilaallisia voimia eikä pyri supervallaksi. Niinpä realististen teorioiden edustajat ovat tuominneet EU:n heikoksi toimijaksi, joka Robert Kaganin sanojen mukaan elää ”postmodernissa paratiisissa” sen todellisen maailman ulkopuolella, jossa valta ja etenkin sotilaallinen valta on erittäin tärkeää.¹⁴ Sen sijaan EU tuntuu keskittyvän rooliinsa etenkin taloudellisena valtana ja toisaalta moraalisenä toimijana ja normien luojana esimerkiksi vaatimalla äänekkäästi kansainvälisen oikeuden noudattamista ja vastuullista globaalia ympäristöpolitiikkaa.

Euroopan integraatiota on jo pitkään selitetty myös neofunktionalismilla. Sen keskeinen ajatus on, että kun yhteistyötä aletaan tehdä joillakin aloilla, se ulottuu siitä oppimisen kautta yhä uusille aloille, ja siten integraatio etenee laajentuen ja syventyen. Neofunktionalismia voidaan jossain määrin pitää sosiaalisen konstruktivismin yhtenä esiasteena, sillä sekin korostaa toimijoiden oppimista uusiin toiminnan muotoihin ja pitää mahdollisena valtiotason ylittämistä kansainvälisessä toiminnassa ja valtioiden osittaista luopumista suvereniteetista ylikansalliselle tasolle.

2.2 Sosiaalinen konstruktivismi

Euroopan unioni on tärkeä normien luoja. Perinteiset teoriat ovat kuitenkin selittäneet normien roolia kansainvälisessä yhteisössä riittämättömästi. Neorealististen teorioiden mukaan normit ovat ainoastaan intressien toteuttamisen työkaluja ja niillä on merkitystä vain, kun niiden noudattaminen palvelee valtion itsekkäitä etuja. Liberalististen teorioiden mukaan taas normeilla on merkitystä kansainvälisen elämän ohjaajina ja järjestyksen ylläpitäjinä. Kummatkaan teoriat eivät kuitenkaan kyseenalaista omaa oletustaan siitä, miten normit vaikuttavat, eivätkä ne kysy, miten normit muodostuvat. Niiden selitykset eivät riitä selittämään normien todellista merkitystä kansainvälisessä elämässä eivätkä niiden muodostumista.¹⁵

Sosiaalisen konstruktivismin peruslähtökohta on puolestaan, että identiteetit, intressit ja käytännöt eivät ole valmiiksi annettuja, sosiaalista kanssakäymistä edeltäviä ja muuttumattomia. Ne muodostuvat sosiaalisessa kanssakäymisessä niiden merkitysten mukaan, joita toimijat antavat omalle

¹³ *ibid.*

¹⁴ Kagan (2003).

¹⁵ Keisala: luentosarja (2007).

käyttäytymiselleen ja toisten käyttäytymiselle. Merkitykset rakentuvat sosiaalisesti, ja politiikka ja sosiaalinen todellisuus ovat kanssakäymisessä rakennettuja. Niinpä kansainvälinen järjestelmä rakentuu niistä merkityksistä, joita poliittiset toimijat antavat toimilleen ja toisten toimille. Myös se, keitä voidaan pitää mahdollisina toimijoina tässä järjestelmässä, rakentuu kanssakäymisessä.¹⁶

Toisin kuin eräät kriittiset, etenkin postmodernistiset, teorit, sosiaalinen konstruktivismi ei kiistä todellisen maailman olemassaoloa. Se kuitenkin kiistää, että sitä voitaisiin positivistisen tieteen oletusten mukaisesti havainnoida riippumatta niistä merkityksistä, joita maailmalle sosiaalisessa todellisuudessa ja sitä kautta havainnoitsijan käsityksissä annetaan. Sosiaalinen maailma rakentuu merkityksille ja kielelle, joiden avulla sitä määritellään. Ilman näitä merkityksiä sitä ei olisi.¹⁷

Kansainvälisessä politiikassa käytäntönä on pidetty kilpailevaa, suvereenista valtioista rakentuvaa järjestelmää, jossa kukin tavoittelee omaa etuaan, sotilaallista voimaa ja suhteellisia etuja absoluuttisten sijasta. Se ei kuitenkaan konstruktivismiin mukaan johdu siitä, että todellisuus välttämättä olisi tällainen. Todellisuus vain on ymmärretty ja selitetty tällaiseksi, koska se on vastannut toistaiseksi saatuja kokemuksia, ja valtiot ovat toimineet sen mukaisesti. Suvereniteetti on ollut valtioille ensisijainen turvaamisen kohde ja kansainvälisen järjestelmän tärkein arvo, koska tämä on kanssakäymisessä rakentunut itsestään selväksi normiksi. Tämän esitti jo Alexander Wendt vuonna 1992 ilmestyneessä artikkelissaan *Anarchy is What States Make of It*.¹⁸

Wendtin konstruktivismi on kuitenkin joidenkin konstruktivistien mielestä jossain määrin rajoittunut, sillä hän ei kyseenalaista valtion keskeistä roolia kansainvälisessä järjestelmässä. Wendtin kriitikkojen mielestä valtion keskeisyys johtuu siitä, että tähän asti toimijoiksi on hyväksytty lähinnä valtiot. Valtion rooli ja käsitys mahdollisista toimijoista voivat myös muuttua kanssakäymisen myötä kuten muutkin normit ja itseäänselvyydet. Euroopan unionia on pidetty hyvänä esimerkkinä tästä. Wendt puolustaa omaa valtiokeskeisyyttään sillä, että toistaiseksi valtiot ovat edelleen tärkeitä toimijoita ja niiden ymmärtäminen on olennaista, vaikka myös muut toimijat ovat mahdollisia.¹⁹

Sosiaalinen konstruktivismi myös keskittyy normien merkitykseen kansainvälisissä suhteissa. Se uskoo, että normeilla voi olla merkitystä toimijoille ja ne voivat muuttaa käytäntöjä, identiteettejä ja intressejä. Toimijat tekevät yleensä sen, mitä pitävät oikeana kussakin tilanteessa. Toisenlaisten

¹⁶ Guzzini (2000), 149; Wendt (1992).

¹⁷ mm. Guzzini (2002), 149, 159-160.

¹⁸ Wendt (1992), 396-413

¹⁹ Wendt (1999).

normien muodostuminen on kuitenkin mahdollista, jos toisenlaiset käytännöt ja käsitykset alkavat vaikuttaa toimijoiden käsityksiin siitä, mitä kuuluu tehdä ja millainen on hyvä valtio. Alexander Wendt tosin muistuttaa, että muutos ei silti ole helppo: käsitykset voivat olla hyvin tiukasti juurtuneet toimijoiden mieliin ja kulttuuriin, ja niiden muuttaminen voi olla hyvin vaikeaa.²⁰

2.3 Sosiaalinen konstruktivismi ja Euroopan unioni

2.3.1 Sosiaalinen konstruktivismi EU:n tulkitsijana

Sosiaalinen konstruktivismi tulkitsee EU:ta monin tavoin paremmin kuin rationalistiset teoriat. Yksi syy teorian menestykseen lieneekin se, että se pystyy kuvailemaan tätä hämmennystä aiheuttanutta merkittävää kansainvälisen politiikan ilmiötä. Sosiaalisen konstruktivismin keskeinen väite on, että toimijoiden intressit, identiteetit ja käytännöt eivät ole annettuja vaan muodostuvat sosiaalisessa oppimisprosessissa. Niinpä se kykenee selittämään, miksi valtiot joissain tilanteissa luopuisivat suvereniteetistaan ja antaisivat ylikansallisen tahon tulla jossain määrin itsenäiseksi toimijaksi, joka kykenee pakottamaan niitä myös intressiensä vastaisiin toimiin. Ne oppivat kanssakäymisessä määrittelemään identiteettinsä ja intressinsä uudelleen, kun kokemukset antavat ymmärtää, että tämä on tarkoituksenmukaista ja oikein.²¹

Perinteisempien teorioiden, etenkin realismin eri muotojen, kannattajat kritisoivat EU:ta usein siitä, että se ei voi pysyä koossa ja saavuttaa tavoitteitaan, koska valtioiden kulttuurien ja intressien erot ovat liian suuria. Ajatus yhdentyneestä Euroopasta on vastoin perinteisten teorioiden käsitystä suvereniteetista kansainvälisen politiikan olennaisena tekijänä. Niiden käsitysten mukaan valtiot eivät voi tehdä yhteistyötä muuten kuin rajoitetusti strategisten ja taloudellisten etujen saavuttamiseksi. Sosiaalinen konstruktivismi kuitenkin esittää, että intressit ja identiteetit ovat sosiaalisesti konstruoituja tietyssä historiallisessa tilanteessa, ja ne voivat muuttua ja tulla muuttumaan, kun se yhteisö, johon valtio kuuluu, muuttuu ja käy keskustelua. Suvereniteetti, mikäli se on koskaan ollut olemassa niin vahvana kuin realististen teorioiden kannattajat väittävät, on joka tapauksessa ennen kaikkea tietystä historiallisesta tilanteesta johtunut konstruktio, joka voi muuttua.

Sosiaalisen konstruktivismin kautta argumentoidaan, että koska intressit, arvot ja kulttuuri ovat sosiaalisesti konstruoituja, niiden on mahdollista muuttua ja ne muuttuvatkin yhteisössä käytävän vuorovaikutuksen ja keskustelun myötä. Näin ollen Euroopan unionin jäsenvaltioiden toisistaan

²⁰ Meyer (2005). Wendt (1999).

²¹ Keisala: luentosarja (2007).

eroavat kulttuurit ja intressit eivät ole pysyviä tosiasioita, vaan tietyn historiallisen tilanteen muodostamia. On mahdollista, että jäsenvaltioille muodostuu vähitellen uusia intressejä, joista yksi on EU:n muodostamaan valtioyhteisöön kuulumisen tärkeys. Silloin voi tulla tärkeäksi myös noudattaa niitä yhteisön jäseniltä odotettuja normeja, joita ei ole aikaisemmin haluttu hyväksyä itseä sitoviksi.²²

2.3.2 EU ja normit

Normit ovatkin tärkeä osa EU:n tutkimista. Yksi EU:n tärkeimmistä erikoisuuksista on sen rooli normatiivisena ja moraalisena toimijana sekä muihin kuin sotilaallisiin vallan muotoihin keskittyneenä toimijana. Perinteisesti EU:n sotilaallisen vallan puutetta on pidetty heikkoutena²³, mutta etenkin sosiaalisen konstruktivismin kannattajat ovat keskittyneet sen rooliin siviili- ja normatiivisena valtana ja pitävät tätä tärkeänä vallan muotona. EU:lla on ensinnäkin taloudellisen valtansa kautta loppujen lopuksi merkittävä rooli maailmanpoliittisena toimijana. Sitä voidaan pitää myös normatiivisena valtana muun muassa siinä mielessä, että se korostaa kansainvälisten normien merkitystä.

Konstruktivististen tutkijoiden Mannersin ja Whitmanin mukaan erityisen olennaista EU:ssa on sen normatiivinen rooli myös siinä suhteessa, että se haastaa käsitykset siitä, millainen on normaalia ja mahdollista kansainvälisessä politiikassa. Se esittelee uudenlaisen toimijan ja uudenlaisen poliittisen yhteisön (polity) muodon. EU rikkoo jo pelkällä olemassaolollaan westfalialaisen valtiojärjestelmän käytännöt ja toimintakulttuurin, sillä tähän järjestelmään kuuluvat ainoastaan suvereenit valtiot. EU ylikansallisenä toimijana, joka ei ole valtio eikä kansainvälinen liittouma tai järjestö, on jotain tälle järjestelmälle tuntematonta. Niinpä se osoittaa, että tämä järjestelmä ei ole ikuinen ja pysyvä, vaan voi olla myös jotain muuta. Tällöin se kyseenalaistaa myös monet muut oletukset siitä, millainen maailma välttämättä on.²⁴

EU kykenee sosiaalisen konstruktivismin edustajien mukaan muuttamaan jäsenvaltioidensa identiteettejä ja käsityksiä, jopa sellaisista neorealismien mukaan valtion suvereniteetille olennaisista käsityksistä kuin turvallisuus ja sotilaallisen voiman käyttö. Sosiaalisen konstruktivismin mukaan nämäkään asiat eivät ole ikuisia, pysyviä ”riippumattomia muuttujia”, jollaisina neorealistiset teoriat niitä käsittelevät, vaan muotoutuvat tietyn strategisen kulttuurin vaikutuksesta. EU:n jäsenvaltiot oppivat uusiin normeihin ja käytäntöihin myös tässä suhteessa ja muuttavat vanhoja käsityksiään.

²² *ibid.*

²³ esim. Kagan (2003).

²⁴ Manners & Whitman 2003, 388–391.

Tämä prosessi tapahtuu johtuen unionin vaikutuksesta ja sen sisällä tapahtuvassa kanssakäymisessä toisten valtioiden kanssa, sillä tässä kanssakäymisessä annetaan jatkuvasti uusia merkityksiä tärkeille käsitteille kuten turvallisuus ja oikeutettu voiman käyttö, mikäli vanhoja ei koeta riittäviksi tai oikeiksi.²⁵

EU:n sisäisen ihmisoikeuspolitiikan toteutuminen on hyvä keino tarkastella sen normien sosiaalista oppimista yhteisön sisällä. EU:n roolia ihmisoikeuksien suojelijana ja kunnioittajana pidetään tärkeänä sen identiteetille, ja se on myös tapa legitimoitua sekä ulkomaihin että kansalaisiin nähden: EU oikeuttaa olemassaolonsa osittain sillä, että se puolustaa tärkeitä yhteisiä arvoja sekä Euroopassa että muualla maailmassa. Ihmisoikeudet katsotaan kuuluviksi näihin tärkeisiin arvoihin. Vaikka EU alun perin perustettiin taloudellisena yhteisönä, on vuosikymmenten kuluessa myös ihmisoikeudet rakennettu tärkeäksi osaksi sen identiteettiä. Jos se siis kykenee saamaan jäsenvaltionsa noudattamaan asettamiaan ihmisoikeusnormeja, se tarkoittaa, että jäsenvaltioiden intressien ja identiteetin on mahdollista muuttua sosiaalisen oppimisen kautta yhteisön puitteissa.

Tutkija Jeffrey Checkelin Saksan kansalaisuus-oikeuskeskustelua koskeva tutkimus esittää esimerkin siitä, kuinka jonkin valtion asema yhteisössä voi riippua siitä, mukautuuko se yhteisössä muodostuneeseen yhteisymmärrykseen. Tutkimuksessa todettiin, että Saksan voima Euroopan valtioiden yhteisössä (tässä tapauksessa Euroopan Neuvostossa) on sosiaalisesti konstruoitua, ei pysyvä tosiasia. Jotta se voisi asemansa säilyttää, sen on mukauduttava tiettyyn ideologiseen yhteisymmärrykseen ja esimerkiksi varottava tuomasta esille nationalismiaan, jotta mitään yhteyksiä Natsi-Saksan ideologiaan ei voitaisi tehdä.²⁶

EU:n jäsenmaat puolestaan vielä etsivät paikkaansa Euroopan unionissa, etenkin uudet jäsenvaltiot kuten Puola. Niiden roolia EU:n sisällä ja siinä toimimassa vielä konstruoidaan. EU:n normien kyseenalaistamista voidaan pitää osana tätä roolin konstruoimista. Voidaan jopa tulkita, että Puola ja muut EU-normeja haastavat valtiot kokeilevat, kuinka pitkälle ne voivat mennä ja millaista ideologiaa niiltä sallitaan. Tämänkaltaisissa konflikteissa ja väittelyissä muotoutuvat yhteisön käsitykset normeista, intresseistä ja kunkin roolista yhteisön sisällä.

Puola pyrkii kenties tällä hetkellä kyseenalaistamaan 90-luvulla sille muotoutunutta asemaa Euroopan vähäarvoisempana jäsenenä, joka oli riippuvainen läntisen Euroopan valtioiden avusta ja joutui mukautumaan niiden tahtoon. Ollessaan nyt EU:n jäsen se pyrkii osoittamaan, että se on yhtä vahva ja tärkeä kuin vanhatkin jäsenvaltiot ja että se on oikeutettu päättämään itse omista asioistaan. Puo-

²⁵ Meyer (2005), mm. 527–528.

²⁶ Checkel (1999), 106.

lahan on 40 miljoonan asukasluvullaan yksi EU:n suurimpia jäsenvaltioita Ranskan, Saksan ja Britannian jälkeen, joten ei ole ihme, jos se haluaa itselleen vaikutusvaltaa suhteessa kokoonsa.

Eräät vahvimista vanhoista jäsenvaltioista kykenevät huomattavissa määrin kiertämään EU-normeja, mitä pidetään eräänä haasteena EU:n yhtenäisyydelle ja sen tulevaisuuden mahdollisuuksille. Toisaalta EU ja vanhat jäsenvaltiot pyrkivät saamaan Puolan kaltaisen uuden valtion identifioitumaan niihin eurooppalaisiin arvoihin, jotka niiden mukaan ovat olennaisimpia: tällaisiin kuuluu myös yhteinen ihmisoikeuskäsitys. Väitän, että konflikti on osoittanut Puolalle, onnistuuko sen käyttämä taktiikka oman asemansa määrittelemisessä, ja siten se on antanut myös viestin muille valtioille siitä, mikä toimii. Samalla se on osoittanut selvemmin EU:n yleisen suhtautumiseen kysymykseen seksuaalivähemmistöjen oikeuksista: niiden kieltämistä näin rajusti ei hyväksytä. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei näitä oikeuksia kiistettäisi jatkossakin, mutta ainakin EU:n enemmistön kanta asiaan on tullut selvemmäksi.

2.4 Miten normeista väitellään? Thomas Risse ja Jürgen Habermasin kommunikatiivinen toiminta

Normeista kansainvälisessä politiikassa on kirjoittanut muun muassa saksalainen Thomas Risse. Hän on sosiaalisen konstruktivismin piiriin lukeutuva tutkija, joka on tutkinut paljon normeja ja ihmisoikeuksia kansainvälisessä politiikassa. Artikkelissaan ”Let’s Argue!” vuodelta 2000²⁷ hän esittää, että normeista väittely ja siten yhteisymmärryksen etsiminen on tärkeää myös kansainvälisessä politiikassa. Tässä artikkelissa hän nojautuu huomattavasti Jürgen Habermasin ajatuksiin kommunikatiivisesta toiminnasta. Seuraavassa tutkin, mitä Habermasin ajatukset ovat, miten Risse niitä soveltaa, ja missä määrin voin niitä käyttää tutkimuksessani.

2.4.1 Habermas ja kommunikatiivinen toiminta

Saksalainen filosofi Jürgen Habermas (1929-) on perehtynyt väittelyn ja keskustelun rooliin yhteisymmärryksen etsinnässä normeista. Hän nimittää tätä kommunikatiiviseksi toiminnaksi (der Kommunikative Handeln, engl. communicative action). Hänen pääteoksensa tästä aiheesta on 1980-luvun alussa ilmestynyt kaksiosainen *Theorie des Kommunikativen Handelns*, englanniksi *Theory of*

²⁷ Risse, Thomas (2000): ”Let’s Argue! Communicative Action in World Politics.” *International Organisation*: 54:1, s. 1-39.

*Communicative Action*²⁸. Ajatuksia tähän liittyen on kuitenkin monissa muissakin hänen teoksissaan.

Habermasille keskeinen käsite on ”ideaalinen puhetilanne” (engl. ideal speech situation). Se tarkoittaa puhetilannetta, johon kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus osallistua ja jossa paras argumentti voittaa: katsotaan vain argumentin sisältöä ja sen rationaalisuutta ja sopivuutta hyväksytyihin normeihin, ei mitään ulkopuolisia kysymyksiä kuten sitä, kuka argumentin esittää tai muita epärationaalisia perusteita. Hänen mukaansa jokainen väittelytilanne, jossa on mahdollista selvittää väitteen paikkansapitävyys ja normin oikeutus, palautuu tähän ihanteeseen. Ihanne ei välttämättä koskaan toteudu täysin sosiaalisessa todellisuudessa, mutta sen on oltava taustaoletuksena keskustelun lähtökohtana. Mikäli tuloksiin aiotaan päästä, kaikkien osallistujien on lähtökohtaisesti pyrittävä arvioimaan itse argumentteja eikä niiden ulkopuolisia seikkoja, ja keskustelun on oltava julkista ja avointa.²⁹

Olellainen edellytys onnistuneelle keskustelulle on yhteinen ”elämänmaailma” (Lebenswelt, life-world) joka tarkoittaa keskustelijoiden jakamia yhteisiä kokemuksia ja arvoja. Mikäli keskustelijoilla ei ole joitain yhteisiä käsitteitä ja arvoja, on tietysti mahdotonta keskustella siitä, mikä on kaikkien mielestä oikein tai edes määritellä väiteltävänä olevia käsitteitä niin, että kaikki ovat määritelmästä samaa mieltä.³⁰

Habermasille hyvin keskeistä normeissa ja väittelyssä on rationaalisuus. Hänen määritelmänsä mukaan rationaalisuus on sitä, että käyttäytymiselle ja esitetyille väitteille on olemassa syyt ja niitä voi arvioida objektiivisesti.³¹ Normeista väittelevän on siis voitava selittää, miksi hänestä juuri ne normit ovat oikeita, joita hän pitää oikeina, ja muiden on voitava arvioida näiden selitysten pätevyyttä. Toisaalta hänen mukaansa normit ovat myös rationaalisuuden määrittäjiä: rationaalisuus selittyy juuri sillä, voiko väitteet selittää vetoamalla kulttuurillisesti hyväksytyihin normeihin.³² Habermas tekee eron normin subjektiivisen ja objektiivisen oikeellisuuden välillä: normi on subjektiivisesti oikea, jos se on siihen vetoavan yksilön mielestä oikeutettu, mutta objektiivisesti se on oikea, jos ne, joita se koskee, pitävät sitä oikeutettuna. Tulkinta on tarpeen, jos käsitys normista on kiistanalainen: jos kaikki eivät ole vakuuttuneita normin oikeutuksesta.³³

²⁸ Habermas, Jürgen: *Theory of Communicative Action*, Vol. 1 ja Vol. 2. Polity Press, 1984 ja 1987 (*Theorie des Kommunikativen Handelns*, Band 1, Band 2; Frankfurt am Main, 1981.). Myöhemmin TCA 1, TCA 2.

²⁹ Outhwaite, William: *Habermas: A Critical Introduction*. 40. Risse 2000, 9-10.

³⁰ Outhwaite, 84-93. Risse 2000, 10-11.

³¹ Habermas, *Theory of Communicative Action*, Vol. 1 (myöhemmin TCA 1), 22.

³² Habermas, TCA 1, 17-18.

³³ Habermas, TCA 1, 104.

2.4.2 Kommunikatiivinen toiminta kansainvälisissä suhteissa: Thomas Rissen tulkintaa Habermasista

Artikkelissaan ”Let’s Argue!” Thomas Risse käsittelee tärkeimpiä ongelmia joita liittyy Habermasin ajatuksien soveltamisessa kansainväliseen politiikkaan.³⁴ Ennen kaikkea nämä liittyvät kahteen Habermasin kommunikatiiviselle toiminnalle asettamaan ehtoon. Näitä ovat yhteinen ”elämänmaailma” (Lebenswelt, lifeworld), joka erilaisilta, eri kulttuuria edustavilta valtioilta puuttuisi; ja valtasuhteiden puute ja osanottajien tasa-arvoisuus, joka ei selvästikään toteudu kansainvälisissä suhteissa. Kriitikkojen mukaan näistä syistä Habermasin teorioita ei voitaisi soveltaa kansainväliseen politiikkaan.³⁵

Risse kirjoittaa, että Habermasin malli on jo hänen omankin määritelmänsä mukaan ideaali, joka ei voi täysin toteutua todellisuudessa. Se on vain se käsitys väittelytilanteesta, joka keskustelijoilla on oltava ihanteena mielessään, jotta voitaisiin ylipäättään keskustelulla selvittää ongelmat. On oltava jonkinlaista yhteistä taustaa jonka perusteella ymmärtää toisia, ja on lähdeittäviä siitä että paras argumentti voittaa, ei siitä kuka argumentin esittää. Nämä ehdot kykenevät Rissen mielestä riittävässä määrin toteutumaan kansainvälisessä ympäristössä.³⁶

Siitä, kuinka paljon yhteistä elämänmaailmaa on oltava, Habermas ei Rissen mukaan sano kovin paljon, joten sen voi määritellä varsin vapaasti. Hyvin läheinen kulttuurillinen yhteys ei ole Rissen mielestä välttämätöntä, jos yhteisyyttä on kuitenkin niin paljon, että keskustelijat voivat ymmärtää asiat samalla tavalla ja vedota joihinkin yhteisiin periaatteisiin. Rissen mukaan kansainvälisissä suhteissa on mahdollista rakentaa yhteinen elämänmaailma; esimerkiksi viittaukset yhteisiin kokemuksiin ja historiaan toimitivat näin.³⁷ Rissen mukaan esimerkiksi turvallisuusyhteisöt, joilla on tiheä vuorovaikutus ja instituutiot, voivat muodostaa elämänmaailman. EU on hänelle yksi esimerkki tällaisesta.³⁸

Niinpä EU:n yhteyteen teoria voisi sopia. Tosin on huomautettava, että vaikka Euroopan mailla on paljon yhteistä, niillä on myös paljon eroja ja usein voimakkaat kansallistunteet, jotka perustuvat osittain juuri sille mikä erottaa ne muista. Vaikka Euroopan historiassa on paljon yhteisiä kulttuurillisia kokemuksia, siellä on myös paljon sotia ja muistoja toisien tekemistä vääryyksistä. Niinpä historiaan viittaaminen voi johtaa yhtä lailla eripuraan kuin yhteisöllisyyden kasvuunkin. Voi myös

³⁴ Risse 2000.

³⁵ *ibid.* 10-11, 14.

³⁶ *ibid.* 14-16

³⁷ *ibid.* 14-16.

³⁸ *ibid.* 15.

olla monta mieltä siitä, kuinka vahvat EU:n instituutiot ja vuorovaikutus todella ovat. Euroopan parlamentti toki on ylikansallinen elin jonka puitteissa käydään yleiseurooppalaista keskustelua monipuolisista aiheista, mutta sen vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset, ja lisäksi se kiinnostaa kansalaisia verraten vähän.

Valtasuhteista Risse toteaa, että ne luonnollisesti ovat läsnä kansainvälisissä suhteissa ja sitä ei voi mitenkään kieltää. Kyse ei olekaan siitä, onko valtasuhteita, vaan siitä, onko niillä suurta merkitystä argumentoinnille ja sille mikä argumentti voittaa. Vaikka valtasuhteet voivat vaikuttaa keskusteluun jossain määrin, ne eivät kuitenkaan välttämättä ohjaa sitä, vaan keskustelu voi silti toimia asiapohjalta. On tutkittava tilannetta ja katsottava, näyttääkö argumentin hyväksyttävyyden riippuvan sen esittäjästä vai onko kenellä tahansa, riippumatta siitä kuinka vaikutusvaltainen on, mahdollisuus tulla kuulluksi ja kuunnelluksi ja keskittykö itse keskustelu argumenttien sisältöön pyrkien punnitsemaan niiden arvoa, jotta paras argumentti löytyisi.³⁹

Rissen tulkintojen perusteella Habermasin teoriat ovat sovellettavissa kansainväliseen politiikkaan. On toinen kysymys, ovatko Rissen tulkinnat oikeat ja sopivatko Habermasin teoriat juuri siihen tapaukseen, jota nyt tutkin. Sekä Habermas että Risse lähtevät siitä, että väittelyn on oltava rationaalista totuuden ja parhaan argumentin etsintää. Onko se sitä tutkimassani tapauksessa? Ovatko EU-instituutiot ja puolalaiset poliitikot sekä keskusteluun osallistuneet muut kansalaisryhmät käyneet rationaalista väittelyä, jossa vain paras argumentti voittaa riippumatta sen esittäjästä tai mistään muusta argumentin ulkopuolisesta kysymyksestä? Vai ovatko osapuolet jo päättäneet valmiiksi, mitä mieltä ovat? Väitän, että useinkaan poliittisessa keskustelussa ei ole kyse siitä, että todella punnittaisiin toisen argumentteja ja mitään ennalta päättämättä pyrittäisiin valitsemaan paras argumentti. Kaikki esitetyt argumentit eivät myöskään ole rationaalisiin Tutkimassani tapauksessa etenkin puolalaiset seksuaalivähemmistöjä vastustavat oikeistopoliitikot vetosivat usein hyvin epämääräisesti perusteltuihin, tunnepohjaisiin väitteisiin. Asenteellisuutta oli havaittavissa myös vastapuolella, vaikka se pyrkiikin vahvemmin esittämään rationaalisia perusteluja argumenteilleen.

Pyrin tutkimukseni aikana osoittamaan, miksi Habermasin esittämä ideaalinen puhetilanne ei vallinnut tutkimassani tapauksessa. Näin tutkimukseni osallistuu pohdintaan siitä, voivatko Habermasin teoriat toimia kansainvälisessä politiikassa, vai onko hänen teoriansa liian idealistinen soveltuakseen niihin todellisiin tilanteisiin, joihin kansainvälisessä elämässä joudutaan.

³⁹ ibid. 16-19.

2.5 Tutkimusmenetelmä

Metodini on hermeneuttinen tulkitseminen, jossa pohjaudun erityisesti Hans-Georg Gadamerin ajatuksiin hermeneutiikasta ja sen roolista tieteissä ja yhteiskuntaelämässä. Yritän tulkita, mistä tutkimassani tapauksessa on ollut kyse, mitä siinä on tapahtunut ja millaisessa valossa se tulisi nähdä. Hermeneutiikka on sosiaalis-konstruktivistiseen lähestymistapaan soveltuva metodi, sillä se ei pyri mittaamaan tapahtumia luonnontieteellisesti vaan ennen kaikkea ymmärtämään niitä inhimillisen ymmärryksen avulla. Hermeneuttinen tutkija tarkkailee keskustelua ja esitettyjä väitteitä ja asettuu itse tutkimansa asian kanssa keskusteluun saadakseen selville, mitä on sanottu ja mitä sillä tarkoitetaan. Koska koko tutkimusaiheeni koskee keskustelua ja väittelyä, hermeneuttinen lähestymistapa sopii erityisen hyvin. Koko se tapahtumasarja, jota tutkin, perustuu eri tahojen pyrkimykseen ymmärtää toisiaan ja löytää keskustelulla yhteisymmärrys kiistanalaisesta asiasta.

Hans-Georg Gadamerin mukaan hermeneutiikka, eli ymmärtäminen ja tulkitseminen, on välttämätön tutkimusote humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä, jotka luonteeltaan poikkeavat luonnontieteistä eivätkä voi perustua pelkästään niiden metodeille. Gadamerin hermeneutiikalla on ollut huomattava vaikutus yhteiskuntatieteiden kehitykseen 1960-luvulta lähtien. Hänen kirjoituksiaan on julkaistu myös suomennettuina, laajimmin teoksessa *Hermeneutiikka*, joka on valikoima hänen tuotannostaan.⁴⁰

Viime vuosikymmeninä kansainvälisessä politiikassa kriittinen teoria ja sosiaalinen konstruktivismi ovat kyseenalaistaneet positivistisia, luonnontieteitä läheneviä tutkimismetodeja ja pyrkineet kehittämään uudenlaisia, yhteiskuntatieteille paremmin sopivia menetelmiä ja ajattelutapoja.⁴¹ Ne kyseenalaistavat puhtaan kausaalisuuden ja väittävät, että valtioiden ja muiden kansainvälisen politiikan toimijoiden käyttäytymisessä ei ole kyse puhtaista syy- ja seuraussuhteista vaan siitä, mitä toimijat uskovat ja arvostavat. Nämä toimijat käyttäytyvät tietyllä tavalla koska uskovat siitä seuraavan tiettyjä tuloksia. On eri asia, onko tämä uskomus totta., mutta uskomus ohjaa joka tapauksessa toimintaa. Pelkän kausaalisen selittämisen sijaan syitä tapahtumille etsitään merkityksistä, joita toimijat kokevat toiminnoilla olevan.

Ymmärtämiseen yhdistyy ehdottomasti keskustelu ja väittely. Gadamerin mukaan ymmärrys on ennen kaikkea kielellinen ilmiö, joka syntyy keskustelussa. Keskustelusta hän sanoo seuraavaa: ”[K]eskustelu muuttaa molempia mielipiteitä. [...] Mikä on oikein ja pätee yhteisössä oikeana, vaatii

⁴⁰ Gadamer, Hans-Georg (2004): *Hermeneutiikka*. Vastapaino, Tampere.

⁴¹ mm. George ja Campbell (1990); Guzzini (2000); Wendt (1992).

luonnostaan yhteisyyttä, joka muodostuu ihmisten ymmärtäessä toisiaan.”⁴² Samalla tavoin yhteiskunnassa tai EU:n kaltaisessa yhteisössä ihmisryhmien ja poliittisten johtajien välinen keskustelu voi siis etsiä yhteistä näkökulmaa sen sijaan, että kumpikin vain toistaisi omaa näkökulmaansa kuuntelematta toista. Juuri tällaisessa keskustelussa muodostuvat käsitykset normeista.

Pro gradu -työssäni hermeneutiikalla on kahdentasoinen merkitys. Ensinnäkin oma tutkimusotteeni on hermeneuttinen: pyrin ennen kaikkea ymmärtämään sanottua ja tehtyä lukemieni tekstien perusteella. Toisaalta koko tapahtumasarja, jota tutkin, perustuu itsessään ymmärtämiseen ja tulkintaan. Väittelyssä ja konfliktissa on aina kyse yrityksestä ymmärtää toista ja asettaa tämän sanomiset oikeaan asiayhteyteen, jotta ne voitaisiin tulkita sillä tavalla kuin on tarkoitus.

Habermas ja Gadamer tutkivat osittain samoja asioita: keskustelua ja arvojen ja identiteettikäsitysten löytämistä väittelyn ja ymmärtämisen avulla. Heillä on kuitenkin myös hyvin erilaisia käsityksiä joistain tutkimuksen perusteista. Tosin molemmat kannattavat ymmärtävää tutkimusta ja yhteiskuntatieteiden menetelmien erottamista luonnontieteellisistä. Kuitenkin Gadamerin hermeneuttinen metodi sulkee rationaalisuuden osittain pois. Hänen mukaansa tutkijan on asetuttava ymmärtämään kyseessä olevaa keskustelua ja mentävä puhtaan rationaalisen tulkitsemisen toiselle puolelle.

Habermasilla kaikki taas palautuu aina rationaalisuuteen. Niin ikään Habermas uskoo vahvasti, että kommunikatiivisen toiminnan osanottajat pyrkivät puhtaan rationaaliseen väittelyyn ja että rationaalisuuden tulisi olla kaiken ajattelun kulmakivi. Tämä lähtökohta tuottaa ongelmia, mikäli keskustelun osanottajat eivät näytäkään olevan kovin rationaalisia. Tutkin, näyttääkö keskustelu rakentuvan oletukselle rationaalisesta väittelystä. Poliittiset keskustelut voivat olla rationaalisia, mutta eivät aina ole. Niin politiikassa kuin muussakin elämässä ihmisiä hallitsevat usein intohimot tai ennakkoluulot, joilla ei ole paljonkaan tekemistä rationaalisuuden kanssa. Oma kysymyksensä on sekin, kuka määrittää rationaalisuuden. Tulkitseen argumenttien rationaalisuutta omista käsityksistäni lähtien, mutta pyrin arvioimaan tasapainoisesti molempia osapuolia.

Suuri osa ihmisoikeuksia käsittelevästä EU-tutkimuksesta rakentuu tietyille oletuksille EU:sta, ihmisoikeuksista ja vallasta. Yleinen käsitys on, että EU:n sisäisen ihmisoikeuspolitiikan ongelmana on EU:n puuttuva toimivalta ja poliittinen heikkous, joka estää sitä pakottamasta jäsenvaltioita noudattamaan omia sääntöjään. Toinen selitys on EU:n moraalinen tekopyhyys, jolloin EU käyttäisi ihmisoikeusretoriikkaa lähinnä keinona saada valtaa ulkopuolisiin valtioihin nähden, mutta ei olisi

⁴² Gadamer (2004), 95

kiinnostunut käyttämään valtaa omiin jäsenvaltioihinsa nähden, koska konfliktit voisivat repiä EU:ta ja vähentää sen valtaa ja vakautta entisestään.⁴³

Kyseenalaistan kuitenkin osittain tämän selityksen. Kenties sisäisen ja ulkoisen ihmisoikeuspolitiikan ristiriidassa onkin kyse siitä, että EU:n ihmisoikeusnormeja määrittävä keskustelu toimii näissä yhteyksissä eri tavalla. Voisi sanoa, että sisäisissä kiistoissa määritellään edelleen normien sisältöä. Ulkoisissa EU taas on jo määrittänyt ne omat norminsa joita ajaa, ja pyrkii löytämään yhteiset arvot ulkopuolisten valtioiden kanssa. Toimintatavat ovat erilaiset koska ulkopuoliset eivät kuulu niin vahvasti samaan yhteisöön EU:n kanssa.

Kolmansien maiden kanssa keskustellaan vähemmän kuin samaan eurooppalaiseen yhteisöön kuuluvien kanssa. Ylipäätään EU:ssa ei ehkä koeta että näiden kanssa voidaan keskustella niin paljon ja päästä yhteisymmärrykseen. Sisäiset konfliktit ovat puolestaan EU:n sisäisten toimintatapojen seuraus. Ne eivät kerro sitä, että se ei kykenisi pakottamaan jäsenvaltioita noudattamaan normejaan, vaan sitä, että tätä ei aiotakaan saada aikaan pakottamalla. EU:ssa pyritään usein löytämään yhteisymmärrys keskustelun kautta, ja keskusteluun kuuluu osana myös erimielisyys. Lisäksi EU:ssa on vuosikymmenten kuluessa opittu pitkämielisiksi valtioiden sisäpoliittisten vaihteluiden kanssa. Oletetaan usein, että kunhan maahan saadaan maltillisempi hallitus, konfliktitkin taas vähentyvät. Muutama vuosi sitten Itävaltaan nousi äärioikeistolainen hallitus. EU:n Itävalta-boikottia pidettiin jälkeinpäin ylireagointina, ja tämäkin kokemus voi vaikuttaa siihen, että unioni pyrkii vastaavissa tapauksissa mieluummin odottamaan kärsivällisesti. Toivotaan ongelman ratkeavan jo sillä, että EU tekee mielipiteensä tiettäväksi huomattavasti maltillisemmin keinoin, ja maan sisäpolitiikka korjaa tilanteen itsestään, kun äärimieliset puolueet eivät osoittaudu kykeneväksi täyttämään lupauksiaan ja johtamaan maata hyvin.

Tutkin ja analysoin EU:n ja Puolan välillä käydyn konfliktin kulkua sinä aikana, jolloin PiS:n johtama hallitus oli vallassa Puolassa. Mahdollisuksiini analysoida tutkimuskysymystäni vaikuttaa se, millaista aineistoa on mahdollista käyttää. Koska en osaa puolan kieltä, olen riippuvainen siitä materiaalista, jota on saatavilla muilla kielillä, lähinnä englanniksi. En voi analysoida Puolan episodin sisäpoliittisia juuria kovin syvällisesti, koska minulla ei ole saatavilla tarpeeksi puolalaista materiaalia. Tutkimusaiheeni onkin kuitenkin juuri kriisin kansainväliset ulottuvuudet, ei vain sen sisäpoliittiset syyt. Tutkin sitä, miten Puolan tapaus sai EU:n reagoimaan ja miten kansainvälinen ulottuvuus oli läsnä Puolan tapahtumien kehityksessä. Tiedotusvälineissä on kuitenkin kerrottu runsaasti

⁴³ Esimerkiksi Williams, Andrew (2004): *EU Human Rights Policies: A Study in Irony*. Oxford University Press.

niistä Puolan sisäisistä tapahtumista, jotka ovat saaneet aikaan tutkittavana olevan konfliktin, joten löydän niistä tutkimukselleni riittävän määrän tietoa myös sisäpolitiikasta. On ainoastaan muistettava, että käänkösvirheet voivat vaikuttaa tietojen luotettavuuteen, ja kielitaitoni rajat asettavat näin ollen tiettyjä rajoja tutkimukseni luotettavuudelle.

Kuten johdannossa ilmoitin, tutkimusaineistonani käytän ILGA-Europe-järjestön verkkosivujen uutisia Puolan ja muun Euroopan tapahtumista tutkimusaikana. Tämän tukena käytän muiden tahojen tarjoamia uutisia ja Euroopan parlamentin keskusteluja aiheeseen liittyvien päätöslauselmiensa yhteydessä. Lähdekritiikin tarpeesta puhuin myös jo johdannossa: koska ILGA-järjestöllä on oma ohjelmansa, se ei välttämättä esitä kaikkia tapahtumia täysin puolueettomassa valossa, ja esimerkiksi käänkösvirheet tai ILGA:n käyttämien lähteiden omat poliittiset ohjelmat voivat vähentää tekstin luotettavuutta. Pyrin ottamaan kaikki nämä mahdollisuudet huomioon tutkimusta tehdessäni.

Lähdekritiikistä huolimatta täyttä puolueettomuutta on mahdoton saavuttaa. Toimittajien ja tutkijoiden kanta aiheeseen saa aikaan sen, että he nostavat esille ja korostavat tiettyjä asioita, ja tätä ei voi lähteiden kriittiselläkään lukemisella täysin poistaa: jos jostain asiasta ei kerrota lähteissäni, en voi sitä saada selville. Lisäksi tutkijankin mielipiteet värittävätkään väistämättä jonkin verran sitä, miten hän tulkitsee aineistoaan. Pyrin kuitenkin siihen, että mielipiteeni eivät väritä tulkintojani tarpeettoman paljon, ja yritän ymmärtää keskustelun molempia puolia. Ennen kaikkea yritän tiedostaa sen, että oma näkökulmani vaikuttaa tutkimukseeni eikä tietoni voi olla täysin objektiivista. Kuten Gadamerkin toteaa, tutkijan on vain oltava tietoinen mahdollisista puolueellisuuksista ja siitä, miten ne voivat värittää saatua tietoa.

Kun tutkimusaineistonani on julkisesti saatavilla oleva materiaali eikä esimerkiksi virkamiesten haastattelut, tutkimukseni keskittyy nimenomaan siihen osaan tapahtumista joka on ollut julkista ja periaatteessa kaikkien tiedettävissä. Analysoin sitä osaa vuorovaikutuksesta, johon voi osallistua koko kansalaisyhteiskunta, ei vain virkamiehet ja poliitikot. Tämä vaikuttaakin mielekkäämmältä tavolta analysoida sitä, miten käydään Euroopan laajuista keskustelua arvoista. Myös Habermasin mukaan yksi olennainen piirre kommunikatiivisessa toiminnassa on, että väittelyä käydään julkisesti ja periaatteessa kuka tahansa voi siihen osallistua. Media ja kansalaisjärjestöt ovat itse tärkeitä toimijoita keskustelussa näistä kysymyksistä ja eurooppalaisten arvojen ja mielipiteiden muotoutumisessa. Niinpä se, joka raportoi tapahtumista, osallistuu samalla tapahtumiin esittämällä itse näkemyksensä siitä, mitä on tehty ja sanottu. Sama lähde toimii siis toisaalta kuvauksena lähteen ulkopuolisista tapahtumista ja lausunnoista, toisaalta itse lähdeteksti on osa tapahtumia.

Tutkin siis sitä, millä tavalla EU:ssa vuosina 2005–2008 on keskusteltu ja väitelty seksuaalivähemmistöjen oikeuksista ja miten tämä konflikti ja keskustelu liittyvät normien muotoutumiseen yhteisön sisäisessä vuorovaikutuksessa. Tutkimusotteeni on gadamerilaisittain hermeneuttinen, tulkitseva ja ymmärtävä. Pyrin, omat ennakko-oletukseni huomioiden, ymmärtämään mahdollisimman hyvin, mitä keskustelussa on tapahtunut. Miten tässä keskustelussa on argumentoitu seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta ja niitä vastaan? Miten ihmisoikeuksiin ja muihin normeihin on viitattu ja miten eurooppalaisuus on ollut mukana keskustelussa? Toteutuiko keskustelu habermasilaisen rationaalisuuden ja kommunikatiivisen toiminnan periaatteiden mukaisesti vai ohjasivatko sitä jotkin muut perusteet? Tutkin myös kokonaisuutta ydinkysymyksen ympärillä: kuinka suuri rooli konfliktilla tämän normin suhteen näyttää olevan maan roolissa EU:ssa muuten? Onko normin kyseenalaistaminen merkki yhteisöä vastaan asettumisesta, vai onko se osa yhteisön tapaa määrittää omat norminsa? Toisaalta analysoin, noudattaako se habermasilaista kommunikatiivisen toiminnan logiikkaa vai onko keskustelu ymmärrettävä jotenkin toisin.

3 Ihmisoikeudet

3.1 Ihmisoikeuksien määritelmä

Kansainvälistä oikeutta ja ihmisoikeuksia käsittelevä oikeusfilosofia, ainakin liberaalein osa sitä, on melko konstruktivistista: ihmisten kanssakäymisessä ja keskustelussa määritellään normit, ja nämä määrittävät ihmistä ja yhteiskuntaa. Yksi nykyajan tunnetuimpia ja arvostetuimpia oikeusfilosofoja, John Rawls, nojautuu muun muassa Jean-Jacques Rousseau'n käsityksiin ”yleistahdosta” valtion lakien muodostajana. Rawls esittää, että kansainvälisten oikeusperiaatteiden (”kansojen oikeus” Rawlsin mukaan) on perustettava säännöille ja yhteistyön ehdoille, jotka kaikki ”järkevät” kansat voivat hyväksyä. Rawls ei määrittele sääntöjen sisältöä vaan korostaa vain, että niiden on oltava kaikkien hyväksyttävissä. Niiden on myös voitava ottaa huomioon erilaiset kulttuurit, uskonnot ja tietyssä määrin erilaiset poliittiset järjestelmät.⁴⁴ EU:n ihmisoikeuksien onkin lähdettävä tämän kaltaisesta lähtökohdasta.

Rawlsin mukaan järkevän ”kansan jäsenet ovat valmiita tarjoamaan muille kansoille reilut poliittisen ja sosiaalisen yhteistyön ehdot. - - Ja sikäli kun muut ne hyväksyvät, kansa kunnioittaa esittämiään ehtoja myös niissä tapauksissa, joissa se ehkä hyötyisi niiden rikkomisesta.”⁴⁵ Tämä muistuttaa sosiaalisen konstruktivismin käsitystä siitä, että toimijat hyväksyvät keskenään oikeudenmukaisina ja järkevinä pitämänsä säännöt, ja niitä pyritään noudattamaan.

Ihmisoikeuden määritelmistä on ollut väittelyjä, mutta yksinkertaisin ja pätevin määritelmä lienee: ne ovat oikeuksia, jotka kuuluvat kaikille siitä syystä, että he ovat ihmisiä, riippumatta muista ominaisuuksista. Ihmisoikeudet katsotaan tavallisesti yksilön oikeuksiksi: ne kuuluvat yksittäiselle ihmiselle, eivät ryhmille. Keskustelua käydään myös ryhmien oikeuksista etenkin vähemmistöjen ollessa kyseessä, mutta tästä asiasta ei ole saavutettu konsensusta. Yleisimmin käsitetään ihmisoikeuksien kuuluvan vain yksittäisille ihmisille, ja ryhmiä koskevat ja ryhmässä käytettävät ihmisoikeudetkin kuuluvat yksittäisille ihmisille ryhmän jäsenenä, eivät kokonaiselle ryhmälle.⁴⁶

Ihmisoikeuksiin kuuluu myös, että ne ovat luovuttamattomia ja synnynnäisiä. Kukaan ei voi lopuelämäkseen luopua kokonaan ihmisoikeuksistaan tai osasta niistä millään tahdonilmaisella, eikä ihmisoikeuksia tarvitse ansaita oikeanlaisella käytöksellä ja riittävällä moraalaisella puhtaudella.

⁴⁴ Rawls, 23-31, 49-50.

⁴⁵ Rawls, 49-50.

⁴⁶ Donnelly 8,17, 23-27; Ojanen 6-7. Keskustelua ryhmien ja vähemmistöjen oikeuksista ja niiden tarpeellisuudesta ks. mm. Räikkä, 4-6, 9; Woods, 14-15.

Ihmisoikeudet eivät kuitenkaan ole absoluuttisia ja rajoittamattomia. Niitä voi ja pitääkin rajoittaa, mutta vain perustellusta syystä. Näitä syitä ovat ennen kaikkea toisten ihmisten ihmisoikeuksien kunnioittaminen, sillä ihmisoikeudet ovat usein ristiriidassa toistensa kanssa: oikeustieteellisessä kirjallisuudessa usein käytetty esimerkki on yhden henkilön sananvapaus ristiriidassa toisen henkilön yksityisyyden kanssa. Olennaista on, että ihmisoikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin on välttämätöntä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi, ja sillä tavoin, että oikeuden olennaiseen ydinsisältöön ei kajota eikä tiettyjen kansainvälisissä sopimuksissa vaadittavia minimivelvoitteita rikota.⁴⁷

Ihmisoikeuksien sisältö määritellään tavallisesti viittaamalla tärkeimpiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, joissa ne luetellaan. Näitä ovat yleismaailmallisella tasolla YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus, ja Euroopassa Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus ja Euroopan sosiaalinen peruskirja. YK:n ihmisoikeuksien julistus, vaikkakaan ei sitovaa oikeutta, on myös tärkeä asiakirja kansainvälisten ihmisoikeuksien sisällön määrittelyssä. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus ja Euroopan ihmisoikeussopimus vastaavat melko lailla toisiaan ja keskittyvät tavanomaisen oikeustieteellisen luokittelun mukaan kansalais- ja poliittisiin oikeuksiin eli KP-oikeuksiin. Näitä ovat mm. sananvapaus, mielipiteen- ja uskonnonvapaus ja syrjintäkielto. Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia (ns. TSS-oikeuksia) koskeva YK-sopimus ja vastaavia oikeuksia Euroopan neuvostossa määrittävä Euroopan sosiaalinen peruskirja puolestaan sisältävät sellaisia oikeuksia kuin oikeus työhön ja oikeus sosiaaliturvaan.⁴⁸

Ihmisoikeuksilla ymmärretään oikeudellisessa kielenkäytössä nimenomaan näitä kansainvälisillä sopimuksilla turvattuja oikeuksia. Valtioiden sisäisesti vastaavat oikeudet turvataan yleensä perustuslakiin kirjatulla perusoikeussäännöillä. Valtion perusoikeussäädäntö ei välttämättä vastaa kansainvälisiä ihmisoikeuksia, mutta ihanteena on, että valtion sisällä turvatut perusoikeudet ovat vähintään yhtä laajat kuin kansainvälisten sopimusten vaatimat ihmisoikeudet. Myös Euroopan unionin sisäisessä oikeudessa käytetään ilmaisua perusoikeus. Perusoikeudet vastaavat siis sisällöllisesti ihmisoikeuksia, lukuun ottamatta joissakin tapauksissa olevaa tiukempaa suojaa tietyssä valtiossa tai tietyllä alueella. Yksinkertaisuuden vuoksi puhun yleisesti työssäni ihmisoikeuksista milloin käsitteeseen on tarve viitata, mutta milloin kyse on nimenomaan Euroopan perusoikeusasiakirjan määrittelemistä oikeuksista, käytän asiakirjan mukaista nimitystä perusoikeus.⁴⁹

⁴⁷ Donnelly, 10.

⁴⁸ Donnelly, 22-27; Ojanen 103-104; Euroopan sosiaalinen peruskirja.

⁴⁹ ks. esim. Ojanen, 7.

Ihmisoikeuksien suojelussa valtio on keskeinen: sopimukset on tehty valtioiden välillä, ja niiden mukaan nimenomaan valtioiden tulee huolehtia oikeuksien toteutumisesta. Valtio on sekä oikeuksien tärkein suojelija että suurin rikkoja. Vaikka myös yksityiset toimijat voivat rikkoa toisten ihmisoikeuksia, valtiolla on lähtökohtaisesti vastuu suojella ihmisiä näiltä rikkomuksilta.⁵⁰

Ihmis- ja perusoikeuksia suojellaan useilla eri tavoilla. Perinteinen ajattelutapa on, että oikeuksia tulee suojella ennen kaikkea *kunnioittamalla* niitä, eli valtion on ennen kaikkea pidättäydyttävä oikeuksien loukkaamisesta. Nykyisin kuitenkin pidetään olennaisena, että oikeuksia on *suojeltava* myös turvaamalla ne toisten yksityisten loukkauksia vastaan sekä tekemällä aktiivisia toimia niiden *toteuttamiseksi*.⁵¹ Nämä kaikki suojelutavat ovat olennaisia vähemmistöjen, mukaan lukien seksuaalivähemmistöt, oikeuksien kohdalla. Pidetään erityisen selvänä, että näissä tapauksissa valtio ei voi täyttää velvollisuuttaan vain pidättäytymällä loukkaamasta oikeuksia. Sen on myös suojeltava kansalaisiaan muiden kansalaisten taholta tulevalta näiden oikeuksien loukkauksilta ja korjattava asiantiloja jotka tekevät vaikeaksi näistä oikeuksista nauttimisen.

Monet, muun muassa ihmisoikeuspolitiikkaa tutkinut Jack Donnelly, ovat kritisoineet perinteistä jakoa KP- ja TSS-oikeuksiin sekä ajatusta siitä, että KP-oikeudet olisivat ns. negatiivisia oikeuksia, jotka vaativat valtiota vain pidättäytymään loukkauksista, ja että TSS-oikeudet puolestaan olisivat positiivisia oikeuksia, jotka vaativat valtiolta aktiivisia toimia. Donnellyn mukaan nämä jyrkät jaottelut vahvistavat käsitystä, jonka mukaan KP-oikeudet olisivat tärkeämpiä ja ensisijaisia, ja mahdollisia toteuttaa jollain tapaa absoluuttisesti, kun taas TSS-oikeudet olisivat vähemmän olennaisia ja lähinnä epämääräisiä suosituksia, joita ei voi toteuttaa samalla tavoin kuin KP-oikeuksia. Donnellyn mukaan oikeustyyppien välillä ei ole näin jyrkkää rajaa, ja molemmat vaativat valtiolta kaikkia mahdollisia toimintamuotoja toteutuakseen mahdollisimman hyvin.⁵²

Esimerkiksi KP-oikeuksiin kuuluva syrjinnän kieltä ei vaadi vain sitä että valtio ei itse aktiivisesti syrji tiettyjä ryhmiä, vaan myös suojaamista yksityisten (esimerkiksi työnantajat ja vuokranantajat) syrjintää vastaan sekä aktiivisia toimia yhteiskunnallisen asenneilmaston parantamiseksi. Toisaalta joissain tapauksissa sellaiset TSS-oikeudet kuin oikeus työpaikkaan voivat vaatia valtiota esimerkiksi pidättäytymään vahingollisesta talouspolitiikasta.⁵³

⁵⁰ Donnelly, 33-37.

⁵¹ Donnelly, 27-31.

⁵² *ibid.* Oikeustyypeistä ja jaottelujen kritiikistä myös Woods, 9-14.

⁵³ Donnelly, 27-31.

3.2 Miten ihmisoikeudet vaikuttavat politiikkaan?

Sosiaalisen konstruktivismin mukaiset ajatukset auttavat vastaamaan kysymykseen siitä, miten ihmisoikeusnormit voivat vaikuttaa valtion toimintaan. Perinteisen realistisen käsityksen mukaan valtiot ovat suvereenia toimijoita, jotka toimivat omien intressiensä edistämiseksi. Näiksi intresseiksi on nähty ennen kaikkea oman turvallisuuden ja taloudellisen mahdollisuuden lisääminen. Ajatus siitä, että valtiot noudattaisivat puhtaan moraalisia normeja muista syistä kuin siksi, että siitä olisi niille välitöntä hyötyä, on hämmentänyt monia perinteisesti ajattelevia tutkijoita. On kuitenkin kyetty tutkimuksilla osoittamaan, että ihmisoikeusnormeilla on vaikutusta valtioiden toimintaan jopa muistakin kuin puhtaan strategisista intresseistä. Niiden vaikutusten selittämiseen tarvitaan muita kuin perinteisiä teorioita. Esimerkkeiksi käyvät tutkijoiden mukaan muun muassa Etelä-Afrikan poliittinen muutos kansainvälisen ihmisoikeuspainostuksen vaikutuksesta; vuoden 1975 Helsingin sopimus ja Etyjin perustaminen ihmisoikeuksia varjelemaan, vaikka Neuvostoliitto ei pitänyt tätä intressiensä mukaisena; 1980-luvun poliittiset muutokset Itä-Euroopassa, etenkin Puolassa ja Tšekkoslovakiassa; ja Indonesian, Filippiinien ja Chilen muutokset ihmisoikeuksille vihamielisistä diktatuureista ihmisoikeusystävällisempään suuntaan.⁵⁴

Sosiaalinen konstruktivismi kritisoi perinteisiä teorioita, jotka ottavat valtion intressit, suvereniteetin ja identiteetin annettuina ja muuttumattomina. Sosiaalisen konstruktivismin kautta on tutkittu normien vaikutusta ja selitetty sitä sosiaalistumisen ja sosiaalisen oppimisprosessin kautta.⁵⁵ Thomas Risse ja Kathryn Sikkink toteavat, että vaikka ihmisoikeusnormeihin sopeutuminen usein lähtee liikkeelle pelkistä hyötynäkökohdista, ne eivät riitä aikaansaamaan sitä muutosta, joka ihmisoikeusnormeista seuraa. Kun hallitukset ovat jonkin aikaa puhuneet ihmisoikeusretoriikan keinoin välttääkseen kansainvälistä painostusta tai rauhoittaakseen kotimaisia protesteja, näistä normeista tulee osa moraalista diskurssia yhteiskunnassa ja ne muuttuvat velvoittaviksi tavalla, jota valtiot eivät enää voi paeta. Vaikka normien vaikutus alkaakin luultavasti hyötynäkökohtien vuoksi, niiden vaikutus ylittää pidemmän päälle valtion alkuperäiset käsitykset omista intresseistään.⁵⁶

Risse ja Sikkink selittävät tämän prosessin normeihin sosiaalistumisena (socialization). He siteeraavat Barnesin, Carterin ja Skidmoren määritelmää sosiaalistumisesta uusien jäsenten asettautumisesta käyttäytymistapoihin, joita yhteisössä pidetään parhaina.⁵⁷ Kansainvälisissä suhteissa tämä yhteisö viittaa kansainväliseen järjestelmään valtioiden muodostamana yhteisönä. Valtioiden ei siis

⁵⁴ ks. esim. Risse, Sikkink ja Rapp (eds).

⁵⁵ Risse ja Sikkink; Checkel, 84-91. Sikkink, 411-415, 440-441.

⁵⁶ Risse ja Sikkink: 11-17.

⁵⁷ Risse ja Sikkink, 11.

ole realismin mukaisesti toisistaan riippumatta omia intressejään ajavia toimijoita anarkistisessa järjestelmässä, vaan niiden toimintaa määrittävät valtioiden yhteisössä muodostuvat toimintamallit. Intressit ja identiteetit muodostuvat yhteydessä muihin valtioihin.

Sosiaalisen konstruktivismin kautta on tutkittu ihmisoikeuksia esimerkkinä normeista yhteiskunnassa ja niiden sosiaalisesta oppimisesta. Ajatuksena on, että normeilla on merkitystä, ja että valtioiden kaltaiset toimijat oppivat noudattamaan niitä normeja, jotka ne kokevat tärkeiksi voidakseen kuulua yhteisöihin, joihin haluavat kuulua. Tämä oppimisprosessi, tai sosiaalistuminen (socialization), kykenee muuttamaan valtioiden käsityksiä omista intresseistään ja identiteetistään. Risse ja Sikkink esittävät, että ei ole varmaa, mihin suuntaan kausaalisuhteet menevät: muuttuvatko intressit ja sitä kautta normit ja identiteetit, vai muuttavatko normit identiteettejä ja sitä kautta intressejä. Joka tapauksessa sosiaalisen konstruktivismin kannattajien mukaan intressit ja identiteetit muuttuvat sosiaalistumisprosessin aikana sen sijaan, että ne olisivat pysyviä ja ennalta annettuja.⁵⁸

Jack Donnelly myös toteaa pohtiessaan ihmisoikeuksien luonnetta, että ihmisoikeudet, kuten muutkin moraaliset normit, lepäävät lopulta sillä perustalla, että ne on yhteisesti hyväksytyt oikeiksi. Niitä ei voi argumentoida rationaalisesti: lopulta tulee vastaan pohja, jolle argumentoinnin täytyy rakentua, ja se on yhteisesti hyväksytyt ajatus siitä, mikä on oikein. Tältä pohjalta ei voi argumentoida sellaiselle, joka ei hyväksy pohjimmaista ideaa. Esimerkiksi sellainen, joka ei usko yksilöille kuuluvan tasa-arvoisia ja yhtäläisiä oikeuksia, ei vakuutu mistään argumentoinnista, joka rakennetaan sille olettamukselle, että tasa-arvoiset ja yhtäläiset oikeudet ovat oikeudenmukaisia. Kyse on Donnellyn mukaan samankaltaisesta ongelmasta kuin argumenttien perustaminen uskonnolle: saman uskomuksen jakavien on mahdollista keskustella keskenään tästä uskonnuksesta lähtien, mutta muita ei voi vakuuttaa uskonnolla, johon he itse eivät usko. Tämä korostaa entisestään normien sosiaalisen konstruktion ja sosiaalisen oppimisen olennaisuutta: niiden hyväksyminen ei loppujen lopuksi pohjautu millekään rationaalisille argumenteille, vaan sille, että ne on yhteisesti sovittu oikeiksi ja tähän sopimukseen on mukauduttu.⁵⁹ Juuri tästä syystä Habermasin teoria osoittautuu käytännössä vaikeaksi soveltaa keskusteluun tällaisesta ihmisoikeuskysymyksestä.

Risse ja Sikkink korostavat ihmisoikeuksien institutionalisoinnissa ja niihin sosiaalistumisessa eliittien oppimista, kansalaistason toimintaa, ulkoista painetta muiden valtioiden taholta, sekä näiden eri tasojen vuorovaikutusta.⁶⁰ Checkelin mukaan olennaisimpia tekijöitä normien sosiaalisessa oppimisessa ovat toisaalta eliittien oppiminen, toisaalta sosiaalinen paine. Sosiaalinen paine tarkoittaa kan-

⁵⁸ Risse ja Sikkink, 10. Checkel, 84-87.

⁵⁹ Donnelly, 18-21.

⁶⁰ Risse ja Sikkink, 17-34.

salaisyyhteiskunnan taholta tulevia muutosvaatimuksia, siis ”alhaalta ylös”. Se tarkoittaa siis samaa kuin Rissen ja Sikkinkin teoriassa käsite kansalaistason toiminta.⁶¹

Checkel keskittyy tutkimuksessaan kohdevaltion sisäisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat oppimiseen. Checkelin mukaan riippuu valtiotyypistä, kumpi on tärkeämpi tekijä muutoksessa, eliittien oppiminen vai sosiaalinen paine. Liberaalissa valtiossa, jossa valta on lähtökohtaisesti kansalaisilla itsellään ja vain rajatussa määrin valtiolla, politiikan muuttaminen lähtee liikkeelle sosiaalisesta paineesta. Valtiovallan ohjaamassa yhteiskunnassa taas eliittien oppiminen on olennaisinta. EU-valtiot sijoittuvat ilmeisesti yleensä näiden kahden ääripään välille: sekä eliittien oppiminen että sosiaalinen paine on tärkeää.⁶²

3.3 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet

Kuten jo luvussa 1 kävi ilmi, seksuaalivähemmistöt määritellään siksi ihmisryhmäksi, jolla on yhteiskunnassa vallitsevasta normista poikkeava seksuaalinen suuntautuminen. Nykyisessä länsimaisessa yhteiskunnassa seksuaalivähemmistöjä ovat homoseksuaalit (myös lesbot) ja biseksuaalit. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat transseksuaalit ja transvestiitit, mutta aiheen rajaamisen vuoksi en käsittele heitä erityisesti tässä työssä. Heidän kohtaamansa ongelmat ovat osittain samoja kuin seksuaalivähemmistöjen, osittain myös erilaisia (esimerkiksi ongelmat uuden sukupuolen tunnistamisessa sukupuolenvaihdosleikkauksen jälkeen).

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksilla tarkoitetaan kaikkia niitä ihmis- ja perusoikeuksia, joiden haltijoina ovat seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ja joissa tähän vähemmistöön kuulumisella on jotain merkitystä oikeuden nauttimisen kannalta: esimerkiksi se, että ihmisiä syrjitään tämän oikeuden toteutumisessa heidän suuntautumisensa vuoksi.

Nykyisin seksuaalivähemmistöjen asema on lähes kaikissa yhteiskunnissa huonompi kuin niiden, joita pidetään heteroseksuaaleina. Aikaisempina vuosikymmeninä tilanne on usein ollut vielä vaikeampi. Toisaalta seksuaalivähemmistöjen syrjintä ei ole jotain aina ihmisyyhteisöihin kuulunutta, vaan on ollut myös kulttuureja, joissa saman sukupuolen edustajien väliset suhteet on nähty täysin hyväksyttävänä. Tunnettu esimerkki on antiikin Kreikka, jossa varsinkin miesten homoseksuaalisuus oli tunnettua ja täysin hyväksyttyä, mutta esimerkiksi runoilijatar Sapphon runoista on päätelty, että naisten homoseksuaalisuuskin tunnettiin. Myös monissa muissa kulttuureissa on homo- ja biseksua-

⁶¹ Checkel, 87-91.

⁶² ibid.

aalinen käyttäytyminen ollut hyväksyttävää vähintäänkin joissain tilanteissa tai yleisenä valintana. On toki ollut myös paljon kulttuureita, joissa sitä ei ole lainkaan hyväksytty. Sinänsä seksuaalivähemmistöjen syrjintä ei kuitenkaan ole mikään ihmisluontoon kirjattu tosiseikka, jota ei voi muuttaa, vaan täysin kulttuurista riippuvainen. Se, kuten niin moni muukin kysymys asioiden hyväksyttävyydestä ja moraalisuudesta, on sosiaalisesti rakennettua ja voi muuttua. Viime vuosikymmeninä käsitys asiasta on vahvasti alkanut muuttua etenkin länsimaisen kulttuurin piirissä ja varsinkin läntisessä Euroopassa. Muuallakin muutosta tapahtuu, joskin hitaammin.

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ei vielä tällä hetkellä määritellä juurikaan kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Eri kansainvälisissä sopimuksissa ei yleensä mainita erikseen seksuaalista suuntautumista kiellettyinä syrjintäperusteena, eikä seksuaalivähemmistöjä muutenkaan mainita ihmisoikeussopimuksissa. Asialle on pyritty tekemään jotain, ja esimerkkinä tuloksista ovat kansainvälisen ihmisoikeusasiantuntijaryhmän Yogyakarta-periaatteet.⁶³ Nämä eivät ole valtioiden vahvistamia ihmisoikeuksia vaan ainoastaan asiantuntijoiden suosituksia, mutta heijastavat sitä, mitä jo olemassa olevista sopimuksista voi laajentaa koskevaksi myös seksuaalivähemmistöjä. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuimet, jotka myös tulkinnoillaan määrittelevät ihmisoikeuksien tosiasiallista sisältöä, ovat alkaneet muuttaa tulkintojaan seksuaalivähemmistöille suojeaksi. Näin heidän oikeutensa laajenevat käytännössä, vaikkakin vielä hitaasti.

Kuitenkin jo olemassa olevien ihmisoikeussopimusten voidaan katsoa kattavan myös seksuaalivähemmistöt. Syrjintäkiellon kohdalla nimittäin mainitaan aina myös ”muut henkilöön liittyvät syyt” kiellettyinä syrjintäperusteena⁶⁴, ja tämän voi tulkita viittaavan myös seksuaaliseen suuntautumiseen. Näin ollen minkään oikeuksien toteutumisessa ei saisi syrjiä seksuaalivähemmistöjä, vaan oikeudet pitäisi ulottaa näille yhtä lailla kuin myös niille ryhmille, jotka on erikseen mainittu syrjintäkiellon kohdalla. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puoltajat eivät ole sitä mieltä, että näille annetut oikeudet tarkoittaisivat uusien ihmisoikeuksien luomista, vaan vain olemassa olevien oikeuksien ulottamista tähän asti ilman niitä jääneeseen ihmisryhmään. Kyse on esimerkiksi siitä, että seksuaalivähemmistöillä kuten muillakin on oltava ilmaisun- ja kokoontumisenvapaus, oikeus yksityiselämään ja perhe-elämään sekä vapaus kidutuksesta ja muusta epäinhimillisestä kohtelusta. Mitään erillisiä oikeuksia ei tarvitsisi säätää.

Kuitenkin käytännössä on usein vaikeuksia näiden oikeuksien ulottamisessa myös seksuaalivähemmistöihin. Kun näitä ei erityisesti mainita kiellettyjen syrjintäperusteiden joukossa, monissa

⁶³ *Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity*. 2007.

⁶⁴ esim. EIS art 14 syrjintäkiellosta: ”other status”, suom. ”muuhun asemaan perustuvaa”.

yhteiskunnissa oikeuksia ei tulkinnalla haluta laajentaa näille, vaan päättäjät uskovat mieluummin, että seksuaalivähemmistöjen syrjintä ei ole kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastaista. Löydetään helposti syitä sille, miksi juuri seksuaalivähemmistöjen erilainen kohtelu on oikeutettua: heidän vastustajansa usein yhdistävät heitä rikollisiin tahoihin tai vetoavat turvallisuusongelmiin, tai esittävät seksuaalinen ”poikkeavuus” niin vahingolliseksi kansakunnalle, että sen ilmaisemisen ja toteuttamisen rajoittaminen on yleisen edun nimissä sallittua. Toisaalta on tulkintaongelmia siitä, mitä perhe-elämän ja yksityisyyden suoja tarkoittaa seksuaalivähemmistöjen kohdalla. Yhteiskunnissamme on nimittäin perinteisesti totuttua ajattelemaan avioliittoa ja perhettä vain heteroseksuaalisten suhteiden näkökulmasta, eikä osata nähdä, että julkisesti tunnustetun parisuhteen ja perheoikeuksien epääminen seksuaalivähemmistöiltä olisi jotenkin väärin.

Joskus seksuaalivähemmistöjen edustajat yrittävät tulkita sukupuoleen perustuvan syrjinnän kieltoa siten, että se kattaisi myös seksuaalivähemmistöjen syrjinnän. Oikeustieteilijöiden joukossa on kuitenkin erimielisyyttä sen suhteen, onko tämä pätevä tulkinta. Niinpä seksuaalivähemmistöjen oikeuksia varten olisi välttämätöntä kirjata tämä ryhmä erikseen kiellettyihin syrjintäperusteisiin. Luonnollisestikaan se ei poista sitä, että monet valtiot syrjivät myös niitä ihmisryhmiä, joita ei saisi sopimusten mukaan syrjiä. Mutta ainakin se tekisi selväksi, että kansainvälisen ihmisoikeusajattelun mukaan seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat ihmisoikeuksia, ja näiden rikkominen ei ole sen hyväksyttävämpää kuin muidenkaan ryhmien oikeuksien rikkominen. Tämä parantaisi tilannetta, sillä monet valtiot todella haluavat vaikuttaa ihmisoikeuksia noudattavilta.

Syrjinnän kieltäminen on sinänsä oikeustieteessä pulmallinen aihe. Se tunnustetaan olennaiseksi osaksi ihmis- ja perusoikeuksia, mutta sen toteuttamistavat ja sen ulottuvuus ovat ongelmallisempia. Joissakin oikeusjärjestelmissä suositaan keskittymistä muodolliseen tasa-arvoisuuteen lain edessä: varmistetaan, että laki ei syrji ketään ja luotetaan siihen, että tämä on vahvin takuu tasa-arvon toteuttamiseksi. Toisissa järjestelmissä puolestaan kiinnitetään huomiota aktiivisiin toimiin syrjittyjen aseman parantamiseksi, jotta heidän asemansa tosiasiallisesti tulisi tasa-arvoisemmaksi ja menneisyyden syrjinnän sekä yhteiskunnassa edelleen kenties vallalla olevien syrjivien asenteiden aiheuttamat epätasa-arvoisuudet voitaisiin poistaa. Tällöin saatetaan säätää lakeja, jotka suosivat vähemmistöjen edustajia enemmistön kustannuksella. On kuitenkin yleinen käsitys, ettei syrjintää voida estää pelkästään kieltämällä aktiiviset syrjintätoimet, vaan on myös kiinnitettävä huomiota syrjittyjen aseman tosiasialliseen parantamiseen ja yhteiskunnan rakenteissa olevan piilosyrjinnän vaikutuksen

vähentämiseen. Käytännössä useimmissa oikeusjärjestelmissä sekoitetaan molempia lähestymistapoja.⁶⁵

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kohdalla on huolehdittava sekä aktiivisten syrjintätoimien kieltämisestä että piilosyrjinnän vähentämisestä. Niin ikään valtion on oman syrjintänsä poistamisen lisäksi pyrittävä suojelemaan seksuaalivähemmistöjen edustajia yksityisten ihmisten, työnantajien ja muiden ei-valtiollisten tahojen syrjinnältä.

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien rikkomiseen on useita tapoja. Amnesty Internationalin julkaisu aiheesta esittelee tyypillisimpinä oikeuksien rikkomisen tapoina tasa-arvoisten oikeuksien epäämisen esimerkiksi niin, että seksuaalivähemmistöjen edustajille ei sallita ilmaisun- ja kokoontumisen vapautta, henkilökohtaista vapautta, vapautta kidutuksesta tai tasa-arvoisuutta lain edessä johtuen heidän kuulumisestaan seksuaalivähemmistöihin. Toisaalta seksuaalivähemmistöjen oikeuksia rikotaan myös hienovaraisemmin, epäsuoremmin menetelmin asennetasolla. Amnesty International kiinnittää huomiota siihen, miten seksuaalivähemmistöiltä kielletään inhimillisyys. Nämä leimataan puheiden ja vertauksien avulla ”vähempiarvoisiksi kuin me”, ”ei ihmisiksi”. Kieltämällä ihmisarvo voidaan kieltää myös ihmisoikeudet ja tehdä muut välinpitämättömämmiksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksille.⁶⁶

On myös tyypillistä yhdistää seksuaalivähemmistöt rikollisiin, ja erityisen mielellään näitä yhdistetään sellaisiin vastenmielisimpinä pidettyihin rikollisiin kuin lasten seksuaalisiin hyväksikäyttäjiin ja huumerikollisiin. Tällä on niin ikään inhimillisyyttä vähentävä vaikutus, jolla oikeutetaan oikeuksiin kajoaminen. Rikokset kuitenkin oikeuttavat joihinkin oikeuksiin puuttumisen, ja mitä inhottavammista rikoksista on kyse, sitä herkempiä ihmiset ovat hyväksymään merkittävätkin puuttumiset ihmisoikeuksiin. Nykyisessä Euroopassa juuri tämänkaltaisen epäinhimillistäminen toimii parhaiten, sillä liian raju ihmisyyden kieltäminen seksuaalivähemmistöiltä voisi aiheuttaa suuria vastareaktioita. Näiden epämääräisiä yhdistämisä rikollisiin ihmisten on kuitenkin helpompi uskoa, sillä seksuaalivähemmistöjen elämään liitetään usein enemmän salaperäisyyttä ja rappiomielikuvia kuin siihen todellisuudessa kuuluu.

Niinpä suorien oikeuden loukkauksien lisäksi seksuaalivähemmistöjen asemaa arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota myös puheisiin ja asenteisiin: yritetäänkö retoriikalla osoittaa seksuaalivähemmistöjen edustajat vähemmän inhimillisiksi kuin valtaväestö, tai yhdistetäänkö heitä vaarallisiin

⁶⁵ mm. Ellis (2005), 3-7.

⁶⁶ Amnesty International. The Louder We Will sing. 6-9.

rikollisiin, joilta on hyväksyttävää riisua oikeuksia ja jotka ihmiset käytännössä näkevät jossain määrin epäinhimillisinä.

Ongelmallista - ja olennaista tutkimukseni kannalta - on uskonnon yhteys seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Useimmat uskonnon kieltävät homoseksuaalisuuden ja pitävät sitä syntinä, niin myös kristinusko, joka Euroopassa on tärkein uskonto. Osa kristityistäkin alkaa tosin suhtautua seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin yhä suvaitsevammin, ja on pappeja ja teologeja, joiden mielestä Raamattu pitäisi nähdä osin aikansa tuotteena ja ymmärtää, että homoseksuaalisen käyttäytymisen kieltävät määräykset johtuivat kirjoitusajan tilanteesta. Esimerkiksi käy suomalainen arkkipiispa Jukka Paarma, joka elokuussa 2008 herätti huomiota Alma Medialle antamallaan haastattelulla. Siinä hän totesi, että Raamatussa tosin kielletään homoseksuaalisuus, mutta Raamatun ajoista lähtien tieto homoseksuaalisuudesta on lisääntynyt, ja nykyään ymmärrämme sitä paremmin ja voimme suhtautua siihen suvaitsevammin. Hän myös sanoi, että homoseksuaalisuus on annettu ominaisuus, ja homoseksuaalit eivät voi asialle mitään. Näin ollen heitä ei tulisi siitä tuomitakaan.⁶⁷

Kaikki uskonnolliset ihmiset eivät tosin jaa Paarman näkemyksiä, ja tosiasia on, että Raamatussa on monia kohtia, joihin seksuaalivähemmistöjen oikeuksia vastustavat voivat viitata näkemystensä tueksi. Tilanne on erityisen herkkä siksi, että myös uskonnonvapaus on ihmisoikeus, joten ihmisiä ei voi estää omaksumasta tiettyä mielipidettä uskontonsa vuoksi. Muitakaan mielipiteitä ei ihmisiltä voi kieltää, eivätkä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustajat siihen pyrikään, vaikka heitä välillä tällaisesta syytetään. Sen sijaan ihmisoikeusajatteluun kuuluu, että uskonto ja mielipiteet eivät saa oikeuttaa kenenkään syrjintää. Uskonto on erityisen tärkeää tutkimukseni kannalta siksi, että Puola on vahvasti katolinen valtio, joka esimerkiksi perustuslakikonventissa herätti huomiota vaatimalla mainintaa Jumalasta EU:n perustuslakiin. Useimmille EU:n jäsenmaille, jotka nojautuvat vahvasti maallisuuteen ja valtion ja kirkon eroon, tämä vaatimus oli kauhistus. Se kertoo osittain siitä, että Puolassa poliittinen kulttuuri ja yhteiskuntaelämä nojaavat uskontoon ja Raamattuun paljon vahvemmin kuin monessa muussa Euroopan maassa. Tämä vaikuttaa maassa yleisesti vallitseviin asenteisiin myös seksuaalivähemmistöjen suhteen.

Tärkeitä seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ovat oikeastaan mitkä tahansa ihmisoikeudet, jotka voivat koskea heitä ja joiden toteutumisessa heidän kuulumisellaan seksuaalivähemmistöihin on käytännön toteutumisessa jotain merkitystä. Perinteiset vapausoikeudet, kuten ilmaisun-, mielipiteen- ja kokoontumisenvapaus ovat usein Euroopassakin uhattuina: seksuaalivähemmistöjen oikeutta puhua

⁶⁷ Selostus Paarman haastattelusta esim. Turun Sanomat: ”Paarma pitää homoseksuaalisuutta annettuna ominaisuutena.” 24.8.2008 [www-dokumentti]

suuntautumisestaan ja oikeuksistaan saatetaan rajoittaa ja heidän kokoontumisilleen tai järjestöjensä toiminnalle asettaa perusteettomia kieltoja. Myös heidän oikeutensa työpaikkaan ja suoja perustetonta irtisanomista vastaan on usein uhattuna seksuaalisen suuntautumisen vuoksi.⁶⁸

Tärkeitä oikeusryhmiä ovat myös oikeus yksityiselämään ja perheeseen liittyvät oikeudet. Nämä liittyvät juuri siihen, miten ihmiset toteuttavat seksuaalisuuttaan omassa elämässään ja ovat tietyllä tavoin kaikkein läheisimpiä ja henkilökohtaisimpia ongelmia. Jos ihmistä pyritään estämään elämästä sellaisessa suhteessa kuin hän haluaa, jos hän kokee syrjintää ja henkistä tai fyysistä väkivaltaa ihmissuhteidensa ja seksuaalisten valintojensa vuoksi, tämä loukkaa selvästi hänen yksityisyyttään. Niin ikään sitä loukkaa se, jos valtiovalta sallii tietyn seksuaalisen suuntautumisen omaavien julkisen haukkumisen ja nöyryyttämisen enemmän kuin sananvapauden nimissä on asiallista. Vielä vakavampi rikos yksityisyyttä ja ihmisarvoa kohtaan on, jos valtiovallan edustajat itse syyllistyvät moiseen haukkumiseen ja nöyryyttämiseen, ilmaisevat että seksuaalivähemmistöjen edustajia kohtaan tulisi käyttää väkivaltaa tai että nämä ovat uhka yhteiskunnalle.

Seksuaalivähemmistöjen perheoikeuksien toteutumiseen liittyy moninaisia ongelmia. Nämä ongelmat johtuvat joko siitä, että heille ei lainkaan anneta tiettyjä oikeuksia laissa, tai siitä että heitä syrjitään näiden oikeuksien toteutumisessa johtuen niitä valvovien instituutioiden ja ympäröivän yhteiskunnan ennakkoluuloisuudesta seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Heidän uskotaan usein olevan pahaksi lapsille: toisaalta uskotaan, että he voivat ”tartuttaa” seksuaalisen suuntautumisensa lapsiin, toisaalta perusteettomasti uskotaan seksuaalivähemmistöjen edustajien käyttävän lapsia seksuaalisesti hyväksi. Niinpä heiltä kielletään adoptio-oikeus, useimmiten hedelmällisyshoidot lasten saamiseksi, avioliitto-oikeus joka auttaisi järjestämään perheasiat juridisesti, ja heitä syrjitään huoltajuuskiistoissa. Perheiden kanssa tekemisissä olevat instituutiot eivät myöskään saa tai osaa neuvoa sateenkaariperheitä tai seksuaalivähemmistöihin kuuluvia lapsia heidän elämäänsä erityisesti liittyvissä ongelmista, jolloin he jäävät vaille tarvitsemaansa tukea ja tietoa.⁶⁹

Usein seksuaalivähemmistöjen syrjintää perhe- ja yksityiselämään sekä työelämään liittyvissä asioissa perustellaan lasten edulla. Joskus silloinkin, kun seksuaalivähemmistöjen edustajia ei saa syrjiä työhönnotosta, tästä tehdään poikkeus kun kyse on töistä, jossa ollaan tekemisissä lasten kanssa. Uskotaan myös, että sateenkaariperheessä kasvaminen on lapselle pahasta ja että kieltämällä homoavioliitot ja seksuaalivähemmistöjen adoptio-oikeus tämä voidaan estää. Tällöin unohdetaan

⁶⁸ esim. Amnesty International: ”The Louder We Will sing.”

⁶⁹ Minot, Leslie Ann ja Long, Scott: *Conceiving Parenthood: Parenting and the Rights of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People and Their Children*. International Gay and Lesbian Human Rights Commission. United States of America, 2000.

ensinnäkin se, että todellisuudessa seksuaalivähemmistöjen jäsenet saavat ja kasvattavat lapsia, ja lapsia elää ja kasvaa mitä moninaisimmissa perhemuodoissa. Epäämällä näiltä perheiltä oikeudet saadaan aikaan vain se, että näiden perheiden oikeudellinen asema vaikeutuu kun esimerkiksi yksi lapsen tosiasiallisista perheenjäsenistä ja huoltajista ei voi saada laillisia perheenjäsenen ja huoltajan oikeuksia. Ne seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat, jotka uskovat olevansa lasten asialla, eivät myöskään koskaan tunnu pohtivan niiden lasten asemaa, jotka ovat homo- tai biseksuaaleja eivätkä saa tietoa suuntautumisestaan ja oikeuksistaan ja joiden tunteet ja seksuaalisuus leimataan vääriksi ja moraalittomiksi tai yksinkertaisesti kielletään sen olemassaolo.⁷⁰

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksia loukkaa myös se, että seksuaalivähemmistöjen edustajia ei päästetä opetustehtäviin tai muihin tehtäviin, joissa ollaan tekemisissä lasten kanssa, ja että kouluissa ei saa puhua homo- ja biseksuaalisuudesta ainakaan hyväksyvässä mielessä. Tämä loukkaa myös heteroseksuaalien sananvapautta. Sen lisäksi, että seksuaalivähemmistöjä syrjitään näin perusteettomasti työhönnotossa, tämä vaikeuttaa seksuaalivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten tilannetta. Heidän kasvamistaan ja henkistä hyvinvointiaan vaikeuttaa, kun heiltä puuttuu hyväksyntä, omaa suuntautumistaan koskeva tieto ja usein mahdollisuus positiivisiin esikuviiin. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat eivät ota huomioon niitä vakavia seurauksia, joita suvaitsemattomasta kasvuympäristöstä on seksuaalivähemmistöön kuuluvalla lapselle. Myös heteroseksuaaliset lapset ja nuoret kärsivät siitä, etteivät he saa kasvaa suvaitsevassa ilmapiirissä ja ympäristössä, joka esittelee heille totuudenmukaisesti ihmiselämän eri puolia.

Seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat siis monipuolinen kysymys. Ehkä helpoimmin hyväksyttäviä ovat syrjintäkielto ja heidän oikeutensa nauttia tasapuolisesti samoista vapausoikeuksista kuin kaikki muutkin. Näissäkin asioissa on myös Euroopassa paljon tehtävää. Vaikeampia ovat työhön, yksityisyyteen ja perhe-elämään liittyvät oikeudet, joissa väitteet lasten suojelemisesta herkästi ajavat seksuaalivähemmistöjen oikeuksien yli; näin siitä huolimatta, että uhkaa lapsille ei voida näyttää toteen ja lapset itse asiassa kärsivät tästä suvaitsemattomuuden ja tiedon puutteesta, erityisesti homo- ja biseksuaaliset lapset ja sateenkaariperheissä kasvavat lapset. Näiden eri laillisten oikeuksien lisäksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin vaikuttaa myös yhteiskunnassa vallitsevat asenteet. Jos seksuaalivähemmistöjen herjaus ja mustamaalaus sallitaan yleisesti silloinkin, kun muiden ryhmien kohdalla sananvapautta alettaisiin rajoittaa, tämäkin on seksuaalivähemmistöjen syrjintää ja näiden ihmisarvon riistoa, jolla pyritään oikeuttamaan näiden ihmisoikeuksien loukkaukset. Vielä vaikeampi tilanne on, jos valtiolta itse syyllistyy tähän herjaukseen ja mustamaalaukseen ja pyrkii

⁷⁰ *ibid.*

näin aktiivisesti osoittamaan, että seksuaalivähemmistöt eivät sen näkemyksen mukaan ansaitse samoja ihmisoikeuksia kuin muut.

3.4 Ihmisoikeudet ihmisen ja valtion rakentajina

Jack Donnelly pohtii kirjassaan ihmisoikeuksien roolia ihmisluonnon määrittämisessä. Hänen mukaansa ihmisluonto ei ole mikään yhteisöä edeltävä valmiina annettu asia, vaan sosiaalinen projekti, joka rakentuu tietynlaiseksi sosiaalisessa kontekstissa. Ihmisoikeuksilla on Donnellyn mukaan tärkeä rooli tässä ihmisluonnon rakentumisessa: ne määrittelevät sitä, millaiseksi ihminen, valtio tai yhteiskunta voi tulla. Ne luovat tietynlaisia ihmisiä ja tietynlaisia valtioita, eivät pelkästään sääntele yhteiskuntaa juridisesti kuten tavalliset lait. Sellaisina ne ovat myös vallankumouksellisia normeja, jotka voivat muuttaa järjestelmää ja pyrkivätkin siihen.⁷¹

Ihmisoikeudet konstruoivat identiteettiämme: ne määrittelevät, millaiseen ihmisyyteen pyrimme ja mitä odotamme valtiolta. Donnellyn mukaan ihmisoikeudet ilmaisevat, että jos ihmisiä kohdellaan kuten inhimillisiä olentoja, heistä tulee inhimillisiä olentoja. Ne ovat moraalisia normeja, eivät vain juridisia, ja ne käsittelevät ihmisiä moraalisina olentoina. Ihmisoikeudet ovat syvästi kietoutuneita siihen, millaisena näemme ihmisluonnon ja mitä pidämme kaikkein arvokkaimpana.⁷²

Myös seksuaalisuutta ja seksuaalisia identiteettejä on pidetty sosiaalisesti konstruoituina.⁷³ Seksuaalisten vähemmistön ihmisoikeuksissa on kyse siitä, kuinka paljon valtio saa osallistua yksilön seksuaalisuuden ja identiteetin rakentamiseen ja millaista seksuaalisuutta pyritään rakentamaan. Salliva lainsäädäntö ja laajat ihmisoikeudet seksuaalisten vähemmistöjen edustajille pyrkivät jättämään valtion vaikutuksen vähemmälle. Yritys estää toisten yksityisten taholta tuleva syrjintä pyrkii antamaan yksilöille mahdollisimman suuret mahdollisuudet löytää tai luoda oma seksuaalisuutensa ja seksuaalinen identiteettinsä riippumatta ympäröivän yhteiskunnan paineista. Mitä enemmän valtio taas pyrkii kieltämään seksuaalisen käyttäytymisen muotoja ja eri seksuaalisen identiteetin ilmaisuja, sitä enemmän se pyrkii aktiivisesti määrittämään ja rakentamaan ihmisen seksuaalisuutta. Siitä, että EU kieltää syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen perusteella, voi lukea, että EU ei hyväksy valtion ja yhteiskunnan vahvaa osallistumista yksilön seksuaalisuuden rakentamiseen vaan pyrkii antamaan tilaa kullekin yksilölle määrittellä se toiveidensa ja taipumuksiensa mukaisesti. Jä-

⁷¹ Donnelly, 14-16.

⁷² *ibid.*

⁷³ mm. Foucault (1998), Donnelly, 231.

senmaissa on kuitenkin poliittisia ryhmiä, jotka suhtautuvat asiaan eri tavalla, ja tällaisten ryhmien valtaan noususta syntyi tutkimani konflikti Puolan ja EU:n välillä.

Juuri konfliktissa syntyvässä dialogissa voivat kuitenkin muotoutua ne identiteetit ja intressit, joista on yhtenäisemmän EU:n perustaksi. Jos jäsenvaltiot ja EU-instituutiot kykenevät pidemmän päälle keskustelujen ja konfliktien kautta muodostamaan asioista yhtenäisemmän käsityksen, se osoittaa myös, että identiteetit ja intressit voivat todellakin muuttua sosiaalisen oppimisen myötä, ja että Euroopan integraatiossa jäsenvaltioiden käsitykset oikeina pidetyistä normeista voivat muuttua.

4 Ihmisoikeudet EU:ssa

4.1 Yleisesti EU:n sisäisestä ihmisoikeuspolitiikasta

EU:ta pidetään yleisesti erittäin korkeatasoisena alueena ihmisoikeuksien suojassa. Tämä maine on myös jossain määrin ansaittu: missään muualla maailmassa ihmisoikeuksien suoja ei ole yhtä korkealla tasolla. Tämä korkea taso liittyy kuitenkin erityisesti siihen, että Euroopan neuvosto on tunnustetusti korkeatasoisin ihmisoikeuksia turvaava alueellinen regiimi ja on vaikuttanut siihen, että ihmisoikeustilanne Euroopassa on hyvä. EU:n jäseniksi pääsevät yleisesti ottaen hyvinvoivimmat ja edistyneimmät valtiot Euroopassa, jolloin ihmisoikeuksienkin taso on erittäin hyvä. Itse EU:n ihmisoikeusulottuvuus on loppujen lopuksi melko tuoretta perua. EU kuitenkin identifioituu vahvasti ihmisoikeuksien suojelijana.⁷⁴

Se, että ihmisoikeuksien suoja on EU:ssa muuta maailmaa paremmalla tasolla, ei kuitenkaan tarkoita, ettei EU:nkin ihmisoikeustilanteessa olisi huomattavia puutteita. Vaikka ulkopolitiikassa ihmisoikeuksilla on tärkeä rooli, EU:ta on kritisoitu erityisesti siitä, että sen sisäinen ihmisoikeuspolitiikka ei ole lainkaan yhtä vahvaa kuin ulkoinen. Koska ihmisoikeusulottuvuus on näin tärkeää EU:lle, pidetään ongelmallisena tämän identiteetin ja legitimitietin kannalta, jos todellisuus ei vastaa puheita ja EU ei kykene suojelemaan ihmisoikeuksia omalla alueellaan tehokkaasti siitä huolimatta, että se vaatii sitä ulkoisilta sopimuskumppaneiltaan.

EU:n ihmisoikeusulottuvuus on melko tuore kehitys. Vasta Maastrichtin sopimukseen (1992) otettiin ensimmäisen kerran mukaan eksplisiittinen maininta ihmisoikeuksien suojelusta. Tällöin määriteltiin ihmisoikeudet niiksi oikeuksiksi, jotka löytyvät kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista ja jäsenvaltioiden valtiosääntöperinteestä. Oikeuksien katsottiin siis rakentuvan toisaalta EU:n jäsenmaissa jo oleville ja hyväksytyille oikeuksille, toisaalta kansainvälisesti hyväksytyille oikeuksille. Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimukselle ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioille annettiin merkittävä paino.⁷⁵ Ihmisoikeudet ollaan siis määrittelemässä erityisesti Euroopan sisällä, ei pelkästään yleismaailmallisten sopimusten mukaisesti. Pitkään aikaan ei kuitenkaan ollut olemassa EU:n itse määrittelemiä ihmisoikeuksia. Osa EU:n identiteetin rakennusta on ollut, että EU on pyrkinyt myös itse määrittelemään, mitä ovat sen tärkeinä pitämät ihmisoikeudet.

⁷⁴ mm. Williams, 200-201.

⁷⁵ Ojanen 130-141.

Vuonna 2000 hyväksytty Euroopan unionin perusoikeuskirja määrittelee perus- tai ihmisoikeudet, joita jäsenvaltioiden ja EU:n toimielimien on kunnioitettava. Tutkimusaikanani se kuitenkin sitoi vain EU:n toimielimiä. Jäsenvaltioita perusoikeuskirja sitoi vain niiden soveltaessa EU:n oikeutta, ja muulloin se on vain suositus. Sitä pidettiin kuitenkin jo silloin yhtenä niistä asiakirjoista, jotka määrittelevät EU:n ihmisoikeuskäsitystä, ja sen tarkoitus on ollut kirjata eksplisiittisesti ne ihmisoikeudet, jotka EU:ssa ovat sitovia. Niinpä siihen voidaan vedota katsoessa, mitä kuuluu ihmisoikeuksiin, joita jäsenmaiden on perussopimusten mukaan kunnioitettava. Näin ollen perusoikeuskirjan sisältö sitoi jäsenmaita tulkinnan kautta, vaikka se ei ole suoraan juridisesti sitova. Lisäksi on huomattava, että yhä suurempi osa jäsenmaiden lainsäädännöstä johtuu EU:n oikeudesta, jolloin perusoikeuskirja sitoo niitä myös suoraan.⁷⁶

EU:n sisäisellä ihmisoikeuspolitiikalla tarkoitetaan EU:n omaa politiikkaa, jonka päämääränä on ihmisoikeuksien toteutumisen turvaaminen unionin alueella. Poliittika voi kohdistua EU:n omiin instituutioihin ja lainsäädäntöön tai unionin jäsenmaitiin. Sitä voidaan toteuttaa lainsäädännöllä, valvonnalla, suosituksilla, tarjoamalla kansalaisille oikeussuojakeinoja jne. EU:n ulkoinen ihmisoikeuspolitiikka kohdistuu EU:n ulkopuolisiin maihin ja niiden ihmisoikeustilanteen parantamiseen. Tyypillisiä EU:n ulkoisen ihmisoikeuspolitiikan kohteita ovat EU:n kehitysyhteistyökumppanit sekä EU:n jäseneksi hakevat eurooppalaiset valtiot.

EU toteuttaa sisäistä ihmisoikeuspolitiikkaa erityisesti lainsäädännöllä. Lisäksi sillä on erilaisia tapoja valvoa ja tarkkailla ihmisoikeuksien toteutumista unionin politiikassa ja unionin alueella. Lainsäädännössä EU antaa asetuksia ja direktiivejä, joiden on tarkoitus edistää eri ihmisoikeuksien toteutumista konkreettisesti, esimerkkinä direktiivit 2000/43/EC ja 2000/78/EC, joiden tarkoituksena on vähentää syrjintää työelämässä. Oma lukunsa on Euroopan perusoikeuskirja, joka ei kuitenkaan ole vielä sitovana voimassaolevaa oikeutta EU:n alueella. Sen katsotaan kuitenkin yleisesti edustavan eurooppalaista ihmisoikeuskäsitystä, jonka kunnioittamiseen jäsenvaltiot ovat sitoutuneet liittyessään unionisopimukseen. EU-elimet voivat valvoa ihmisoikeuksien toteutumista EU:n sisällä. Keskeisiä ovat kansalaisten mahdollisuus vedota EU:n oikeusasiamieheen tai tehdä vetoamus EU-parlamentille, parlamentin päätöslauselmat sekä vuosittaiset ihmisoikeus- ja perusoikeusraportit.⁷⁷

⁷⁶ Ojanen 141-147.

⁷⁷ Gras, 75-94.

4.2 EU:n sisäisen ihmisoikeuspolitiikan kritiikkiä tutkimuksessa

Monet tutkijat ovat moittineet EU:n sisäistä ihmisoikeuspolitiikkaa riittämättömäksi.⁷⁸ Valitsen esimerkkitapaukseksi brittiläisen tutkijan Andrew Williamsin, jonka teos ”EU Human Rights Policies: A Study in Irony” on hyvin kriittinen katsaus EU:n ihmisoikeuspolitiikkaan ja nimenomaan sen sisäisen ja ulkoisen ihmisoikeuspolitiikan eroihin. Williams sekä tutkii esitettyjä selityksiä arvioiden niitä kriittisesti että esittää oman teoriansa siitä, mistä tilanne johtuu. Hänen tutkimuksessaan on selkeä jaottelu EU-instituutioiden ja jäsenvaltioiden erolla: hän lähtee siitä, että EU:n sisäisen ihmisoikeuspolitiikan on tarkoitettava sitä, että EU-instituutiot jäsenvaltioiden suostumuksella saavat valtiot noudattamaan EU:ssa päätettyjä ihmisoikeusnormeja.

Williams toteaa, että EU:n ulkopoliitikassa ihmisoikeusulottuvuus on kyllä vahva, ja esittelee siitä esimerkkinä EU:n kehitys- ja laajentumispolitiikat, joissa molemmissa EU nykyään käyttää vaikutusvaltaansa kehitysmaihin ja uusiin jäsenehdokkaisiin saadakseen nämä noudattamaan ihmisoikeuksia.⁷⁹ Williamsin mukaan EU:n sisäinen ihmisoikeuspolitiikka on kuitenkin hyvin epätydyttävää ulkoiseen verrattuna. Hänen mukaansa EU:n ihmisoikeuspolitiikka on jakautunut kahtia sisäiseksi ja ulkoiseksi, jotka toimivat hyvin eri säännöillä. Ulkopoliitikassaan EU ajaa voimakkaasti ihmisoikeuksia, mutta sisäisesti se tekee sitä tehottomasti ja satunnaisesti: lähes kaikki valta ihmisoikeuskysymyksissä EU:n sisällä on jäsenvaltioilla, eikä ole EU:n laajuista koherenttia ihmisoikeuspolitiikkaa.⁸⁰

Williams tutkii mahdollisia syitä puutteelliseen ihmisoikeuspolitiikkaan. Yksi käytännöllinen syy on puuttuva toimivalta. Monet ihmisoikeuspolitiikkaan kuuluvat alat yksinkertaisesti ovat edelleen jäsenmaiden toimivallan alaisuudessa. Toisaalta jäsenmaat ovat kuitenkin liittyessään sitoutuneet kunnioittamaan ihmisoikeuksia. Niinpä EU-elimillä on oikeus ainakin jossain määrin valvoa ihmisoikeuksien toteutumista jäsenmaissa silloinkin, kun sillä ei ole asiassa suoraa toimivaltaa. Joka tapauksessa toimivallan puute johtuu siitä, että jäsenmaat eivät halua antaa EU:lle enempää toimivaltaa tässä asiassa. Miksi ne eivät tahdo sitä antaa?⁸¹

Yksi yleisesti annettu selitys on käsitys siitä, että Euroopan Neuvoston ihmisoikeusvalvonta ihmisoikeussopimuksineen ja -tuomioistuimisineen riittää varmistamaan ihmisoikeuksien toteutumisen Euroopassa. Euroopan Neuvosto onkin jo vuosikymmeniä taannut ihmisoikeuksien kunnioittamisen

⁷⁸ Esim. useat kirjoitukset teoksessa Alston et al. (1999); Williams (2004).

⁷⁹ Williams, 16-78.

⁸⁰ *ibid.* 6-11, 79-110.

⁸¹ *ibid.* 112-118.

tason kehittymisen Euroopassa erityisen korkeaksi ja on toiminut edelläkävijänä mahdollisimman edistyksellisen ihmisoikeuskäsityksen ajajana. Sen tulkinnat määrittävät paljon myös EU:n ihmisoikeuskäsityksiä. EU ei kuitenkaan ole Euroopan Neuvoston ja sen ihmisoikeussopimuksen jäsen, ja nykyään on yhä enemmän ihmisoikeuksiin liittyviä asioita, jotka kuuluvat EU:n toimivaltaan. Yksittäinen jäsenmaa taas voi vain rajoitetusti vaikuttaa EU:n politiikkaan missään tietyssä kysymyksessä. EY-tuomioistuimen tulkinnan mukaan sen ei myöskään ole mahdollista liittyä sopimukseen ilman perussopimusten muutosta, ja tämä muutos näyttää yhä viivästyvän. Lisäksi Euroopan neuvosto on lähes koko Euroopan kattavana yhteisönä hitaampi suurten muutosten toteuttajana kuin EU olisi.

Toinen tarjottu selitys on, että EU-maissa ihmisoikeussuoja olisi jo niin korkea, että ei olisi tarpeen käyttää voimavaroja EU:n sisäiseen ihmisoikeuspolitiikkaan, kun EU:n ulkopuolella ihmisoikeustilanne on niin paljon huonompi. Onkin totta, että kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa EU nostetaan yleensä malliesimerkiksi alueesta, jossa ihmisoikeuksien suoja on hyvin korkealla tasolla. Williams torjuu kuitenkin myös tämän selityksen. Hän toteaa, että EU:n sisälläkin loukataan ihmisoikeuksia: etenkin hän nostaa esille vähemmistöjen aseman sekä tiettyjen jäsenmaiden toimet sisäisten levottomuuksien ratkaisemisessa, mm. Iso-Britannian politiikka Pohjois-Irlannissa.⁸² Williams ei tosin puhu seksuaalivähemmistöjen kaltaisista vähemmistöistä vaan ainoastaan etnisistä vähemmistöistä, mutta kuten tutkimuksessani käy ilmi, myöskään seksuaalivähemmistöjen oikeudet eivät ole vielä niin hyvällä tasolla kuin voisivat olla. Onkin paljon todisteita siitä, että EU:n ihmisoikeustilanteessa on parantamisen varaa, ja Donnellykin toteaa, että missään päin maailmaa ihmisoikeudet eivät ole vielä toteutuneet kokonaisuudessaan.

Williamsin mukaan EU:lla on ongelmana legitimitetin puute.⁸³ Ulkopoliitikassa juuri ihmisoikeudet ovat hyvänä pidetty keino luoda EU:lle legitimitettä ja identiteettiä. Eurooppaa pidetään yleisesti ihmisoikeuksien lähteenä⁸⁴, joten EU:n on sopivaa esiintyä ihmisoikeuksien puolustajana. Se luo EU:lle tietyn yhdistävän piirteen, joka tuo eurooppalaiset yhteen ja erottaa heidät muista. Euroopan Toinen, jota vasten se luo oman identiteettinsä, on Williamsin mukaan kaikki muut maailman valtiot, joissa ihmisoikeuksien noudattaminen on puutteellista. Toiminta hyvänä koetun asian puolesta myös oikeuttaa EU:ta kansalaisten silmissä. Vaikka EU alun perin rakentui taloudelliselle perustalle ja ihmisoikeudet ovat tulleet mukaan vasta myöhemmässä vaiheessa, on virallisissa asia-

⁸² *ibid*, 121-124.

⁸³ *ibid*, 128-137.

⁸⁴ ks. esim. Leben, 70-76.

kirjoissa ja poliittisten johtajien puheenvuoroissa luotu se kuva, että ihmisoikeudet ovat luoneet EU:n perustan alusta alkaen.⁸⁵

Sisäisessä ihmisoikeuspolitiikassa nämä Williamsin oletamat legitimizeetti- ja identiteettiongelmat saavat hänen mukaansa aikaan toisenlaisia tuloksia. Sisäisesti EU:lle on luotava identiteetti, joka yhdistää eurooppalaiset, ja ihmisoikeuspolitiikan tehtävä on auttaa tätä yhteisyyden luomista. Puuttuminen joidenkin jäsenvaltioiden ihmisoikeustilanteeseen erityisesti ei enää yhdistäisikään Eurooppaa vaan hajottaisi sitä eri leireihin. Eri valtioiden ihmisoikeuskäsityksissä olevat erot tulisivat esille ja huomattaisiin, ettei EU:n sisälläkään ihmisoikeustilanne ole täydellinen, ja silloin voitaisiin tajuta, etteivät ihmisoikeudet ehkä olekaan niin yksiselitteinen perusta EU:lle kuin halutaan väittää. Huomattava ero, joka on suhtautumisessa vähemmistöjen oikeuksiin EU:n ulko- ja sisäpuolella, on hänen mukaansa erityisen hyvä osoitus tästä. EU:ssa ei tahdota enempää hajaannusta ja jakaantumista erilaisiin ryhmiin, joten ei haluta korostaa monenlaisten ryhmien olemassaoloa. Toisaalta muistot toisen maailmansodan kokemuksista vaativat estämään vähemmistöjen syrjintää, joten siihen on sopivaa keskittyä ulkopolitiikassa.⁸⁶

Mutta jos EU:n ihmisoikeuspolitiikan ongelmana onkin legitimizeetin ja identiteetin puute, mistä tämä johtuu? Sosiaalisen konstruktivismin kannattajat ovat todenneet monessa yhteydessä, että identiteetti ja intressit eivät ole annettuja ja ikuisesti olemassa olevia, vaan ne rakentuvat sosiaalisesti. Legitimizeettikään ei ole jotain, joka joko on olemassa tai ei ole, vaan se on rakennettava. Kenties konfliktit ja keskustelut ihmisoikeuskysymyksistä ovat osa sitä prosessia, jolla tätä puuttuvaa identiteettiä rakennetaan.

4.3 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet EU:ssa: taustaa tapaustutkimukselle

4.3.1 Seksuaalivähemmistöjen oikeudet ja EU: säädökset ja instituutiot

Seksuaalivähemmistöjen oikeudet EU:ssa kuuluvat syrjinnän vähentämisen piiriin. Tätä tavoitellaan eri tavoilla perussopimuksissa, lainsäädännössä ja valvonnassa ja suosituksissa. EU:n toiminta syrjinnän vastustamisessa on yhä tärkeämpää, sillä sen toimivalta ulottuu yhä laajemmalle ja syvemmälle unionin alueella ja vaikuttaa moneen toimintaan ja moniin ihmisiin. Ylipäätään EU keskittyy hyvin paljon ihmisoikeuksiin ja on maailman tasolla edistyksellinen niissä.⁸⁷

⁸⁵ Williams. 128-192.

⁸⁶ *ibid.* 162-204.

⁸⁷ Ellis (2005), 7-11.

Ihmisoikeuksien sisällön EU:ssa määrittelevät monet eri lähteet, muun muassa kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja jäsenvaltioiden perustuslait, mutta myös EU:n oma lainsäädäntö ja perusoikeuskirja. Ihmisoikeuksia määrittelevät oikeuslähteet ovat luettavissa siten, että EU:n määrittelemiin ihmisoikeuksiin kuuluu myös seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuvan syrjinnän kieltäminen: se tulee ilmi EU:n omista oikeuslähteistä, vaikka ei ilmenekään kaikkien jäsenvaltioiden perustuslaeista eikä muista kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.⁸⁸

Laajin ja selvin syrjinnän kieltäminen on perusoikeusasiakirjassa, jossa kielletään monien muiden kiellettyjen syrjintäperusteiden ohella myös seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuva syrjintä. Tämä koskee syrjintää missä tahansa asiassa, ei vain yhdellä osa-alueella.⁸⁹ Perusoikeusasiakirja on vuoden 2007 loppupuolesta lähtien ollut sitovaa oikeutta kaikille muille jäsenmaille paitsi Iso-Britannialle ja Puolalle, jotka eivät ole liittyneet siihen. Tätä ennen se oli voimassa ainoastaan suosituksena. Se satoi EU:n instituutioita sekä jäsenvaltioita niiden soveltaessa EU:n oikeutta, mutta ei jäsenvaltioita niiden muussa toiminnassa. Vaikka EU:n perusoikeuksien julistus ei ollut suurimpana osana tutkimuskohteenani olevasta ajasta jäsenvaltioita sitovaa oikeutta paitsi silloin, kun ne toimeenpanivat unionin oikeutta, sillä oli silti merkitystä niiden toiminnalle. Sen katsotaan osallistuvan EU:n yleisten periaatteiden ja ihmisoikeuskäsityksen määrittelyyn, ja näitä jäsenvaltioiden on kaikessa toiminnassaan velvollisuus toteuttaa.⁹⁰

Jossain määrin syrjinnän kieltäminen turvataan myös Amsterdamin sopimuksen 13(1) artiklalla, jossa unioni valtuutetaan kaikkiin tarpeellisiin toimiin syrjinnän estämiseksi. Tässä mainitaan myös seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva syrjintä. Artikla kuitenkin vain valtuuttaa unionin toimimaan, ei velvoita sitä siihen. Se ei myöskään suoraan sido jäsenmaita noudattamaan syrjintäkieltä. Tämä on kuitenkin yleisellä tasolla tullut jäsenvaltioiden velvollisuudeksi artiklassa 6. Jäsenvaltiot ovat sitoutuneet siinä kunnioittamaan unionin yhteisiä arvoja, mukaan lukien ihmisoikeuksia. Ihmisoikeuksien määrittely taas tapahtuu eri oikeuslähteiden pohjalta: näitä ovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja jäsenvaltioiden perustuslait. Kuitenkin myös EU:n perusoikeusasiakirjan nähdään määrittävän näiden ihmisoikeuksien sisältöä, ja kun se eksplisiittisesti kieltää syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen perusteella, tämän voidaan nähdä olevan osa niitä EU:n ihmisoikeuksia, joita jäsenvaltioiden on kunnioitettava.

Yksityiskohtaisempaa syrjinnän vastaista lainsäädäntöä tehdään EU:ssa etenkin direktiiveillä, mikä tarkoittaa, että nimenomaan tulokset ovat olennaisia. Jäsenvaltioilla on liikkumisvaraa toteuttamis-

⁸⁸ Ellis (2005), 315-7, 328-335.

⁸⁹ Euroopan perusoikeusasiakirja, art 21.

⁹⁰ Ellis (2005), 315-318.

tavoista, mutta on olennaista, että tuloksena todella on syrjinnän estäminen.⁹¹ Tämä tarkoittaa myös sitä, että mikä tahansa jäsenvaltion toimi, joka lisää syrjintää, on näin ollen direktiivin ja siis EU:n lainsäädännön vastaista. Käytännössä ainoa direktiivi, joka juuri seksuaalivähemmistöjenkin syrjintää koskee, on kuitenkin syrjinnän työelämässä kieltävä direktiivi 2000/78/EC.

EU:n oikeuden määrittäminen ei ole pelkästään jäsenvaltioiden ja perussopimusten tehtävä. Euroopan yhteisön tuomioistuimen oikeuskäytännöllä on hyvin merkittävä rooli EU-oikeuden tulkinnan ja sisällön muotoutumisessa. Sen tulkinnoista ovat peräisin monet keskeiset piirteet kuten yhteisön oikeuden etusija kansalliseen oikeuteen nähden, ja monien oikeudellisten sääntöjen todellinen merkitys muotoutuu vasta tuomioistuimen tulkittua sitä. Se on siis myös osanottaja keskustelussa ja vuorovaikutuksessa, jossa EU:n arvot ja oikeussäännöt rakentuvat. Sillä on myös usein ollut tapana oikeuttaa yleisillä oikeusperiaatteilla laajempi ja liberaalimpi tulkinta säännöstä, joka on paperilla näyttänyt kapea-alaisemmalta.⁹²

Tämä voi vielä jatkossa osoittautua hyvin merkitykselliseksi, jos jotkin seksuaalivähemmistöjen oikeuksia koskevat kiistat päätyvät tuomioistuimen käsiteltäväksi. Sen tuomio olisi olemaan tärkeä määrittäessä sitä, miten pitkälle seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suoja ulottuu unionin lainsäädännössä ja kuinka tärkeä arvo se on. Tuomioistuimen aikaisemman oikeuskäytännön huomioon ottaen on mahdollista, jopa todennäköistä, että se päättyy hyvin pitkälle vietyyn, liberaaliin kannanottoon seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta, ei suinkaan unionin konservatiivisimpien jäsenvaltioiden kannan vahvistamiseen. Toistaiseksi EY:n tuomioistuimeen ei kuitenkaan ole viety mitään seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin liittyvää.

EU:ssa on pyrkimystä ottaa huomioon myös seksuaalivähemmistöjen oikeuksien turvaaminen. Unionin perusoikeusraporteissa on jokaisena vuonna kiinnitetty huomiota myös seksuaalivähemmistöjen oikeuksien toteutumiseen unionin sisällä. EU:n perusoikeuskirjassa seksuaalivähemmistöjen oikeudet katetaan yleisellä syrjintäkiellolla, joka täsmentää myös seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuvan syrjinnän olevan kiellettyä. Yksityiskohtaisempaa lainsäädäntöä seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on kuitenkin vielä vähän. Ainut merkittävä tässä suhteessa on direktiivi 2000/78/EC, jossa kielletään syrjintä työhönotossa ja työelämässä mm. seksuaalisen suuntautumisen perusteella.⁹³

⁹¹ Ellis (2005), 18.

⁹² Ellis (2005), 18, 315, 335.

⁹³ Direktiivi 2000/78/EC, muita tässä direktiivissä kiellettyjä syrjintäperusteita ovat mm. vammaisuus ja ikä.

Riippumattomien asiantuntijoiden verkosto, joka tekee EU:n vuosittaisen perusoikeusraportin, kiinnittää joka kerta huomiota myös seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Raportin tekijöillä on erittäin suopea suhtautuminen seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin, ja raportille ominaisesta pidättyväisestä kielenkäytöstä huolimatta se vaatii mahdollisimman korkeaa tasoa seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suojeluun. Esimerkiksi vuoden 2003 raportissa kiinnitettiin huomiota homoseksuaalien avioliitto-oikeuteen ja todetaan, että vaikka Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei toistaiseksi ole vahvistanut homoseksuaalien oikeutta avioliittoon ihmisoikeussopimuksen vaatimaksi oikeudeksi, on ihmisoikeuksien kannalta ongelmallista, jos homoseksuaaleille tarjottuun parisuhteen rekisteröinti-mahdollisuuteen eivät liity kaikki samat edut ja oikeudet kuin heteroseksuaaliseen avioliittoon. Raportin mukaan olisi hyödyllistä, jos komissio julkaisisi lausunnon direktiivien 2000/43/EC ja 2000/78/EC tulkinnasta myös tämä asia huomioon ottaen.⁹⁴

Homoseksuaalien oikeuksien rikkomuksia tapahtuu toki kaikissa jäsenmaissa. Osittain kysymys on rikkomuksista, joita monet eivät ehkä miellä rikkomuksiksi: oikeus avioliittoon nähdään useimmissa yhteiskunnissa luonnostaan vain heteroseksuaalisten parien oikeuksiksi, ja monilla ihmisillä on vaikeuksia nähdä, että avioliitto-oikeuden puuttuminen homoseksuaaleilta olisi mitään syrjintää. Tämä ongelma on yleinen myös niissä jäsenmaissa, jotka liittyivät unioniin ennen vuotta 2004: vain muutamassa valtiossa homoseksuaaleilla on täysin tasa-arvoinen avioliitto-oikeus heteroseksuaaleihin verrattuna. Monissa ei ole edes mahdollisuutta parisuhteen rekisteröintiin. Lisäksi syrjintää käytännön todellisuudessa tapahtuu kaikissa maissa, vaikka syrjintä olisi lain tasolla kiellettyä.⁹⁵

Niinpä Puola ei ole ainut jäsenmaa, jossa ongelmia on. Sen tapaus on kuitenkin rajumpi kuin muut: missään muualla eivät johtavat poliitikot ole asettuneet näin näkyvästi ja äänekkäästi seksuaalivähemmistöjä vastaan, jopa puolustaen näitä vastaan käytettyä väkivaltaa. Mikään muu valtio ei ole myöskään pyrkinyt seksuaalivähemmistöjä syrjiäkseen säätämään lakia, joka olisi suoraan EU:n direktiivien vastainen. Lähimmäksi tapausta pääsee Latvia, jossa voimakkaasta ulkomaisesta vastustuksesta huolimatta säädettiin perustuslain muutos, jossa avioliitto rajattiin miehen ja naisen väli-seksi.

Suurimmat ongelmat ovat ylipäätään usein unionin uusissa jäsenmaissa, joissa monissa yhteiskunnan asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan ovat hyvin ankarat. Esimerkiksi raportissa Latvian ihmisoikeustilanteesta liittymishakemuksen tutkimisen yhteydessä todettiin, että homoseksuaaleihin

⁹⁴ Fundamental rights report 2003 vol. I, 97.

⁹⁵ Fundamental Rights Report 2002, 170-171. Fundamental Rights Report 2004 vol. II, 90-92.

kohdistuvasta vainosta Latviassa on vaikea saada tietoa, koska harvat Latviassa uskaltavat tunnustaa homoseksuaalisuutensa yhteiskunnan asenteiden vuoksi.

EU:n toimielimistä Euroopan parlamentti on ollut kaikkein äänekkäin seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolestapuhuja. Jo ennen tutkimukseni käsittelemää aikaa se on monin tavoin vastustanut homofobiaa ja pyrkinyt lisäämään suvaitsevaisuutta. Luultavasti näkyvin saavutus tällä alalla oli se, kun huomattava osa parlamentin jäsenistä piti Italian komissaariehdokkaan Rocco Buttiglionen homovastaisia lausuntoja niin sopimattomina, että komission kokoonpano ei saanut parlamentissa enemmistön kannatusta. Parlamentin hyväksyntä on välttämätöntä uudelle komissiolle. Vasta kun Buttiglione korvattiin maltillisemmalla Franco Frattinilla, saattoi parlamentti hyväksyä uuden komissiokokoonpanon.⁹⁶ Lisäksi parlamentti on tehnyt useita suositusluontoisia päätöslauselmia aiheesta, ja tapaustutkimuksessani näkee, että se on ollut kaikkein aktiivisin osa virallisessa EU:ssa tästä aiheesta. Ongelmana on kuitenkin, että parlamentti ei kykene tekemään juuri mitään juridisesti sitovia päätöksiä, ainoastaan suosituksia. Se on silti tärkeä paikka eurooppalaiselle keskustelulle arvoista, ja juuri keskustelun olemme todenneet olevan tärkeä tälle aiheelle ja keskustelua haluamme tutkia.

Voi kyllä kysyä, miksi muut EU-elimet eivät ole kyenneet tulemaan aktiivisiksi tässä asiassa. Nähdäänkö tähän kysymykseen olennaisemmaksi keskustelu kuin pakottavat toimet? Vai onko kyse vain siitä, että EU ei halua tai kykene tarttumaan pakottavampiin toimiin? Eikö seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ole pidetty muualla kuin parlamentissa niinä asioina, joiden vuoksi kannattaa todella nähdä vaivaa?

4.3.2 Muut kuin Puola: Seksuaalivähemmistöjen tilanne EU:ssa vuosina 2005–2007

Kuten edellisestä luvustakin ilmeni, vuosina 2005–2008 seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on käyty EU:n piirissä melko paljon keskustelua ja konflikteja. Yhtenä tärkeänä syynä on varmastikin ollut uusien jäsenmaiden liittyminen unioniin vuonna 2004 (sekä Bulgaria ja Romania vuonna 2007). Näillä mailla on usein ollut vanhoja EU-jäsenmaita konservatiivisemmat käsitykset seksuaalivähemmistöistä, ja niillä on ollut vaikeuksia sopeutua niihin EU-normeihin syrjäntäkielloista, jotka seksuaalivähemmistöjä koskevat. Välillä EU:n pyrkimykset vähentää syrjintää ovat nostaneet kyseisissä valtioissa huomattavaa vastustusta, ja Puolan tapauskin lienee kärjistynyt vastavoimana EU:n politiikalle. Toisaalta 2000-luvulla seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat muutenkin saaneet yhä

⁹⁶ BBC News: "EU row candidate stands down." 30.11.2004 [www-dokumentti]

enemmän näkyvyyttä, kun eri puolilla länsimaita näiden edustajat kampanjoivat laajempien oikeuksien puolesta, ja suvaitsevaisuus on alkanut lisääntyä.

Vain harvoissa EU-maissa seksuaalivähemmistöillä on täysin yhtenevät oikeudet heteroseksuaalista käyttäytymistä noudattavien kanssa. Mikäli samaa sukupuolta olevien parisuhteen saa rekisteröidä, tästä rekisteröinnistä usein puuttuu joitain piirteitä, joita on avioliitossa: tavallisimmin puuttuu ainakin adoptio-oikeus. Lisäksi samaa sukupuolta olevalla kumppanilla ei läheskään aina ole oikeutta kaikkiin niihin taloudellisiin ja sosiaalisiin etuihin, joita aviopuolisot saavat. Tämän lisäksi jokaisessa EU-maassa esiintyy yhteisön ja kulttuurin tasolla syrjintää, ainakin sanallisia hyökkäyksiä seksuaalivähemmistöjä kohtaan, sekä homofobiaa poliittisten päättäjäjienkin joukossa.

Niinpä Puola ei suinkaan ole ainut maa, jossa näitä ongelmia esiintyy. Kaikkialla Euroopassa on edelleen meneillään konflikti yleisestä suhtautumisesta seksuaalivähemmistöihin, eivätkä heidän oikeutensa ole vielä yleisesti hyväksytyt. Yleisesti ottaen ”vanhat”, ennen vuotta 2004 liittyneet jäsenvaltiot ovat paremmalla tolalla seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen kuin ”uudet” jäsenvaltiot. Niissä laillinen suoja ja yhteisön hyväksyntä ovat pidemmällä kuin uusissa jäsenvaltioissa. Valtioiden välillä on kuitenkin huomattavia eroja, ja osassa uusistakin jäsenvaltioista on melko pitkälle menevät seksuaalivähemmistöjen oikeudet, eikä missään valtiossa tilanne toisaalta ole täydellinen.

Ajanjaksona, jona tutkin, on muissa EU-jäsenvaltioissa tapahtunut toisaalta edistystä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kohdalla, toisaalta samankaltaisia konflikteja kuin Puolassa. Useassa valtiossa hyväksyttiin tänä aikana parisuhteiden rekisteröintilaki. Vanhoista jäsenvaltioista näitä olivat Iso-Britannia ja Irlanti, molemmat joulukuussa 2005.⁹⁷ Useimmissa muissa vanhoissa jäsenvaltioissa tällainen laki jo oli, ja joissakin samaa sukupuolta olevien pariin oli jopa mahdollista solmia avioliitto. Uusista jäsenvaltioista taas kolme on tänä aikana hyväksynyt parisuhteiden rekisteröintilain: Slovenia vuonna 2005, Tshekki maaliskuussa 2006 ja Unkari joulukuussa 2007. Tshekissä laki oli tosin pitänyt käsitellä uudestaan, sillä presidentti oli estänyt sen voimaantulon veto-oikeuttaan käyttämällä, mutta parlamentin uusi hyväksyntä laille saattoi sen voimaan presidentistä huolimatta.⁹⁸

⁹⁷ BBC News: ”‘Gay weddings’ become law in UK.” 05.12.2005.; Irish Voice Newspaper: Legal Rights for Gay couples. 07.12.2005.

⁹⁸ BBC News: ”Czech MPs approve gay rights law.” 15.03.2006. [www-dokumentti]; ILGA-Europe: ”Second Same-sex partnership law in post-communist Europe.” 16.03.2006[www-dokumentti]; ILGA-Europe: ”Hungary Approves Partnership Legislation.”18.12.2007. [www-dokumentti]

Nämä hyväksytyt parisuhdelait eivät vastaa täysin avioliittoa: vähintään adoptio-oikeus puuttuu, samoin oikeus sukunimenmuutokseen. Nämä oikeudet puuttuvat kuitenkin myös useimmista muista eurooppalaisista parisuhdelajeista. Vilkaistu mielipidetiedusteluihin⁹⁹ ja meneillään oleviin keskusteluihin osoittaa, että samaa sukupuolta olevien adoptio-oikeudelle ei toistaiseksi löydy Euroopasta laajaa kannatusta useimmissa maissa. Niinpä tuon oikeuden puuttuminen ja muut erot avioliittoon eivät tarkoita, että maa poikkeaisi EU:n yleisestä linjasta seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen.

Se, että parisuhdelaki on hyväksytty, ei toki tarkoita, että yhteiskunnassa hyväksyttäisiin laajasti homoseksuaalien oikeudet. Esimerkiksi Unkarissa alle 20 prosenttia hyväksyy samaa sukupuolta olevien avioliitot. Se, että parisuhdelaki on silti hyväksytty, johtunee siitä, että nimenomaan avioliitto nähdään erityisen pyhäksi ja vain heteropareille tarkoitettu. Parisuhteen rekisteröinti on taas jotain teknisempää, jonka hyväksyminen on mahdollista. Tällainen jako näkyy usein muissakin länsimaissa asiasta keskusteltaessa - monien mielestä avioliiton määritelmään ei saa koskea, vaikka seksuaalivähemmistöt saisivatkin tiettyjä käytännön elämään liittyviä oikeuksia. Euroopassa samaa sukupuolta olevien avioliitot hyväksyy keskimäärin alle puolet ihmisistä, ja adoption vain joka kolmas. Myös Britanniassa ja Irlannissa homoseksuaalien avioliitot hyväksyvät vain alle puolet kansalaisista.¹⁰⁰ Kyse lienee merkityksestä, joka avioliitolle on rakentunut ihmisten mielissä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Parisuhteen rekisteröinti, joka käsitteellisesti erotetaan avioliitosta, on helpompi hyväksyä, sillä silloin kyse on vain toisten ihmisten mahdollisuudesta järjestää asiansa oikeudellisesti, ei avioliiton uudelleenmäärittelystä.

Näkyvin tapaus seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustamisessa Puolan lisäksi tutkimusaikana oli Latvia. Siellä vuonna 2005 kirjattiin perustuslakiin määritelmä avioliitosta vain miehen ja naisen välisenä. Latvia on lisäksi ollut hyvin haluton toimeenpanemaan EU:n direktiiviä syrjinnän kieltämisestä työelämästä, joka kieltää myös syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Tämä vaati lainmuutosta, jossa seksuaalinen suuntautuminen lisättäisiin kiellettyihin syrjintäperusteisiin, mutta Latvian parlamentti yritti kaikin tavoin estää tämän lainmuutoksen.

Latvian siviilioikeudessa oli jo suoraan määritelty avioliitto miehen ja naisen väliseksi. Vuonna 2005 osa kansanedustajista halusi kuitenkin vahvistaa tätä kirjaamalla määrittely myös perustuslakiin. Vaadittu perustuslainmuutos meni parlamentissa läpi kaikissa kolmessa käsittelyssä, ja vaikka ihmisoikeusjärjestöt vastustivat perustuslainmuutosta, enemmistö sen puolesta kasvoi vain suu-

⁹⁹ esim. Eurobarometri 66, s. 42-43.

¹⁰⁰ ¹⁰⁰ *ibid.*

remmaksi joka käsittelyssä.¹⁰¹ Kun muutos oli hyväksytty, vetosivat sitä vastustavat tahot presidentti Vaira Vike-Freibergaan, jotta tämä ei ratifioisi muutosta. Vike-Freiberga katsoi kuitenkin parhaaksi olla puuttumatta asiaan suoraan ja hyväksyi muutoksen. Hänen argumenttinsa oli, että se ei loppujen lopuksi muuta tilannetta, sillä kyseinen säännös on jo tavallisessa laissa, ja perustuslakia parlamentti voi halutessaan muuttaa uudestaan.¹⁰²

Tämä argumentti jättää huomiotta sen merkityksen, mikä perustuslailla on moraalisenä arvolähteenä. Perustuslaissa oleva tuomio jollekin asialle on vahvempi kuin tavallisessa laissa. Mikäli muutos ei todella vaikuttaisi mihinkään, eivät myöskään sen kannattajat olisi sitä ajaneet. Toisaalta se kertoo myös siitä, että nämä yhteiskunnan tahot kokevat heteronormatiivisten arvojen olevan uhattuina. Avioliiton määrittely miehen ja naisen väliseksi ei olisi tarpeen, ellei yhteiskunnassa yhä enemmän alkaisi esiintyä vaatimuksia laajemmasta määrittelystä.

Presidentti itse ei halunnut ainakaan lisätä seksuaalivähemmistöjen vastaista ilmapiiriä. Vaikka Vike-Freiberga ei kieltäytynyt kiistellyn perustuslainmuutoksen vahvistamisesta, hän kuitenkin sanoi, ettei näe siitä mitään hyötyä kansakunnalle, ja ilmaisi olevansa huolissaan homofobiasta, jota parlamenttikeskustelun aikana on ilmennyt.¹⁰³

Latvia myös viivytti pitkään EU-direktiivin mukaista muutosta työlainsäädäntöön joka kieltäisi syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Direktiiviä vastustavat ryhmittymät yrittivät saada läpi protestin, jolla lakia muodollisesti muutettiin muuttamatta kuitenkaan sen sisältöä. Nämä toimet saivat paljon kansainvälistä huomiota ja Amnesty International vetosi Latviaan suvaitsevaisuuden puolesta sanoen, että syrjintä seksuaalisen suuntautumisen perusteella on ihmisoikeusrikkomus. Presidentti Vike-Freiberga kieltäytyi hyväksymästä lakia ja lähetti sen takaisin parlamenttiin. Parlamentti hyväksyi lopulta lain vaadittuine lisäyksineen, mutta teki sen vain vastahakoisesti hyvin pienellä enemmistöllä.¹⁰⁴

Lisäksi huomiota herätti tunnetun homovastustajan Janis Smitsin nimittäminen Latvian parlamentin ihmisoikeus- ja sosiaaliasioiden komitean puheenjohtajaksi. Smits on Latvian johtavia seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajia, joka kampanjoi näkyvästi työelämän syrjintäkieltoa vastaan ja

¹⁰¹ ILGA-Europe: "Latvia even closer to constitutional ban on same-sex marriage." 01.12.2005 [www-dokumentti]; ILGA-Europe: "Latvia cements homophobia in constitution." 15.12.2005. [www-dokumentti]

¹⁰² ILGA-Europe: "Latvian President signs homophobic constitution amendment." 21.12.2005. [www-dokumentti]

¹⁰³ ILGA-Europe: "Latvian president signs homophobic constitution amendment." 21.12.2005. [www-dokumentti]

¹⁰⁴ ILGA-Europe: "President of Latvia does not sign amendment to labour law." 21.06.2006. [www-dokumentti]; ILGA-Europe: "Latvia finally bans sexual discrimination in employment." 22.09.2006 [www-dokumentti]

on sanonut homoseksuaaleja moraalisesti rappeutuneiksi ja homoseksuaalisuutta synniksi. Ihmisoikeusjärjestöjen ja Euroopan Neuvoston vastalauseet eivät estäneet nimitystä.¹⁰⁵

Latvian perustuslainmuutoksen viitoittamana myös muissa Baltian maissa alettiin loppuvuodesta 2005 keskustella siitä, pitäisikö homoavioliitot sallia vai kieltää. Erityisesti Liettuassa osa poliitikoista esitti hyvin vahvoja mielipiteitä seksuaalivähemmistöjä vastaan.¹⁰⁶ Liettuassa esiintyy myös kansalaisten keskuudessa vihamielisyyttä seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Virossa kielenkäyttö ei ollut yhtä rajua eikä homoliittojen kieltä vaadittu yhtä ankarasti, mutta sielläkin asiaa pohdittiin. Virossa keskustelu näyttää kuitenkin saaneen vapaamielisemmän sävyn: useampi keskustelija esitti myös kommentteja homoliittojen sallimisen puolesta ja piti homovastaisuutta vanhoillisena.¹⁰⁷

Muut Baltian maat kuin Latvia eivät ole tarttuneet mihinkään poliittisiin toimiin seksuaalivähemmistöjen oikeuksien rajoittamiseksi. Ajatus homoavioliittojen kieltämisestä jäi puheen tasolle eikä sitä ole nostettu enää ainakaan kovin näkyvästi esille. Ilmeisesti näissä maissa kyse oli vain melko marginaalisen ryhmän aloitteista, jotka eivät saaneet laajempaa hyväksyntää kuten Latviassa. On myös hyvin mahdollista, että Latvian saama negatiivinen kansainvälinen huomio sai Viron ja Liettuan luopumaan tästä: ne ymmärsivät pian, ettei ole pienten Baltian maiden edun mukaista tulla tunnetuksi lähinnä homovastaisuudestaan, kun suurin osa muuta Eurooppaa ei hyväksy niin pitkälle menevää syrjintää.

Tästä katsauksesta näkee, että Puolan tapaus asettui yleiseurooppalaista taustaa vasten, jossa seksuaalivähemmistöjen oikeuksista on keskusteltu paljon ja ne ovat herättäneet kiihkeitäkin tunteita. Juuri tämän aiheen nouseminen niin vahvasti pinnalle on jonkinlaisen ajan hengen mukaista Euroopassa. Puolassa tilanne meni kuitenkin paljon pidemmälle kuin missään muussa maassa. Tämän näkee tapaustutkimuksesta, jonka puoleen nyt käänny.

¹⁰⁵ BBC: Anti-Gay Latvian MP given key job. 21.11.2006 [www-dokumentti]; ILGA-Europe: "Europe reacts on election of new chair for Latvian Parliament's human rights committee." 20.11.2006. [www-dokumentti]

¹⁰⁶ ILGA-Europe: Same-sex marriage in the Baltics - to allow or to ban?" 27.12.2005. [www-dokumentti]; ILGA-Europe: "Lithuania follows Latvia's homophobic outbursts." 28.12.2005. [www-dokumentti]

¹⁰⁷ ILGA-Europe: Same-sex marriage in the Baltics: to allow or to ban?" 27.12.2005.

5 Tapaustutkimus: Vuosien 2005–2007 konfliktit seksuaalivähemmistöjen oikeuksista Puolan ja EU:n välillä

5.1 Johdanto

Kuten edellisestä luvusta ilmeni, Puola on sinänsä vain yksi monista EU:n jäsenvaltioista, joissa seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ja yhteiskunnan hyväksynnän kanssa on ongelmia. Puolassa ongelmat ovat kuitenkin viime vuosina olleet erityisen suuria ja räikeitä ja ovat saaneet suurta näkyvyyttä. Näkyvyyteen vaikuttaa sekin, että Puola on yksi suurimpia ja keskeisimpiä uusia jäsenmaita. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien rikkomukset siellä koskettavat suurta määrää ihmisiä jo huomattavasta väestöpohjasta johtuen.

Puolan rikkomukset ovat erityisen räikeitä, sillä kyse ei ole pelkästään valtion haluttomuudesta toimia riittävästi homoseksuaalien oikeuksien suojelemiseksi. Valtio on myös aktiivisesti sortanut seksuaalivähemmistöjä. Se on pyrkinyt säätämään lakeja, jotka rajoittaisivat seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Paikalliset virkamiehet ovat kieltäneet aktivistiryhmien toimintaa kuten pride-kulku-eita.¹⁰⁸ Poliisivoimat ovat kohdelleet mielenosoittajia kovakouraisesti ja katsoneet homovastaista toimintaa läpi sormien silloinkin, kun se on rikkonut Puolan lakeja. Ja monet puolalaiset poliitikot, aina presidentistä ja pääministeristä lähtien ovat julkisesti tuominneet homoseksuaalisuuden.¹⁰⁹ Sinänsä homoseksuaalisuus ei ole Puolassa ollut rikos vuoden 1932 jälkeen, eli se on tässä suhteessa ollut edistyneisempi kuin monet muut Euroopan valtiot, mukaan lukien Suomi.¹¹⁰ Yleisesti ottaen puolalaiset kuitenkin suhtautuvat seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin melko kielteisesti, mutta yhä useampi myös puolustaa niitä.

Aloitan tapaustutkimukseni kertomalla yleistä taustaa PiS-puolueen ja sen hallituskumppaneiden suhtautumisesta seksuaalivähemmistöihin. Sen jälkeen alan tutkia Puolan tapausta ja EU:n reaktioita siihen kronologisessa järjestyksessä. Aloitan Laki ja Oikeus -puolueen ensimmäisestä hallituksesta, Kazimierz Marcinkiewiczin hallituksesta ja sen jälkeen kerron toisen hallituksen, Jaroslaw Kaczynskin hallituksen aikaiset tapahtumat. Analysoin tapahtumia ja lausuntoja, ja esitän lopuksi tuloksistani yhteenvedon.

¹⁰⁸ ILGA-Europe: Concerns Over Increased and State-Supported Homophobia in Poland. 24.05.2005. [www-dokumentti]

¹⁰⁹ ibid

¹¹⁰ ILGA-Europe: Polish City Bans Gay March For "Security Reasons". 15.11.2005. Suomessa homoseksuaalisuus poistui rikosrekisteristä vasta 1970-luvulla.

Samalla, kun tutkin Puolan tapahtumia, tutkin EU-instituutioiden ja eurooppalaisen tai länsimaisen kansalaiskeskustelun reaktioita näihin tapahtumiin. Niin ikään tutkin sitä, miten nämä reaktiot ovat vaikuttaneet Puolaan ja miten kaikki osapuolet kommentoivat toistensa tekemisiä ja sanomisia sekä miten puolustavat omaa näkökantaansa. Tutkin siis koko väittelyä, keskustelua ja konfliktia eri osapuolten välillä ja miten osapuolet vaikuttavat toistensa tekoihin ja sanoihin. Koska mikään valtio ei ole yhtenäinen, on myös puolalaisten reaktio hallitustensa tekemisiin olennainen osa keskustelua. Koko tapaus lähtikin liikkeelle Puolan sisäisistä ongelmista, johon ulkomailla on sen jälkeen reagoinut.

5.2 Taustaa: PiS- ja LPR-puolueiden suhtautuminen seksuaalivähemmistöihin

Laki ja Oikeus -puolueen (puolankielinen lyhenne PiS) voitettua parlamenttivaalit lokakuussa 2005 pääministeriksi tuli Kazimierz Marcinkiewicz. Tämän nimitys herätti jo huomiota puolalaisissa ja kansainvälisissä seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavissa piireissä, sillä tämä oli hieman ennen nimitystään sanonut puolalaisen aikakauslehden haastattelussa, että homoseksuaalisuus on luonnontonta, ja että valtion on ”suojeltava perhettä”. Hän väitti tosin, ettei tuomitse ihmisiä homoseksuaalisuuden perusteella, mikä on nähtävissä jonkinlaisena periksi antamisena suvaitsevaisuudelle. Samalla Marcinkiewicz kuitenkin sanoi, että mikäli joku yrittää ”tartuttaa homoseksuaalisuutensa toisiin”, valtion on puututtava ”tähän vapauden loukkaukseen”. Hän siis pyrki esittämään homoseksuaalisuuden perhearvojen uhkaamisena ja jonakin, jonka joku voisi väkisin tartuttaa toisiin. Näin hän pyrki oikeuttamaan seksuaalivähemmistöjen syrjinnän.¹¹¹

Perhearvojen puolestapuhujana esiintyminen on tyypillistä seksuaalivähemmistöjen vastustajien retoriikkaa. Olen jo viitannut luvussa 4 siihen, että tämä on kyseenalaista, koska myös seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kieltäminen riistää oikeuksia monilta perheiltä. Marcinkiewiczin näkemys homoseksuaalisuuden tartumisesta ja siitä, että joku voitaisiin vasten tahtoaan tehdä homoseksuaaliksi (”vapauden loukkaus”) on vailla tieteellistä pohjaa. Niinpä näitä kommentteja ei voi pitää rationaalisena argumentointina, vaan ne vetoavat ennen kaikkea ennakkoluuloihin ja tietämättömyyden aiheuttamaan pelkoon tuntematonta kohtaan. Vaalien jälkeisenä puheena tämä lienee ollut myös sen osoittamista omalle äänestäjäkunnalle, että puolue seisoo niiden arvojen takana, joita on luvannut ajaa.

¹¹¹ ILGA-Europe: ”Polish PM Candidate Says Homosexuality Unnatural.” 03.11.2005 [www-dokumentti]

Marcinkiewiczin nimitys herätti edellä esitettyjen kommenttien vuoksi jo huolestumista niissä puolalaisissa ja eurooppalaisissa, jotka kannattavat seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Samoissa vaaleissa Puolan presidentiksi nousi Lech Kaczynski, joka on toinen Kaczynskin identtisistä kaksoisveljeksistä. Toinen veljeksistä, Jaroslaw Kaczynski, ei vielä tässä vaiheessa noussut pääministeriksi, mutta oli puolueen tärkeitä poliitikkoja. Hän oli vaalikampanjan muun muassa aikana sanonut, että homoseksuaaleja ei tule päästää opettajiksi.¹¹² Monia muitakin rajuja seksuaalivähemmistöjen vastaisia kommentteja oli PiS:n edustajilta kuultu. ILGA-Europen siteeraamaan Kampanja homofobiaa vastaan -järjestön mukaan vaalikampanjan aikana keväällä 2005 oli PiS:n poliitikko Kazimierz Michal Ujazdowski, joka vaalien jälkeen nousi kulttuuriministeriksi, lausunut seuraavaa: ”Ei sekoiteta homoseksuaalisten asenteiden brutaalista propagandaa vetoomuksiin suvaitsevaisuuden puolesta. Heille meidän valtamme tulee todellakin merkitsemään synkkää yötä.” Aineistostani ei ilmene, missä kontekstissa tämä lausunto oli annettu ja tarkoittiko Ujazdowskin ”he” kaikkia homoseksuaaleja vai joitakin näiden puolesta agitoivia. Joka tapauksessa se, että mille tahansa ihmisryhmälle uhataan ”synkkää yötä” ei ole erityisen ihmisoikeusmyönteistä eikä sitä varmastikaan voi pitää rationaalisen argumentointina. Lisäksi kommentissa ilmenee pyrkimys esittää seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta puhuminen ”brutaalina propagandana” ja väittää, ettei sillä ole mitään tekemistä suvaitsevaisuuden kanssa.¹¹³ Lisäksi esimerkiksi Poznanin kaupunginvaltuuston PiS-läinen puheenjohtaja, Przemysław Alexandrowicz, oli vuonna 2005 niputtanut homoseksuaalisuuden yhteen esimerkiksi nekrofilian, pedofilian ja eläimiin sekaantumisen kanssa, ja sanonut ettei halua nähdä Poznanissa tällaisten ”erilaisten seksuaalisten suuntautumisten” mielenosoituksia.¹¹⁴ Näistä näkyvien PiS-läisten kommentteista voidaan todeta, että jo PiS:n valtaan noustessa oli syytä pitää puoluetta seksuaalivähemmistöjen äänekkäänä vastustajana. Oli myös syytä arvella, että puolue voisi puheiden lisäksi tehdä myös jotain konkreettista seksuaalivähemmistöjen oikeuksien heikentämiseksi.

Huolestuttavaa seksuaalivähemmistöjen kannalta oli myös se, että hallitukseen nousi äärioikeistolaisena pidetty Puolan perheiden liitto -puolue (LPR). LPR:n Roman Giertych nousi opetusministeriksi ja Mirosław Orzechowski varaopetusministeriksi, ja nämä aiheuttivatkin monia Kaczynskien

¹¹² http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/a_letter_send_by_human_rights_watch_to_the_president_of_poland_lech_kaczynski Alkuperäinen lähde Human Rights Watch.

¹¹³ http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/appeal_on_the_international_day_of_tolerance. Ujazdowskin sitaatin englanninkielinen sanamuoto: ”Let’s not mistake the brutal propaganda of homosexual attitudes for calls for tolerance. For them, our rule will indeed mean a dark night.”

¹¹⁴ *ibid.*

kauden skandaaleista. LPR puhuu näköjään perheen ja ”perinteisten arvojen” puolesta, mutta käytännössä sen poliitikkojen retoriikka menee huomattavan usein erittäin homovastaiseen, ulkomaalaisvastaiseen ja muutenkin äärioikeistolaisena pidettävään suuntaan. Puolue oli edellisen hallituksen aikana ehdottanut parlamentille lakia, joka määräisi opettajat kasvattamaan oppilaat käsitykseen avioliitosta miehen ja naisen välisenä - siis käytännössä tekisi kielletyksi puhua millään tavoin samaa sukupuolta olevien avioliiton mahdollisuudesta. Sen tunnettuihin poliitikkoihin kuuluvat Giertychin ja Orzechowskin ohella mm. puolueen varapuheenjohtaja Wojciech Wierzejski, jonka homovastaiset kommentit herättivät niin ikään usein huomiota tutkimusaikanani.¹¹⁵

Tutkimusaineistossani nousee myös huomattavissa määrin esille Kaczynskin veljesten homovastaisuus. Se oli tunnettua jo ennen PiS:n vaalivoittoa. Jaroslaw Kaczynskin vaalikampanjan aikaisten kommenttien lisäksi huomattavaa on, että Lech Kaczynski oli Varsovan pormestarina ollessaan kieltänyt keväällä 2005 järjestettäväksi tarkoitetun seksuaalivähemmistöjen paraatin, Warsaw Priden. Paraatin osallistujat suuttuivat tästä ja pitivät kieltoa laittomana, ja 3000 ihmistä marssi Varsovassa kiellosta huolimatta. Myöhemmin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin tuomitsi paraatin kiellon olevan ihmisoikeussopimuksen vastainen.¹¹⁶ Nämä Kaczynskin olivat jo esimerkkejä yleisen eurooppalaisen ihmisoikeuskäsityksen haastamisesta, sillä kokoontumis- ja ilmaisunvapaus ovat eräitä tärkeimmistä eurooppalaisista arvoista ja niiden rajoittamiseen tarvitaan erityisen painavia syytä. Kaczynski esitti myös monia homovastaisia lausuntoja paraatikieltojen yhteydessä. Kun kulkueiden järjestäjät halusivat tavata hänet keskustellakseen kulkueiden järjestämisestä, hän sanoi: ”En halua tavata pervertikkoja.”¹¹⁷ Vaalikampanjan aikana hän myös sanoi, että tulisi jatkossakin kieltämään kulkueita, koska ”homoseksuaalisuuden julkista edistämistä ei sallita”.¹¹⁸

5.3 Tapahtumat Marcinkiewiczin hallituksen aikana: Kiellettyjä kulkueita ja kiistanalaisia kommentteja

PiS:n vaalivoitto ja uuden presidentin aikaisempi toiminta Varsovassa rohkaisivat ilmeisesti muita seksuaalivähemmistöjen vastustajia. Marraskuussa 2005, noin kuukausi vaalien jälkeen, puolalainen Poznanin kaupunki puolestaan kielsi seksuaalivähemmistöjen paraatin. Kiellon väitettiin perustuvan

¹¹⁵ mm. ILGA-Europe: ”Letter to the Polish Embassy in Stockholm.” 31.05.2006 [www-dokumentti]

¹¹⁶ ILGA-Europe: 24.05.2006 ”Concerns over increased and state-supported homophobia in Poland.” [www-dokumentti]

¹¹⁷ Englanniksi: ”I am not willing to meet with perverts.” Kaczynskin lausuntoja muun muassa seuraavassa asiakirjassa. Human Rights Watch, sit. ILGA-Europe: ”Human Rights Watch: Official homophobia threatens basic freedoms in Poland.” 06.06.2006. [www-dokumentti]

¹¹⁸ ”Public promotion of homosexuality will not be allowed. *ibid.*

siihen, että osallistujien turvallisuutta ei voida taata, koska aikaisemmissa paraateissa oli syntynyt mellakointia ääriryhmien kanssa. Ihmisoikeusjärjestöjen mielestä kiellon todellinen syy oli seksuaalivähemmistöjen syrjintä. Järjestäjät valittivat paraatikiellosta alueoikeuteen, joka piti kiellon voimassa. Osa aiotuista osallistujista järjesti kiellosta huolimatta rauhallisen mielenosoituksen, jolloin poliisi pidätti yli 60 heistä. Mielenosoittajien kimppuun hyökkäämistä yrittäneitä ääriryhmien jäseniä taas ei pidätetty, vaan heiltä ainoastaan kysyttiin henkilötiedot siltä varalta, että tapausta myöhemmin haluttaisiin tutkia. Heidän toimintaansa ei tutkittu, mutta sen sijaan mielenosoittajia vastaan yritettiin myöhemmin nostaa syyte. Kannattaa huomata, että vain muutamaa päivää ennen paraatin kieltoa kaupungissa oli sallittu äärioikeistolaisten mielenosoitus, ja poliisi oli tätä suojellut. ILGA:n sanamuodon mukaan kyse oli ”uusnatseista”, ja toiset lähteet osoittavat tämän nimityksen oikeutetuksi: Human Rights Watch-järjestön presidentti Kaczynskille helmikuussa 2006 lähetetystä kirjeestä ilmenee, että ”Puolalaiset nuoret” -järjestön jäsenet olivat hyökätessään huudelleet muun muassa sellaisia iskulauseita kuin ”kaasuttakaa homot” ja ”teemme teille sen mitä Hitler teki juutalaisille”.¹¹⁹

Ympäri Puolaa järjestettiin pian Poznanin aktivisteja tukevia mielenosoituksia. Julkisten viranomaisten syrjinnästä huolimatta kaikki puolalaiset eivät siis tässäkin vaiheessa tukeneet seksuaalivähemmistöjen syrjintää. Joulukuussa 2005 paikallinen tuomioistuin tuomitsi paraatin kiellon laittomaksi, ja tämän tuomion piti voimassa tammikuussa 2006 korkeampi tuomioistuin.¹²⁰ Poliitikkosen toiminnasta huolimatta siis oikeuslaitos piti syrjintäkieltoa voimassa, eikä yhteiskunnassa suinkaan tuolloinkaan vallinnut yksimielisyyttä seksuaalivähemmistöjen syrjinnän oikeutuksesta.

Tammikuussa 2006 EU-parlamentti reagoi ensimmäisen kerran Puolan tapahtumiin ja teki päätöslauselman homofobiaa vastaan. Tässä päätöslauselmassa ei vielä viitattu Puolaan erikseen tai muutenkaan mainittu nimeltä paikkoja ja tapahtumia, vaan oltiin yleisesti huolissaan homofobiasta, viitattiin erityisesti ”joihinkin jäsenvaltioihin” (”certain member-states”) ja kehoitettiin jäsenmaita yleisesti muun muassa suojelemaan seksuaalivähemmistöjä vihamieliseltä puheelta ja väkivallalta ja tuomitsemaan ne kun niitä tapahtuu, samoin kuin taistelemaan homofobiaa vastaan koulutusjärjestelmän kautta.¹²¹ Päätöslauselmalla oli puolellaan huomattava enemmistö: 486 puolesta, 149 vastaan ja 41 poissa. Keskustelussa esitettiin enimmäkseen päätöslauselmaa tukevia puheenvuoroja,

¹¹⁹ ILGA-Europe: ”Polish City Bans Gay March For Security Reasons.” 15.11.2005. [www-dokumentti] Human Rights Watch: ”A letter sent by Human Rights Watch to the President of Poland Lech Kaczynski.” 16.02.2006 [www-dokumentti]

¹²⁰ ILGA-Europe: ”Court declares illegality of Poznan Mayor’s decision to ban Polish gay march.” 15.12.2005; ILGA-Europe: ”Polish court refuses to penalize participation in gay march.” 05.01.2006

¹²¹ European Parliament: European Parliament resolution on homophobia in Europe. 18.01.2006 P6_TA(2006)0018

joissa kiinnitettiin huomiota homofobisen väkivallan ja muun syrjinnän vakavuuteen. Jotkut esittivät viittauksia myös Puolan tilanteeseen nimeämättä sitä kuitenkaan suoraan. Esimerkiksi ranskalainen sosialistiryhmän edustaja Martine Roure moitti homofobista väkivaltaa, viittasi kaikkien ihmisten tasa-arvoisuuteen ja sanoi homofobisten kommenttien lisäävän syrjintää ja väkivaltaa etenkin, kun ne tulevat korkeilta poliittisilta päättäjiltä. Tätä voidaan pitää verhottuna moitteena Puolan hallitusta kohtaan, jonka kaikki läsnäolijat lienevät tunnistaneeet. Jotkut edustajat esittivät myös varauksellisia kommentteja: muutamat sitoutumattomat korostivat ihmisten oikeutta omiin mielipiteisiinsä ja moraalikäsitteisiinsä seksuaalisuusksymyksissä, ikään kuin päätöslauselma pyrki määrittämään kaikki eurooppalaiset ajattelemaan tietyllä tavalla. Lisäksi nationalististen puolueiden Unioni kansojen Euroopan puolesta -ryhmän puolalainen edustaja esitti puheenvuoron, jonka mukaan homofobia ei ole kovin tärkeä huoli Euroopassa eikä siihen siis pitäisi käyttää aikaa parlamentissa, vaikka homofobinen väkivalta sinänsä ei olekaan hyväksyttävää. Puheenvuorossa kehoitettiin välttämään ”hysteriaa” tästä kysymyksestä keskusteltaessa, millä edustaja tarkoitti ”kuvauksia, jotka maalaavat kuvan vastarintaliikkeistä, pidätyksistä ja sodasta”. Esimerkkinä tällaisesta retoriikasta hän viittasi äsken mainittuun Rouren puheenvuoroon.¹²²

On hyvä huomata, että lähes puolet ryhmän 43 jäsenestä on puolalaisia europarlamentaarikkoja, lähinnä tässä kysymyksessä kritisoitujen Puolan hallituspuolueiden PiS:n ja LPR:n edustajia.¹²³ Niinpä ryhmän lausunnon ei voida katsoa edustavan kovin suurta määrää eurooppalaisista niiden lisäksi, jotka puolustavat tulilinjalle epäsuorasti joutunutta hallitustaan. Se, että ryhmän kritiikki päätöslauselmaa kohtaan oli näinkin verhottua, kertoo kenties siitä, että enemmistö ryhmästäkään ei halunnut kritisoida sitä vahvemmin. Tai sitten syynä on EU-parlamentin yleinen ilmapiiri, joka on niin myönteinen seksuaalivähemmistöjen oikeuksille, että rajumpi retoriikka olisi siellä poliittisesti sopimatonta ja hyödytöntä. Onkin merkittävä ero useimpien puolalaisten europarlamentaarikkojen lausunnoissa verrattuna puolalaisten PiS- ja LPR-poliitikkojen lausuntoihin kotimaassa. Yleisö, jolle puhutaan, vaikuttanee puheen sisältöön. Puolassa äärimielisten poliitikkojen on maan poliittisen kulttuurin vuoksi hyödyllistä puhua rajuilla kielikuvilla ja esittää radikaaleja mielipiteitä, sillä omat todennäköiset tukijat kannattavat tällaisia puheita. Europarlamentissa vastaavat lausunnot sen sijaan usein antaisivat sivistymättömän ja suvaitsemattoman ihmisen leiman.

Parlamentin päätöslauselmilla ei ole merkittäviä tosiasiallisia vaikutuksia, mutta ne ainakin osoittavat, että enemmistö toimielimestä, jonka jäsenet ovat EU-kansalaisten valitsemia, ei hyväksy seksu-

¹²² Euroopan Parlamentti: ”Keskustelut - Maanantain 16. tammikuuta 2006 - Homofobia Euroopassa.” 16.01.2006 [www-dokumentti]

¹²³ Euroopan parlamentti: ”Your MEPs: By Country and Political group.” [www-dokumentti]

aalivähemmistöjen syrjivää ja vihamielistä kohtelua. Myös EU-komissio puuttui tässä vaiheessa asiaan: parlamentin keskustelussa tasa-arvokomissaari Frattini esitti lausunnon, jossa kiinnitti huomiota EU:n olemassa olevaan lainsäädäntöön, joka kielsi syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Kaikki parlamentin jäsenet eivät kuitenkaan olleet vielä tyytyväisiä, vaan useat edustajat vaativat, että EU:n tulisi tehdä paljon enemmän syrjinnän estämiseksi.¹²⁴

Varsinkin tässä vaiheessa näyttää kyllä siltä, että syytökset EU:n tehottomuudessa pitävät paikkansa. Ainoastaan EU-parlamentti, jonka päätöslauselmilla ei ole juridista pakottavuutta, kykeni tekemään mitään uutta asian suhteen. Komissio tyytyi esittämään lyhyen lausunnon, jossa viitattiin jo tekeillä oleviin aloitteisiin ja olemassa oleviin säännöksiin sekä epämääräisesti vihjattiin tarpeesta tehdä jatkossa myös enemmän, sitoutumatta kuitenkaan mihinkään konkreettiseen. Merkitystä on kuitenkin jo sillä, että asiasta alettiin vihdoinkin käydä keskustelua EU:ssa myös virallisella tasolla, ja parlamentaarikot pitivät kysymyksestä runsaasti puheenvuoroja. Se osoittaa, että EU-elimet pitävät tätä asiaa ainakin jossain määrin tärkeänä osana eurooppalaista ihmisoikeuskäsitystä. Nyt myös käytiin kunnollista keskustelua asiasta EU:n piirissä. Kuten edellisissä luvuissa olen ehdottanut, juuri keskustelu on tärkeä osa normien ja identiteetin määrittelyä, sen päättämistä mikä ”meidän eurooppalaisten” mielestä on oikein.

Keskustelun aloituksella ei vielä tässä vaiheessa ollut vaikutusta Puolaan. Nuo poliitikot, joiden lausunnot ja toimet olivat herättäneet huomiota, eivät näyttäneet suoraan reagoivan EU:n yrityksiin hillitä syrjintää. Kuitenkin seksuaalivähemmistöjen oikeuksien loukkausten jatkumisen voi nähdä käytännöllisenä vastauksena keskusteluun. Toimillaan Puolan hallitus osoitti, että se ei ollut samaa mieltä EU-instituutioiden kanssa eikä pitänyt näiden moitteita tärkeinä ja näiden kannattamia arvoja hyväksyttävänä. Tätä osoitettiin monilla yksittäisillä toimilla ja valinnoilla: esimerkiksi tammikuun loppupuolella Puolan ihmisoikeusasiamieheksi valittiin Janusz Kochanowski, joka oli julkisissa lausunnoissaan ollut hyvin vihamielinen homoseksuaalisuutta kohtaan ja yhdistänyt sen pedofiiliaan.¹²⁵ Tällaisen henkilön valintaa, vaikka se onkin yksittäistapaus, voidaan tuossa tilanteessa pitää selkeänä viestinä siitä, että seksuaalivähemmistöjä vastustavan linjan halutaan jatkuvan kotimaisesta ja ulkomaisesta kritiikistä välittämättä.

Puolan tilanne alkoi vuonna 2006 herättää yhä enemmän kansainvälistä huomiota. Europarlamentaarikkojen lisäksi myös ihmisoikeusjärjestöt ja muut kansainväliset toimijat alkoivat kommentoida

¹²⁴ ILGA-Europe: ”MEPS demand EU clampdown on homophobia.” 14.01.2006 [www-dokumentti]; ”MEPs call for EU action to protect homosexuals.” 17.01.2006 [www-dokumentti]

¹²⁵ Human Rights Watch: Poland: Official Homophobia Threatens Human Rights. HRW Letter to Polish President Lech Kaczynski. 15.2.2006 [www-dokumentti]

asiaa. Human Rights Watch katsoi helmikuussa 2006 Puolan tilanteen sen verran huolestuttavaksi, että lähetti presidentti Kaczynskille kirjeen, jossa muistutti tätä omista ja hallituksen rikkomista seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kohdalla ja kehotti suojelemaan seksuaalivähemmistöjä ja vähentämään syrjintää.¹²⁶ Kuten jo johdannossa mainitsin, Yhdysvaltain ulkoministeriökin kiinnitti maaliskuussa 2006 julkaisemassaan ihmisoikeusraportissa erityistä huomiota seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ongelmiin Puolassa.¹²⁷

Puolassakin keskusteltiin sanoilla ja teoilla. Pian kävi selväksi, että poliitikkojen kärjistetyistä lausunnoista huolimatta läheskään kaikki puolalaiset eivät hyväksyneet seksuaalivähemmistöjen syrjintää. Huhtikuun 2006 lopussa Krakovassa järjestettiin ”Kulttuuri suvaitsevaisuuden puolesta”-festivaali, johon kuului usean päivän aikana erilaisia työpajoja, keskusteluja, elokuvanäytöksiä ja muita tapahtumia. Festivaalin näkyvin tapahtuma oli yli tuhannen hengen mielenosoitus, ”Suvaitsevaisuuden marssi”, joka sai useiden vasemmistopuolueiden tuen ja johon osallistui muun muassa ulkomaalaisia poliitikkoja ja eturivissä marssiva puolalainen kansanedustaja Izabela Jaruga-Nowacka. Noin 200 hengen ryhmittymä, joka lähteitteni mukaan koostui uusnatseista, hyökkäsi kulkueen kimppuun heitellen mielenosoittajia kivillä ja kananmunilla. Poliisi kuitenkin suojeli kulkuetta ja hajotti hyökkäyksen nopeasti. Kaksi vuotta aiemmin vastaava kulkue oli jouduttu keskeyttämään hyökkäyksen vuoksi.¹²⁸ Se, että kulkue nyt sai poliisin vahvan tuen ja pystyi jatkamaan loppuun asti, ja että se sai niin huomattavan osanottajamäärän, kertoo jo yhteiskunnan ja instituutioiden muuttumisesta suvaitsevaisemmaksi seksuaalivähemmistöjä kohtaan: yhä useampi näyttää tämän perusteella olleen sitä mieltä, että näiden oikeudet ovat suojelemisen ja tukemisen arvoisia.

Keväällä 2006 nousi kuitenkin myös suurempi sisäpoliittinen myrsky seksuaalivähemmistöistä, ja se herätti myös yhä suuremman kansainvälisen huomion. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat tarttuivat aiempaa voimakkaammin yhteen perinteisimmistä aseistaan: lapset ja koulut. Monet PiS:n ja LPR:n poliitikot olivat jo aikaisemmin olleet sitä mieltä, että homoseksuaaleja ei saisi päästää esimerkiksi opettajiksi. Heidän halunsa estää vääränlaisina pidettyjen tahojen vaikutus lapsiin ulottui myös muualle kuin homoseksuaaleihin: kaikesta päätelleen kukaan, jonka poliittiset näkemykset ovat heille vastenmielisiä, eivät saisi päästä puhumaan koululaisille liikaa. Aluksi keskityttiinkin muihin tahoihin, jotka olisi pitänyt pitää poissa kouluista, ei erityisesti seksuaalivähemmistöihin. Maaliskuussa 2006 Puolan varaopetusministeri kehotti kouluja olemaan päästämättä pa-

¹²⁶ Human Rights Watch: Poland: Official Homophobia Threatens Human Rights. HRW Letter to Polish President Lech Kaczynski. 15.2.2006 [www-dokumentti]

¹²⁷ State Department: 2005 Country Reports: Poland. [www-sivu]

¹²⁸ ILGA: Clashes erupt at Poland gay march. 29.04.2006 [www-dokumentti]; ILGA: Report: The ‘Culture for Tolerance’ festival in Krakow, Poland. 01.05.2006 [www-dokumentti]

sifisti- ja ympäristöliikkeitä puhumaan kouluissa, koska ne voivat olla pahaksi lasten kasvatukselle ja kehitykselle. Varsovalainen lukio perui tämän vuoksi ihmisoikeusväittelyn, joka koulussa oli tarkoitus pitää. Yleisestä ihmisoikeuskäsityksestä lähtien voidaan pitää hälyttävänä, että poliitikot voivat määrätä, mitkä poliittiset näkemykset ovat sopivia saavat tulla esitellyiksi kouluissa ja mitkä eivät. Opetusministeri Roman Giertych oli puolestaan herättänyt yleistä suuttumusta etenkin opiskelijoissa ja vasemmistoliikkeissä suvaitsemattomina ja äärinationalistisina pidettyjen kommenttiansa vuoksi, ja kymmenentuhannet ihmiset allekirjoittivat nettiadressin häntä vastaan.¹²⁹

Toukokuussa 2006 LPR-puolueen kansanedustaja ja varapuheenjohtaja Wojciech Wierzejski, aiemminkin radikaaleista lausunnoistaan julkisuudessa ollut poliitikko, osoitti sisä- ja oikeusministerille kirjeen, jossa väitti ainoastaan homoseksuaalien vastustavan Giertychiä. Hänen mukaansa homoseksuaalit olivat organisoineet kaikki yllämainitut mielenosoitukset. Samalla hän väitti seksuaalivähemmistöjä tukevien järjestöjen olevan yhteydessä huumekauppaan ja saavan rahoituksensa rikollisista lähteistä. Hän myös väitti lähes kaikkien homoseksuaalien olevan pedofiilejä. Wierzejski vaati tutkimaan näiden järjestöjen rahoituslähteitä ja selvittämään, ovatko järjestöt ”tunkeutuneet kouluihimme”.¹³⁰ Kuten mainitsin aikaisemmin, Wierzejski oli jo aiemmin esittänyt äärimmäisen homovastaisia kommentteja ja sanonut muun muassa, että jos ”poikkeavat” alkavat osoittaa mieltään, heitä pitäisi lyödä pampuilla.¹³¹

Kaikesta päätellen Wierzejskin näkemykset eivät kuitenkaan edusta puolalaispoliitikkojen enemmistöä: hänen puolueensaakaan ei esittänyt kommentteja hänen puheistaan, mikä tarkoittanee että ne haluttiin mieluummin vaieta kuoliaaksi kuin ottaa niihin kantaa millään tavalla. Oppositiossa olevat poliitikot, etenkin maltilliset konservatiivit, kiiruhtivat selittämään, etteivät ole Wierzejskin kanssa samaa mieltä. Uuskonservatiivisen PO-puolueen Jan Rokita sanoi, että Wierzejskin väitteillä ei ole mitään tekemistä todellisuuden kanssa, ja kommentoi: ”Parlamentissa on marginaalisia näkemyksiä, ja tämä parlamentaarikko, jonka nimi ei ansaitse tulla mainituksi, edustaa sellaisia näkemyksiä.”¹³²

ILGA:n siteeraaman Warsaw Independentin mukaan taas maltilliset konservatiivit ovat ennenkin vähätelleet homofobisten kommenttien merkitystä, ja nämä eivät ole esimerkiksi liittyneet vasemmistopuolueiden kanssa tukemaan seksuaalivähemmistöjen kulkueita niissä tapauksissa, joissa ne on kielletty. Puolan tärkeimmän seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavan järjestön, Kampanjan

¹²⁹ ILGA: Gay Rights Issues Cause New Political Storm in Poland. (lähde Martin Sobczyk, Warsaw Independent). 17.05.2006 [www-dokumentti]

¹³⁰ Englanninkielinen sanamuoto: ”penetrated our schools”. ILGA-Europe: ”‘They are penetratng our schools,’ says Wojciech Wierzejski.” 01.06.2006 [www-dokumentti]

¹³¹ ILGA: Gay Rights Issues Cause New Political Storm in Poland. 17.05.2006 [www-dokumentti]

¹³² *ibid.*

homofobiaa vastaan, puheenjohtaja Robert Biedrón piti Wierzejskin kommentteja hyvin vaarallisina. Hänen mukaansa ”jos Wierzejski sanoo, että olemme pedofiilejä ja yhteyksissä alamaailmaan, tavallinen kadunmies tulee heittämään kiven [homoseksuaaleja vastaan]”.¹³³

Voi kyllä kyseenalaistaa, ovatko yksittäisen radikaalin oikeistopoliitikon näkemykset todella niin merkittäviä. Onko oikeastaan kansalaisten aliarvioimista, jos uskoo heidän kuuntelevan automaattisesti sitä poliitikkoa, jolla on kaikkein räikeimmät näkemykset? Etenkin, kun tämän omakaan puolue ei avoimesti tue tätä, muista poliitikoista puhumattakaan. Puolan tapahtumat jatkossa eivät anna sitä vaikutelmaa, että kansalaisten enemmistö todella kannattaisi Wierzejskiä. Sen sijaan yhteiskunnassa on noussut yhä vahvemmin esille näiden ääripoliitikkojen vastustus ja suvaitsevaisuuden puolustaminen. Enemminkin on todennäköistä, että aivan äärimmäiset näkemykset saavat paremmin ihmiset ymmärtämään, miten paljon seksuaalisen poikkeavuuden muodostamaa uhkaa liioitellaan ja miten heidän maailmassaan on tärkeämpiäkin ongelmia kuin seksuaalivähemmistöjen olemassaolo ja kulkueet.

Aineistossani kiinnitin ylipäättään huomiota siihen, että jotkin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista huolestuneet järjestöt usein jopa liioittelevat uhkaa ja vihamielisten kannanottojen merkitystä. Muuten niiden argumentit ovat kyllä hyvin perusteellisia ja useimmiten rationaalisia, ja on tietysti tärkeää nostaa esille oikeuden loukkaukset. Mutta onko tarkoituksenmukaista kiinnittää huomiota jokaiseen vihamieliseen kommenttiin ja korostaa sen tärkeyttä? Eikö olisi tehokkaampaa kiinnittää huomiota erityisesti kaikkeen siihen, joka osoittaa, että enemmistö kansasta on heidän puolellaan tai ainakaan ei heidän vastustajiensa puolella? Esimerkiksi käy tuokin edellä mainittu Warsaw Independentin kirjoitus, jossa neokonservatiivien tuomittua Wierzejskin puheet ankarasti lehti katsoi silti tarpeelliseksi osoittaa, etteivät nämä ole aikaisemmin olleet tarpeeksi aktiivisia seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustamisessa. Eikö kannattaisi iloita siitä, että myös aiemmin asiasta hiljaisemmat puolueet ovat nyt selkeästi puolustamassa seksuaalivähemmistöjen asiaa ja että muut puolueet eivät kannata Wierzejskiä? Kommentti onkin kenties ollut osa yleistä poliittista peliä, jossa vasemmistolainen lehti pyrkii kritisoimaan oikeistolaisia kaikesta mahdollisesta, mutta se ei välttämättä palvele seksuaalivähemmistöjen asiaa. Pidemmän päälle ihmiset voivat alkaa suhtautua vihamielisesti sellaisiin, jotka näkevät kaikessa suurta vaaraa ja syrjintää ja jotka kiinnittävät huomiota ainoastaan ongelmiin, ei siihen, mitä tukea yhteiskunnassa heidän asialleen on.

Tosin kaikki seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ajajat eivät ylireagoi niin vahvasti eivätkä tee kysymyksestä vain osaa muussa poliittisessa taistelussa, vaan monet ymmärtävät myös suhtautua asi-

¹³³ *ibid.*

aan rauhallisesti ja etsiä ennen kaikkea valtaväestön tukea sen sijaan että uskoisivat näiden kannattavan automaattisesti niitä, jotka sanovat äänekkäimmin rajuimman mielipiteen. Jonkin verran ILGA-Europen siteeraamassa aineistossa korostuvat kuitenkin tällaisten ”ylireagoivien” tahojen mielipiteet, mikä voi lukijalle aiheuttaa liiankin vahvan mielikuvan puolalaisen yhteiskunnan homovastaisuudesta. Järjestö kenties myös itse hieman tarpeettoman innokkaasti poimii esille jokaisen homovastaisuuden esimerkin ja raportoi siitä laajasti, vaikka kyse ei välttämättä ole sen laajemmasta ilmiöstä kuin Suomessakaan yksittäisen poliitikon kommentit jostain kysymyksestä ovat. Kyse on kuitenkin hallituspuolueen varapuheenjohtajasta, joten aivan vailla merkitystä Wierzejskin kannanotot eivät ole hallituksen politiikan kannalta, vaikka nämä eivät tätä tukisikaan. Tällaisten yksittäistapausten esille nostaminenkin on jossain määrin ymmärrettävää, kun ILGA:n tarkoitus nimenomaan on kertoa kaikesta seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin liittyvästä, myös sellaisesta, joita valtavirtamedia ei nosta niin paljon esille. Järjestö kertoo joka tapauksessa huolella myös asiansa kannalta positiivisista tapauksista.

Aluksi Wierzejskin kannanotoilla näyttää kuitenkin olleen jonkinlaista vaikutusta, joten huoli ei suinkaan ollut aiheeton. Valtionsyyttäjä määräsi pian Wierzejskin toiveiden mukaisesti tarkastamaan LGBT-järjestöjen rahoituksen mahdollisten rikollisten lähteiden selvittämiseksi. Kaikkien järjestäytyntä rikollisuutta tutkivien etsivien oli selvitettävä, oliko heidän tapauksillaan yhteyttä homoseksuaaleihin ja pedofiileihin. Anonyymeista kommentteista päätellen virkamiehet pitivät määräystä lähinnä absurdina, eikä siitä tietävästi seurannut mitään erityisiä seuraamuksia tai jatkotoimenpiteitä.¹³⁴ Se kuitenkin osoitti osaltaan, että valtiokoneisto Puolassa oli tässä vaiheessa mukana homofobisessa ajattelutavassa ja oli valmis kuuntelemaan äärimielisiä poliitikkoja. Toisaalta tätä tulkintaa ei kannata viedä liian pitkälle: voi myös ajatella, jos tutkimuksia ei olisi aloitettu näkyvän hallituspuolueen poliitikon syytösten jälkeen, Wierzejski tai hänen tukijansa olisivat voineet syyttää poliisilaitosta siitä, että se ei suostu tutkimaan syytöksiä ja suojelee näin potentiaalisia rikoksia. Ainakin se, että tutkimuksissa ei tietävästi löydetty mitään yhteyksiä, lienee auttanut osoittamaan Wierzejskin väitteet tyhjiksi.

Kesäkuussa 2006 europarlamentti teki uuden päätöslauselman homofobisesta ja rasistisesta väkivallasta. Tämä päätöslauselma viittasi jo eräissä kohdissa suoraan Puolan hallitusten jäsenten homofobisiin kommentteihin, ja lisäksi se viittasi moniin muihin homofobisen ja rasistisen väkivallan tapauksiin Euroopassa. Sillä hetkellä skandaaleja aiheuttaneita Giertychin ja Wierzejskin kannanottoja ei erityisesti kommentoitu, sillä ne eivät liittyneet suoraan päätöslauselman aiheeseen eli vä-

¹³⁴ ILGA-Europe: ”‘They are penetrating our schools,’ says Wojciech Wierzejski.” 01.06.2006; ILGA-Europe: ”Poland’s far-right MP engages prosecution in investigating gay organizations.” 01.06.2006 [www-dokumentti]

kivaltaan. Kuitenkin parlamentti oli yleisesti huolissaan homofobiasta Puolassa ja kehotti komissiota tutkimaan, ovatko opetusministeri Giertychin kannanotot ja toimet yhteensopivia Amsterdamin sopimuksen 6 artiklan kanssa.¹³⁵

Nuo uudet esimerkit Puolan hallituspuolueiden edustajien julkisesta homofobiasta herättivät muutenkin yhä enemmän kansainvälistä huomiota. Human Rights Watch lähetti kesäkuun alussa Puolan pääministerille kirjeen, jossa vetosi suvaitsevaisuuden ja ihmisoikeuksien puolesta ja kehotti Puolan hallitusta lopettamaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksien loukkaukset ja julkiset homofobian ilmaukset. Kesäkuun alussa myös Euroopan Neuvoston pääsihteeri puhui syrjinnän vastaisen taistelun tärkeydestä ja mainitsi puheessaan muun muassa seksuaalivähemmistöjen paraatien kieltämiset, mikä viittasi erityisesti Puolaan. Hieman aikaisemmin Strasbourgin ihmisoikeustuomioistuin oli hyväksynyt käsiteltäväksi kanteen Lech Kaczynskiä vastaan Varsovan paraatin kiellosta tämän ollessa Varsovan pormestari. Tämä kanteen hyväksyminen oli ensimmäinen askel siinä, että tärkeä osa kansainvälistä yhteisöä julistaisi puolalaisten poliitikkojen homovastaiset toimet ihmisoikeuksien vastaisiksi. Puolan sisälläkin oikeusistuin pysyi seksuaalivähemmistöjen puolella: siellä ylin hallinto-oikeus piti voimassa tuomion, jonka mukaan Poznanin paraatin kieltäminen oli ollut laiton.¹³⁶

Oikeuslaitokset niin maan sisällä kuin ulkopuolellakin olivat siis selvästi osoittamassa, että perusoikeudet kuuluvat myös seksuaalivähemmistöille eikä niitä voida rajoittaa vain siksi, että kyseessä on seksuaalivähemmistöt, joita osa ihmisistä pitää epämiellyttävinä. Tämä osoitti myös, että Puola on oikeusvaltio, jossa oikeuslaitos ja lait ovat vahvempia kuin yksittäisten vallanpitäjien toiveet ja ennakkoluulot. Hyvin toimivaa oikeusvaltiota täytyy pitää yhtenä keskeisimmistä eurooppalaisista arvoista. Se takaa, että perus- ja ihmisoikeuksia ylläpidetään riippumatta siitä, kuka milloinkin on vallassa ja mitä mieltä nämä ovat erityisistä ryhmistä, ja mikä on yleinen mielipide jonkin ihmisryhmän käytöksestä. Useimmat puolalaiset eivät ole kovin suvaitsevaisia homoseksuaaleja kohtaan, mutta siitä huolimatta seksuaalivähemmistöille taataan oikeusistuimissa samat perusoikeudet kuin muillekin, poliitikkojen mielipiteistä riippumatta. Oikeuslaitos toimii sillä periaatteella, että laki ja perusoikeudet ovat kaikille samat ja yhtäläiset, ja lakia sovelletaan omien periaatteidensa mukaisesti, johdonmukaisesti, ei kulloistenkin poliittisten vaihteluiden ja yksittäisten ihmisten mieltymysten mukaisesti.

¹³⁵ European Parliament: European Parliament resolution on the increase in racist and homophobic violence in Europe. 15.06.2006 P6_TA(2006)0273.

¹³⁶ ILGA: Strasbourg Tribunal Accepts Claim against Polish president. 19.05.2006 [www-dokumentti] (lähde Marcin Sobczyk, www.PolandPress.eu); ILGA: Polish Gays Win Legal Battle for Freedom of Gathering in Public. 30.05.2006 [www-dokumentti] (lähde Marcin Sobczyk, Warsaw Independent).

Entä Euroopan Unioni? Kesään 2006 mennessä EU:n viralliset reaktiot olivat olleet vielä vähäisiä; lähinnä EU-parlamentti oli tehnyt kaksi homofobian vastaista päätöslauselmaa, komissio esittänyt joitain yleisiä kommentteja ja yksittäiset parlamentaarikot sekä parlamentin homofobian vastainen ryhmä¹³⁷ olivat vaatineet EU:lta enemmänkin toimia. Toistaiseksi enempää toimia ei kuitenkaan ollut vielä näkynyt. Parlamentti kesäkuun päätöslauselmassaan esitti pettymyksensä siitä, että muut EU-elimet eivät olleet tehneet enempää homofobisen väkivallan tuomitsemiseksi. Parlamentti nosti erityisesti esille Venäjän: Moskovassa kevään 2006 pride-kulkueen yhteydessä oli esiintynyt paljon homofobista väkivaltaa, ja parlamentin päätöslauselman mukaan muut EU-elimet eivät olleet tuominneet sitä riittävän vahvasti kanssakäymisessään Venäjän kanssa.¹³⁸ Välinpitämättömyys Venäjän seksuaalivähemmistöjen ihmisoikeuksista antaa ymmärtää, ettei ongelma ole pelkästään EU:n laiskassa sisäisessä ihmisoikeuspolitiikassa. Myös kolmansien maiden suhteen voi näyttää käytännöllisemmältä olla hiljaa ihmisoikeuksista - tai ainakin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista.

Kuitenkin eurooppalaisessa kansalaiskeskustelussa Puolan tilanteeseen oli kiinnitetty jo paljon huomiota. Onko EU:n verrattainen hiljaisuus nähtävissä merkiksi siitä, ettei se kykene puuttumaan jäsenmaidensa ihmisoikeusloukkauksiin? Ovatko juuri seksuaalivähemmistöjen oikeudet jotain, johon se ei halunnut puuttua? Vai olisiko se tulkittava niin, että virallinen EU ei tahtonut toistaiseksi puuttua asiaan vaan jätti sen mieluummin kansalaiskeskustelun hoidettavaksi nähdäkseen, mitä tapahtuisi? Keskustelu seksuaalivähemmistöjen oikeuksista oli käynnissä. Toistaiseksi virallinen EU pysyttäytyi siitä kuitenkin enimmäkseen poissa europarlamentaarikkoja lukuun ottamatta.

On tosin hyvä ottaa huomioon, että Puola tänä aikana aiheutti muitakin ongelmia EU:lle. PiS on hyvin nationalistinen ja EU-vastainen puolue, samoin sen hallituskumppanit, ja PiS:n molempien hallitusten aikana maa vaati itselleen enemmän valtaa ja yritti kaikin tavoin jarruttaa pyrkimyksiä tehdä muutoksia ja uudistuksia EU:ssa. Se esimerkiksi tuotti paljon hankaluuksia uuden perustuslaillisen sopimuksen neuvotteluissa ja oli muutenkin tänä aikana harvinaisen yhteistyöhaluton ja konfliktinhakuinen naapurimaidensa suhteen, etenkin Saksan. Niinpä voi olla, että EU-elimiltä ei riittänyt tarpeeksi aikaa ja energiaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksille, ja toisaalta ne kenties halusivat välttää vielä lisäkonflikteja Puolan kanssa, kun tämä valtio muutenkin haki itselleen jatkuvasti valittamisen ja loukkaantumisen aihetta.¹³⁹ Näyttää siis siltä, että seksuaalivähemmistöjen oikeudet jäävät muun politiikan alle eikä niitä pidetä yhtä tärkeänä kysymyksenä. Toisaalta voi olla, että EU

¹³⁷ European Parliament's Intergroup for Gay and Lesbian Rights. Ryhmän kotisivu: <http://www.lgbt-ep.eu/>

¹³⁸ European Parliament, 15.06.2006.

¹³⁹ ks. esim. BBC News: Polish Nationalism Resurgent. 09.05.2006 [www-dokumentti]; YLE uutiset: ""Saksa: Perustuslakisopimuksesta voidaan neuvotella ilman Puolaa." 24.06.2007".

olisi reagoinut vahvemmin, mikäli tämä olisi ollut ainut kysymys, jossa sen olisi pitänyt moittia Puolaa ja yrittää saada maan hallitusta muuttamaan käyttäytymistään.

5.4 Tapahtumat ja EU:n reaktiot Jaroslaw Kaczynskin hallituksen aikana

Muutamista oikeudellisista voitoista huolimatta seksuaalivähemmistöjen poliittinen tilanne ei Puolassa sanottavasti muuttunut. Heinäkuussa 2006 pääministeriksi nousi Jaroslaw Kaczynski, jonka tiedettiin suhtautuvan vielä Marcinkiewiczia kielteisemmin seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Kaczynskin nimitys aiheutti ILGA:n mukaan heti huolta Puolan seksuaalivähemmistöjen keskuudessa. Virkaanastujaispuheessaan hän julisti muun muassa suojelevansa avioliittoa yhteiskunnan perustana, mikä viittaa seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustamiseen. Hän sanoi myös puolustavansa perhettä maan ulkopuolisilta hyökkäyksiltä. Avioliiton ja perheen pyhyyteen ja suojeltavuuteen vetoaminen on usein tyypillisimpiä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajien kieroilmaisuja ja mielipiteidensä puolustuksia. Maan ulkopuolisten hyökkäysten on nähtävä tässä vaiheessa tarkoittavan aiemmin mainittuja kansainvälisiä vetoamuksia ja protesteja, kuten ihmisoikeusjärjestöjen kirjeitä ja erityisesti Euroopan unionin (lähinnä parlamentin) lausuntoja.¹⁴⁰

Jaroslaw Kaczynski, presidentti Lech Kaczynskin kaksoisveli, on hyvin EU-vastainen ja nationalistinen poliitikko, ja erityisesti hänen kaudellaan Puolan suhteet muuhun Eurooppaan huononivat entisestään. Jo virkaanastujaispuheesta näkee, miten hän yritti esittää EU:n puuttumiset Puolan ihmisoikeustilanteeseen ja vetoamiset yhteisiin eurooppalaisiin arvoihin ”ulkopuolisena hyökkäyksenä.” Tämä ei vaikuttanut hyvältä lähtöasemalta rakentavalle arvokeskustelulle. Jos yksi osapuoli näkee toisen osapuolen kommentit hyökkäyksenä eikä keskusteluna, on vaikea olettaa, että tästä pystyisi seuraamaan yhteisymmärrystä hakeva keskustelu. Toisaalta tämäkin oli kuitenkin vain osa keskustelua: voidaan nähdä että rajulla kannanotolla Puolan pääministeri pyrki osoittamaan, että Puola ei hyväksy noin vain EU:n näkemystä. Lisäksi puheet voidaan jälleen osittain nähdä puhumisenä omalle kannattajakunnalle. Se, että nämä asiat piti ottaa virkaanastujaispuheeseen, kertoo joka tapauksessa jotain niiden tärkeydestä PiS:n ja uuden pääministerin poliittisessa ohjelmassa ja siitä, että nämä haluavatkin tulla tunnetuiksi muun muassa seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustamisesta.

Kaczynski joutui kuitenkin pian huomaamaan, että koska Puolalla on intressejä pitää jokseenkin toimivat suhteet Euroopan unioniin, on yritettävä esittää, ettei maan julkinen homofobia ole niin

¹⁴⁰ ILGA: ”Poland: Gays Fear New Prime Minister”. 04.08.2006 [www-dokumentti]

suurta kuin on väitetty. Vaikka, kuten sanottua, EU-parlamentin lisäksi EU ei ollut vielä virallisesti reagoanut kovin vahvasti Puolan tapahtumiin, parlamentti oli kuitenkin jo kiinnittänyt erityistä huomiota juuri Puolaan, ja komissiokin oli muistuttanut jäsenmaita syrjinnän vastaisesta lainsäädännöstä. Kaczynskin täytyi siis katsoa kuitenkin Puolan hallituksen saaneen kansainvälisiä moitteita ja tarvitsevan julkisen kuvansa parannusta, etenkin kun tiedotusvälineet kertoivat muille eurooppalaisille hänen suhtautuvan seksuaalivähemmistöihin vielä edeltäjänsä kielteisemmin.

Jo pian virkaanastumisensa jälkeen Kaczynski alkoi siis käydä näköjään asiallisempaa keskustelua. Elokuussa 2006 hän vieraili Brysselissä ja maalasi siellä puheessaan kuvan Puolasta homoystävällisenä maana. Hänen mukaansa ”juutalaisvastainen, homofobinen ja ulkomaalaisvihamielinen Puola on myytti. Olkaa hyvä ja tulkaa Puolaan [...]. Voitte vieraila klubeissa, kysellä ihmisiltä, ettekä löydä mitään pahaa.” Samassa puheessa Kaczynski sanoi, että uuden EU:n perussopimuksen on annettava Puolalle kunnolla valtaa päätöksenteossa. Puolalle ei hänen sanojensa mukaan riitä pelkästään se, että se saa äänensä kuuluviin, vaan se on myös otettava huomioon (to be reckoned with). Puolalaiset aktivistit puolestaan tyrmäsivät pääministerin väitteet Puolasta homoystävällisenä maana ja viittasivat moniin hallituksen aikaisempiin toimiin ja lausuntoihin, jotka todistivat muuta.¹⁴¹

Kommenteillaan Kaczynski osoitti yhdistävänsä toisaalta ihmisoikeuskysymykset, toisaalta yhteisön poliittisen toimivuuden, ja sikäli osoitti myös sen, että ihmisoikeudet nähdään yhtenä perustavana osana Euroopan unionia. Kaczynski yhdisti ne kuitenkin puhtaasti tietynlaisen vaihtokaupan merkityksessä: Puola suostuu käyttäytymään (ainakin näennäisesti) kunnolla seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ja muiden normien suhteen, jos se saa vastineeksi riittävästi päätösvaltaa. Pidemmän päälle unionin sisäinen ihmisoikeuspolitiikka ei kuitenkaan voi rakentua pelkälle kaupankäynnille, sillä se tarkoittaa, että jäsenmaa myös katsoo oikeutetuksi rikkoa kyseisiä oikeuksia heti, kun se on tyytymätön unioniin. Jos ihmisoikeudet ovat perustava osa unionia, yksittäiset normit eivät voi olla vain jotain, joita jäsenmaat ovat hyväksyvinään, jos saadaan vastineeksi riittävästi valtaa omalle maalle. Lisäksi tutkimusaineistonikin osoittaa, etteivät Kaczynskin puheet Puolasta homoystävällisenä maana pitäneet paikkaansa. Pääministeri itse oli suhtautunut hyvin kielteisesti homojen oikeuksiin, ja maassa oli edeltävinä kuukausina rikottu monin tavoin seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ilman, että hallitus olisi sitä yrittänyt estää. Kyse

¹⁴¹ ILGA: EU Observer: ”Gay-friendly Poland wants more EU clout, prime minister says.” 30.8.2006. [www-dokumentti]; ”Polish Gays React on ‘gay-friendly’ Poland statement by Polish prime minister”. 31.08.2006 [www-dokumentti].

oli siis vain poliittisesta retoriikasta, jolla käytännössä sanottiin, että Puola harkitsee noiden normien noudattamista vain, jos saa vastineeksi enemmän päätösvaltaa.

Kommunikaatiossa ja ymmärtämisessä ongelma, jos toista osapuolta ei voida pitää vilpittömänä. On vaikea löytää yhteisymmärrystä, mikäli ei voida olettaa, että toinen tarkoittaa mitä sanoo ja on aidosti sitoutunut keskusteluun. Se, että esittää keskustelussa valheellisia väitteitä ja on olevinaan myötämielisempi toisen näkemykselle kuin todellisuudessa on, vaikeuttaa yhteisymmärryksen löytämistä. Toisaalta oman itsen esittäminen todellista myönteisempänä kuuluu jossain määrin poliittiseen kielenkäyttöön. Voidaan pitää myös positiivisena sitä, että Puola ei yrittänyt kiistää seksuaalivähemmistöjen oikeuksia virallisessa keskustelussa vaan näköjään osoitti ymmärtävänsä, että nämä kuuluvat eurooppalaiseen ihmisoikeuskäsitykseen.

Tässä vaiheessa Puolan saattoi seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen katsoa olevan siinä vaiheessa, jossa suhtautuminen ihmisoikeuksiin on vain instrumentaalista: niitä kunnioitetaan puheen tasolla kun uskotaan tämän hyödyttävän suhteissa muihin maihin, mutta omaa toimintaa ei vielä olla valmiita muuttamaan. Aiemmin siteerattujen Rissen ja Sikkinkin mukaan tämä on kuitenkin yksi vaihe tiellä, joka johtaa ihmisoikeusnormien todelliseen hyväksymiseen. Jos ihmisoikeusnormien noudattamista joudutaan edes esittämään puheiden tasolla, on jossain määrin hyväksytty se, että ne ovat kanssakäymisen perusta. Itse normien oikeellisuutta ei enää julkisesti kielletä, niiden aitoa noudattamista vain yritetään välttää. Tärkeä kysymys kuitenkin on se, siirtyykö tilanne tästä normien noudattamiseen myös käytännössä ja niiden oikeellisuuteen uskomiseen. Jonkinlaiseen keskusteluun osallistuminen normeista on silti ainakin askel tiellä eteenpäin.

Pelkät ajoittaiset kauniit puheet ulkomailla eivät kuitenkaan riitä sen osoittamiseksi, että arvoja noudatettaisiin myös omassa maassa. Kaczynskin hallituksen aikana näytti ehdottomasti siltä, että Puola tyytyy vain arvojen näennäiseen kunnioittamiseen satunnaisissa puheissa, ja enimmäkseen ei edes niissä. Kovin moni tuskin todella uskoi Kaczynskin Brysselin-puheeseen. Pahimmat skandaalit tosin taukosivat joksikin aikaa Kaczynskin hallituskauden alussa, mikä saattaa vihjata että pääministeri pyrki välttämään EU:n suuttamista tässä asiassa. Vähitellen skandaalit kuitenkin jatkuivat.

Syys-lokakuussa 2006 Puolan kansallinen toimikunta European Youth Programme -tukiohjelmalle, jonka on tarkoitus tukea nuorten vapaaehtoistyötä, kielsi apurahan puolalaiselta Kampanja homofobiaa vastaan -järjestön projektilta sillä perusteella, että toimikunta ”ei kannata toimia, jotka pyrkivät homoseksuaalisen käytöksen ja sellaisen asenteen levittämiseen nuorten keskuudessa. Ministeriön

rooli ei myöskään ole tukea homoseksuaalisia järjestöjä.”¹⁴² Kampanja homofobiaa vastaan piti tätä syrjivänä päätöksenä, aivan oikein: järjestön tarkoitus ei voi olla syynä hakemuksen hylkäämiseen silloin kun tarkoitus ei ole EU:n periaatteiden vastainen. Kampanja vetosi komissioon tässä asiassa, ja loppuvuodesta komissio moittikin Puolaa tästä päätöksestä.¹⁴³

Lokakuussa 2006 varakoulutusministeri Mirosław Orzechowski antoi *Gazeta Wyborcza* -lehdelle haastattelun, joka osoitti yhden esimerkin siitä ajatusmaailmasta, johon seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustaminen kytkeytyy. Tässä haastattelussa Orzechowski puhui ankarasti evoluutio-teoriaa vastaan ja piti niin sitä kuin homoseksuaalisuuden puolustamista ja suvaitsemista samanlaisina valheina kuin Puolassa kommunistiaikana opetetut ”totuudet” Stalinin ystävällismielisyydestä ja rauhanomaisuudesta. Hän esittäytyi sivistyksen ja kulttuurin puolestapuhujana ja piti tiedettä ja kaikkea Raamatun ja antiikin tekstien maailmankuvasta poikkeavaa pelkkinä valheina ja eurooppalaisen sivistyksen uhkana.¹⁴⁴ Mieleenpainuvien sitaattien haastattelusta on kenties (vastauksena haastattelijan kysymykseen suvaitsevaisuudesta): ”Voi, maailma selvisi ennenkin ilman suvaitsevaisuutta ja tulee pärjäämään ilman sitä edelleen.”¹⁴⁵

Kyse on yksittäisestä haastattelusta, enkä löytänyt aineistostani esimerkkejä muista vastaavista julkisesti lausutuista mielipiteistä toisilta hallituksen poliitikoilta. Vasemmistolaisella *Gazeta Wyborcza* -lehdellä on voinut olla oma agendansa juuri Orzechowskin haastattelemisessa ja näiden kysymysten esittämisessä: kysymällä vanhoilliselta Orzechowskilta näitä kysymyksiä saadaan hallitus asettumaan erityisen huonoon valoon ja saadaan nämä näyttämään mahdollisimman typeriltä ja sivistymättömiltä. Aina on myös muistettava, että julkaistu haastattelu on valikoima lausutuista asioista ja valikoinnilla voidaan korostaa haluttuja asioita. Lisäksi juuri tämän haastattelun kohdalla minulle selvisi yksi esimerkki aineistoni ajoittaisesta epäluotettavuudesta. Englanninkielisen käännöksen mukaan Orzechowski olisi sanonut myös: ”Yleisesti ottaen voit pitää darwinismia löyhänä käsitteenä, jonka loi vanha epäuskoja, joka näki maailman näin. Se johtui kenties siitä, että hän oli kasvissyöjä eikä hänellä ollut sisäistä tulta.”¹⁴⁶ Puolalaisen tuttavani mukaan kommentti kasvissyönnistä oli käännösvirhe eikä Orzechowski todella sanonut näin. Muita käännösvirheitä alkukieltä tuntevat tuttavani eivät ole osoittaneet, mutta niitä voi aineistossa silti olla. Näin ollen on

¹⁴² ILGA-Europe: ”Poland rejects gay project.” 03.10.2006 (lähde: Kampanja homofobiaa vastaan) [www-dokumentti].

¹⁴³ *ibid.*

¹⁴⁴ ILGA: ”Vice-minister of education: We will manage without tolerance.” (käännös *Gazeta Wyborcza*-lehden haastattelusta). 22.10.2006. [www-dokumentti]

¹⁴⁵ Englanninkielinen käännös puolasta: ”Oh, the world used to manage without tolerance and will keep on going without it.” (*ibid.*)

¹⁴⁶ ”In general, you can treat Darwinism as a loose concept created by an elderly non-believer who viewed the world in this way. Maybe this is because he was vegetarian and lacked inner fire.” *ibid.*

suhtauduttava jonkinlaisella epäluulolla aineistoon. Vaikka ILGA-Europe luultavasti pyrkii kertomaan totuuden tapahtumista eikä vääristele niitä tarkoituksella, aineistoa voi värittää puutteellinen kielitaito sekä järjestön oma ohjelma, joka saa sen edustajat tulkitsemaan seksuaalivähemmistöjen oikeuksien edustajien sanomisia mahdollisimman negatiivisesti.

Kaiken tämän jälkeenkin on todettava, että Orzechowskin näkemykset seksuaalivähemmistöistä ovat hyvin negatiivisia, ja tämän maailmankuva näyttää muuten edustavan tieteenvastaisuutta ja pyrkimystä kiinnittyä kuvitelmaan hyvästä, vanhasta eurooppalaisesta sivistyksestä, jonka nykyaikainen tiede on turmellut. Käytän ilmaisua ”kuvitelma”, koska antiikin maailma, johon Orzechowski artikkelin mukaan vetoaa, suhtautui todellisuudessa melko myönteisesti homoseksuaalisuuteen, vaikka tätä käsitettä ei ollutkaan sellaisenaan olemassa Kreikassa ja Roomassa. Orzechowskin mielipiteissä näkyy ankkuroituminen kristilliseen maailmankuvaan, nimenomaan sellaisen vanhakantaiseen kristillisyyteen, joka nojaa erityisen vahvasti Raamattuun ja sen näkemyksiin synnistä. Orzechowski edustaa Puolan perheiden liittoa LPR:ää, ja kuten puolueen nimestäkin näkee, se katsoo olevansa perheen puolustaja. Orzechowskin näkemykset saattavat olla LPR:nkin edustajaksi harvinaisen rajuja ja ehdottomasti ilmaistuja. Kommentit kuvastavat silti osittain sitä, millaisesta ristiriidasta seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustuksessa on usein kyse. Sitä paitsi se, että tällainen henkilö on valittu varakoulutusministeriksi, tarkoittaa, että hallituspuolueet hyväksyvät tämän näkemykset riittävässä määrin päästääkseen tämän näin tärkeään asemaan. Jotain se siis kertoo LPR:n ja PiS:n suhtautumisesta näihin asioihin. On ylipäättäen huomionarvoista, että nimenomaan opetusministeri ja varaopetusministeri ovat molemmat LPR:n edustajia. Puolue siis haluaa ennen kaikkea vaikuttaa koulutukseen ja nuorisoon.

Vastakkain asettuvat siis moderni eurooppalainen arvomaailma, joka uskoo, maallisuuteen, tieteisiin ja uudistukseen; sekä vanhakantaisempi arvomaailma, jonka kivijalkana ovat uskonto ja perhearvot, ja joka uskoo edustavansa sivistystä ja kokee uusien tieteiden ja yhteiskunnallisten arvojen ajavan tärkeät perinteiset arvot nurkkaan. On tosin kyseenalaista vedota tässä asiassa vanhoihin perinteisiin ja antiikin teksteihin: Antiikin Kreikassa homoseksuaalisuus oli yleinen tapa, ja joidenkin mukaan varhaisessa kristillisessäkin maailmassa se oli hyväksytympää kuin nykyään oletetaan. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksia tutkineen Eric Heinzen mukaan vasta uuden ajan valtiokeskeinen maailmankuva on saanut aikaan sen, että homoseksuaalisuus on yleisesti tuomittua, sillä uuden aikainen valtio on halunnut hallita ihmisten yksityiselämää. Kuten myös Heinzen siteeraama Michel Foucault on osoittanut, tähän yksityiselämän hallintaan kuuluu seksuaalisuuden kontrollointi, sillä niin intiimin ja olennaisen asian kuin seksuaalisuuden määrittäminen on erityisen tehokas tapa puut-

tua yksityiseen ihmiseen.¹⁴⁷ Nykyisessä Euroopassa ollaan lähtemässä pois tästä valtiokeskeisestä maailmankuvasta, ja tätä muutosta vastaan osa eurooppalaisista vielä taistelee. Puolan tapahtumat ovat esimerkki tästä taistelusta. Muutokset arvomaailmassa eivät ole koskaan ennenkään tapahtuneet ilman että osa ihmisistä vastustaisi niitä, ja juuri näissä konflikteissa voidaan määritellä arvojemme sisältö ja se, mitä kaikkea tarkoitamme kun puhumme ihmisoikeuksista.

Maaliskuussa 2007 nousi kaikkein räikein skandaali, joka selvemmin kuin mikään muu tähän asti loukkasi seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ja EU:n periaatteita, ja sai myös aikaan rajuimmat vastareaktiot niin vapaamielisempien puolalaisten kuin EU:nkin suunnalta. Puolassa pyrittiin kieltämään homoseksuaalisuudesta puhuminen kouluissa. Jonkinlainen alkusoitto tälle oli ollut, kun jo aikaisemmin samassa kuussa EU:n koulutusministerien tapaamisessa Puolan opetusministeri Roman Giertych oli vaatinut Euroopan laajuista ”homoseksuaalisen propagandan” kieltoa. Hän oli puheessaan muutenkin puhunut Euroopan ”arvoista” sanoen, että Eurooppa tarvitsee arvokeskustelua ja että kansojen oikeus omiin identiteetteihinsä ja omaan vapauteensa on vahvistettava. Giertychin mukaan nämä kysymykset ovat olennaisia EU:n tulevaisuudelle, ja hän hyökkäsi muun muassa homoseksuaalisuuden ja abortin sallimista vastaan väittäen näitä eurooppalaisten arvojen vastaiseksi. Niin ikään hän sanoi, että homoseksuaalisuuden haitallinen vaikutus nuorisoon on useimmissa Euroopan maissa tabu, mutta Puolassa siitä onneksi voidaan puhua suoraan. Tällä puheella Giertych yritti siis määritellä eurooppalaisia arvoja hyvin toisin kuin ne, jotka kannattavat liberaalina pidettyä ihmisoikeuskäsitystä, mukaan lukien seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Niin ikään hän pyrki kääntämään suvaitsevaisuuskyseksen pääläelleen esittäen asian niin, että muissa maissa homoseksuaalisuuden haitalliset vaikutukset ovat tabu, mutta Puolassa niistä puhutaan suoraan. Hän myös satoi tämän kysymyksen Puolan silloisen hallituksen yleiseen nationalismiin ja EU-vastaisuuteen korostamalla kansojen omia identiteettejä ja vapautta, pyrkien siis esittämään, että yhtenäiset seksuaalivähemmistöjen oikeudet rajoittaisivat kansojen vapautta ja että Puolalla tulisi olla oikeus käyttäytyä seksuaalivähemmistöjä syrjivästi. Kaikesta päätellen Giertychin puhe ei saanut juurikaan vastakaikua muiden maiden ministerien keskuudessa.¹⁴⁸

Opetusministeri Giertych ja varaopetusministeri Orzechowski ilmoittivat puolalaisille maaliskuussa 2007, että tulossa on lakiehdotus, joka kieltäisi homoseksuaalisuutta käsittelevän opetusmateriaalin, mukaan lukien minkäänlaisen homoseksuaalisuuden maininnan kouluopetuksessa ja etenkin seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolesta puhumisen. Lakiehdotuksen puitteissa olisi varaopetusministeri Orzechowskin mukaan mahdollista myös erottaa opettaja, joka tunnustaisi oman homoseksu-

¹⁴⁷ Foucault (1998); Heinze (1995).

¹⁴⁸ ILGA-Europe: ”Giertych realizing his promise to limit ‘homosexual propaganda’.” 14.03.2007 [www-dokumentti]

aalisuutensa. Giertychin ja Orzechowskin mukaan lain tarkoitus olisi ”rangaista ketä tahansa, joka edistää homoseksuaalisuutta tai muuta seksuaalista poikkeavuutta koulutuslaitoksissa”. Lakiehdotus herätti huomattavat protestit niin Puolassa kuin ulkomaillakin. Varsovassa yli kymmenentuhatta opettajaa osoitti mieltään lakiehdotusta vastaan muutamaa päivää sen antamisen jälkeen. Ihmisoikeusjärjestöt Amnesty International ja Human Rights Watch muiden ohessa tuomitsivat lakiehdotuksen ihmisoikeuksien vastaisena.¹⁴⁹

Kaczynskin veljekset eivät kaikesta päätelleen olleet suoraan yhteydessä lakiehdotukseen. Heiltä oli kuitenkin vielä vastikään tullut lausuntoja, jotka olivat hyvin samanhenkisiä. Pääministeri Jaroslaw Kaczynski oli hieman aiemmin samassa kuussa sanonut: ”Homoseksuaalisen elämäntyylin edistäminen nuorille koulussa vaihtoehtona normaalille elämälle menee liian pitkälle. Tällaiset aloitteet kouluissa on lopetettava.” Lech Kaczynski puolestaan oli aiemmin samana vuonna sanonut homoseksuaalisuudesta: ”Jos sellaista toimintaa edistettäisiin suuressa mittakaavassa, ihmiskunta lakkaisi olemasta.”¹⁵⁰

Presidentti Kaczynskin lausunto oli vähemmän tuomitseva kuin pääministeri Kaczynskin; loppujen lopuksi on jopa totta, että jos enemmistö ihmisistä olisi pelkästään homoseksuaalisessa kanssakäymisessä, ihmiskunta ei voisi lisääntyä. Tosiasia on kuitenkin, ettei ihmisiä voi pakottaa homoseksuaaleiksi, eikä homoseksuaalisuudesta puhuminen ja sen hyväksyminen tarkoita sitä, että enemmistö ihmisistä alkaisi homoseksuaaleiksi. Pääministeri Kaczynskin lausunto voidaan puolestaan nähdä selvänä hyväksyntänä Giertychin ja Orzechowskin lakisuunnitelmalle, sillä hän tukee siinä niin ikään sitä, että homoseksuaalisuudesta puhuminen koulussa saataisiin loppumaan. Koskaan nämä poliitikot eivät tunnu esittävän kunnollisia perusteluja sille, miten pelkkä homoseksuaalisuudesta puhuminen ja sen hyväksyminen ajaisi muuten heteroseksuaaliset nuoret homoseksuaaleiksi. He eivät myöskään koskaan kykene kunnolla selittämään, mikä homoseksuaalisuudessa oikeastaan on vaarallista: he vain viittaavat ”epänormaaliuteen” ja ”luonnottomuuteen” selittämättä koskaan, mikä tässä epänormaaliudessa on todella vikana, tai he väittävät seksuaalivähemmistöjen käännyttävän puolustuskyvyttömiä nuoria joukkoihinsa tai olevan yhteydessä rikollisiin. Näitä väitteitä ja vihjuksia he eivät koskaan perustele mitenkään konkreettisesti. Niin ikään he eivät ota huomioon asian toista puolta: homo- ja biseksuaaliset nuoret voivat kärsiä henkisesti huomattavissa määrin siitä,

¹⁴⁹ Amnesty International: ”Poland: School bill would violate students’ and teachers’ rights and reinforce homophobia.” 20.03.2007 [www-dokumentti]; Human Rights Watch: 19-3-2007: *Poland: School Censorship Proposal Threatens Basic Rights.* [www-dokumentti]

¹⁵⁰ Jaroslaw Kaczynski: ”Promoting a homosexual lifestyle to young people in school as an alternative to normal life goes too far. These kinds of initiatives in schools have to be stopped.”

ettei heidän seksuaalisuuttaan hyväksytä, ja näin ollen yhteiskunnan tuomitseva asenne on nuorille vahingollista, ei heille hyödyllistä.

Tästä voi todeta, että rationaalinen keskustelu on kaukana Kaczynskien, Giertychin ja Orzechowskin argumentoinnista. He eivät yritäkään esittää sellaisia perusteluja mielipiteilleen, jotka kykenisivät vakuuttamaan toisin ajattelevat. Syy lienee niin erilaisessa ajatusmaailmassa, etteivät he yksinkertaisesti kykene asettumaan vastapuolen asemaan ja miettimään sitä, miten nämä saataisiin vakuuttamaan heidän asiastaan. Sellaiset termit kuin ”luonnottomuus” ja huoli seksuaalivähemmistöjen vaikutuksesta lapsiin ja nuoriin, ilman tarkempia selityksiä tälle vahingolliselle vaikutukselle, kielivät hyvin tunteenomaisesta suhtautumisesta asiaan. He kokevat vaistomaisesti homoseksuaalisuuden vääräksi ja vahingolliseksi, eivätkä pysty suhtautumaan asiaan niin objektiivisesti ja puolueettomasti, että miettivätkin, miksi jotkut ovat heidän kanssaan eri mieltä ja millaisilla argumenteilla nämä voitaisiin saada heidän puolelleen. Sama ongelma vaivaa toki myös joitain seksuaalivähemmistöjen puolustajia, jotka eivät pysähdy miettimään, miten todella voittaa vastustajat puolelleen, vaan keskittyvät näiden syyttelyyn. Seksuaalisuus on niin intiimi ja tunnepitoinen kysymys, että monien suhtautuminen siihen perustuu syvään juurtuneisiin tuntemuksiin, vaistoihin ja pelkoihin. Näitä ei aina kyetä voittamaan niin paljon, että asiasta voitaisiin keskustella täysin objektiivisesti, rationaalisesti ja vastapuolen argumentteja tasapuolisesti punniten.

Euroopan unionikin reagoi nyt vahvemmin kuin ennen. Europarlamentti keskusteli asiasta ja alkoi valmistella päätöslauselmaa, ja parlamentin kansalaisoikeuskomitea päätti tutkia asiaa tarkemmin.¹⁵¹ Lisäksi nyt reagoi vihdoinkin vahvemmin myös jokin muu EU-elin kuin parlamentti. Komissiokin ilmoitti suoraan tasa-arvokomissaari Vladimir Spidlan lausunnon kautta, että tämä laki olisi EU:n syrjinnänvastaisten direktiivien rikkomista. Tämä lakiehdotus näyttää siis olleen jotain, joka meni liian pitkälle useamman EU:n instituution mielestä. Onkin selvää, että tällainen lakiehdotus rikkoisi direktiiviä syrjinnän vastustamisesta työelämästä. Seksuaalinen suuntautuminenhan oli juuri yksi niistä erikseen nimetyistä kielletyistä syrjintäperusteista, ja lakiehdotus olisi tehnyt oikeutetuksi erottaa joku työstä tai kieltäytyä ottamasta häntä työhön johtuen hänen seksuaalisesta suuntautumisestaan. Niin kauan kuin kyse oli vain puheista, EU-elinten lienee ollut vaikea löytää konkreettista EY-oikeuden kohtaa, jonka perusteella tämä olisi ehdottomasti kiellettyä. Suoraan direktiivin henkeä ja kirjainta vastustava laki on sen sijaan eri asia.¹⁵²

¹⁵¹ Intergroup of Gay and Lesbian Rights: ”EP to investigate legality of proposed anti-homosexual law in Poland.” 20.3.2007 [www-dokumentti]

¹⁵² ILGA-Europe: ”ILGA-Europe welcomes condemnation of homophobia by European Parliament.” 26.04.2007 [www-dokumentti]

Huhtikuussa 2007 europarlamentti julkaisi päätöslauselman homofobiasta, jossa tuomittiin entistä vahvemmin homofobia jäsenmaissa ja viitattiin monessa kappaleessa erityisesti Puolan tilanteeseen, mainiten erikseen esimerkiksi varakoulutusministerin homofobiset kommentit ja kouluja koskeva lakialoite.¹⁵³ Tämä oli vahvempaa kuin aikaisempi yleisesti homofobian tuominut kieli: nyt pidettiin tilannetta jo niin vakavana, että uskallettiin monisanaisesti ja yksityiskohtaisesti osoittaa juuri Puolan rikkoneen EU:n normeja vastaan. Kun EU monien kommentoijien mukaan välttää yleensä osoittamatta tiettyjä jäsenmaita syyllisiksi ja siten riskeeraamasta sisäisiä konflikteja, tämä on siis selvästi tavallista järeämpi ase keskustelussa.

Päätöslauselmaa edeltävässä keskustelussa suurin osa huomiosta kiinnittyikin Puolaan. Lähes kaikki keskustelijat kommentoivat jollain tavalla Puolan tilannetta. Erityisesti puolalaiset parlamentaarikot esittivät useita kommentteja. Osa pyrki vähättelemään Puolan tapausten merkitystä tai sanomaan, että europarlamentilla on tärkeämpääkin tehtävää kuin homofobian käsittely. Eräät jopa esittivät suoran homofobisia kommentteja: IND/DEM-ryhmän Witold Tomczak sanoi homoseksuaalisuutta koskevien säädösten olevan ”vastoin luonnonlakeja”, homoseksuaalisuuden hyväksymisen olevan sama asia kuin ”kivun ja kärsimyksen glorifioiminen”, ja sanoi Puolan olevan esimerkillinen ”moraalissa, suvaitsevaisuudessa ja normaaliudessa”. Toisaalta monet puolalaiset myös kannattivat päätöslauselmaa ja sanoivat, että Puolan ihmisoikeustilanne suhteessa seksuaalivähemmistöihin on huolestuttava ja siitä on tarpeen keskustella parlamentissa.¹⁵⁴

Päätöslauselmakeskustelussa ilmeni kuitenkin myös, että lakialoitteen tekeminen ei ollut täysin varmaa: PiS:n poliitikoilta oli saatu ristiriitaisia lausuntoja, ja joistakin tuli myös se käsitys, että moista lakialoitetta ei oltaisikaan tekemässä. Tämänkin vuoksi osa puhujista vastusti päätöslauselmaa. Useimmat kuitenkin totesivat, että lakialoitteesta oli puhuttu tarpeeksi korkealla tasolla, jotta oli syytä olettaa että sen esittämistä vakavissaan suunniteltiin. Sen lisäksi, että Giertych ja Orzechowski olivat maan opetusministeri ja varaopetusministeri, Giertych oli myös varapääministeri, joten hänen lausuntojaan tuli pitää erittäin tärkeänä todisteena Puolan hallituksen aikeista. Se, että lakialoite ei kenties toteutuisikaan, ei ollut syy sen tuomitsematta jättämiseen, että sitä oli suunniteltu ja hallituksen ministerit olivat sanoneet, että se tultaisiin esittämään parlamentille. Jo se, että korkea-arvoiset ministerit ovat puhuneet julkisesti suunnitteilla olevasta lakialoitteesta, joka nimenomaisesti olisi suunnattu tiettyä väestöryhmää vastaan, oikeuttaa sen kommentoinnin myös päätöslauselmassa. Komissaari Spindla totesi tässä yhteydessä: ”Varapääministerin mukaan ehdotettu laki

¹⁵³ European Parliament resolution on Homophobia in Europe. 26.04.2007. P6_TA(2007)0167

¹⁵⁴ Euroopan Parlamentti: ”Keskustelut - Keskiviikko 25. huhtikuuta 2007 - Homofobia Euroopassa.” 25.04.2007 [www-dokumentti]

koskee kaikkia niitä, jotka edistävät homoseksuaalisuutta tai muita poikkeavia suuntauksia. Mielestäni tämä yksityiskohta on meille riittävän selvä viesti sen päätelmän tekemiseksi, että jos laki hyväksytään, sillä leimataan tietty ihmisryhmä seksuaalisen suuntautumisen perusteella, ja tästä syystä sitä ei voida hyväksyä Euroopan unionin lainsäädännön kannalta.”¹⁵⁵

Päätöslauselmaa edeltävässä keskustelussa hollantilainen europarlamentaarikko Kathalijne Buitenweg kutsui ehdotusta ”häiritseväksi” (disturbing) viitaten sanavalinnalla johonkin todella huolestuttavaan ja vaaralliseen. Hänen mukaansa ”Puolan politiikassa on tällä hetkellä synkkä pohjavirtaus, joka yrittää ajaa vähemmistöjen syrjintää ja piittaamattomuutta kansalaisyhteiskunnasta. On järkyttävää, että modernin eurooppalaisen maan hallitus edes harkitsisi moista drakonista lainsäädäntöä.”¹⁵⁶ Tämän lausunnon julkaisi parlamentin vihreä ryhmä tiedotteessaan samoin kuin parlamentin homojen ja lesbojen oikeuksia puolustava ryhmä (Intergroup), joten voi katsoa, että merkittävät ryhmät parlamentissa halusivat tehdä tämän näkemyksen julkisesti tiedettäväksi ja osallistua sillä keskusteluun. Se varmasti myös tuli monien keskustelijoiden tietoon.

Tämä lausunto on hyvä esimerkki seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustajien tavasta osallistua poliittisiin keskusteluihin. Kun vastapuolen toiminnat käyvät liian rajuiksi, he tuomitsevat nämä ankarin moraalisin sanankääntein ja pyrkivät osoittamaan, että nämä näkemykset ja toimet eivät vastaa sitä arvomaailmaa, jonka kaikki keskustelijat jakavat. Näkemykset osoitetaan vanhentuneiksi, johonkin toiseen arvomaailmaan ja kulttuuriin kuuluviksi sekä epäinhimillisiksi ja julmiksi. Niin ikään pyritään osoittamaan, että tämä näkemys edustaa vain vähemmistöä yhteiskunnassa tai on vain väliaikaista, kuten Buitenwegin ilmaisut ”pohjavirrasta” ja sen ”tämänhetkisyydestä”. Perinteiden, perhearvojen ja kristillisyyden sijaan vedotaan kansalaisyhteiskuntaan ja moderniin Eurooppaan. Näillä argumenteilla pyritään osoittamaan, että vastapuolen toimet eivät ole yhteensopivia yhteisön arvomaailman kanssa, ja luottavat siihen, että enemmistö tulkitsee arvomaailman samalla tavalla sekä haastavat toisin ajattelevat miettimään, sopivatko heidän näkemyksensä yhteisiin arvoihin. Seksuaalivähemmistöjen edustajat ovat yleensä johdonmukaisia näkemyksissään ja avoimia niiden suhteen, mutta kuten Buitenweginkin lausunnosta näkee, myös he käyttävät voimakkaita retorisia keinoja ja tunteisiin vetoavia argumentteja, jotka olettavat vastapuolella olevan samat kä-

¹⁵⁵ *ibid.*

¹⁵⁶ *ibid.* Englanninkielinen sitaatti Buitenwegin lausunnosta: ”There is a dark undercurrent in Polish politics and society at present, which seeks to promote discrimination of minorities and the disregard of civil rights. It is shocking that the government of a modern European country would even consider such draconian legislation.” Sanaa ”draconian”, suomeksi ”drakoninen” käytetään englannin poliittisessa kielessä yleisesti tarkoittamaan julmaa, vanhanaikaista lainsäädäntöä, jota ei voida nykyisessä yhteiskunnassa pitää hyväksyttävänä ja inhimillisenä.

sitykset kuin heilläkin. Aina ei muisteta pyrkiä vakuuttamaan niitä, jotka kannattavat moista ”dra-konista” lainsäädäntöä tai joiden näkemys kansalaisoikeuksista on erilainen.

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat ovat kuitenkin kokonaisuudessaan vähemmän ra-tionaalisia ja johdonmukaisia kuin niiden puolustajat. Käydessään arvokeskustelua he kykenevät viittaamaan vain arvoihin, joita suurin osa eurooppalaisista ei todellisuudessa jaa. He usein väittävät puolustavansa perheitä ja lapsia, mutta eivät kykene perustelemaan väitteitään kunnolla ja unohtavat niiden perheiden tilanteet, joiden jäseniä kuuluu seksuaalivähemmistöihin. Varsin usein he ratio-naalisten argumenttien sijaan käyvät hyökkäyksiin, joita on vaikea perustella mutta jotka vetoavat tunteisiin ja pelkoihin: niputtavat seksuaalivähemmistöt yhteen esimerkiksi pedofiilien ja eläimiin sekaantujien kanssa tai yhdistävät nämä rikollisiin. Jotkut ääriyhmät käyvät puhtaasti vihamielisiin hyökkäyksiin, joista puuttuu kaikki yritys poliittiseen keskusteluun ja jotka jopa käyvät avoimesti kaikkea tavallista eurooppalaisen keskustelun tapaa. Näin tekivät esimerkiksi Poznanissa mieltä osoittaneet ääriyhmät, jotka halusivat ”kaasuttaa homot” ja näin ollen asettuivat avoimesti kannat-tamaan Adolf Hitlerin menetelmiä; tai oikeistopoliitikko Wierzejski, jonka mielestä mieltään osoit-tavia seksuaalivähemmistöjä olisi täysin oikein lyödä pampuilla. Enemmistö seksuaalivähemmistöjä vastustavista poliitikoista ei tosin asetu näin rajun retoriikan taakse, mutta harvoin he myöskään suoraan sanoutuvat siitä irti.

Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat ovat välillä puheissaan epäjohdonmukaisia: välillä he väittävät, etteivät vastusta seksuaalivähemmistöjä, kuten Kaczynski vieraillessaan Brysselissä ja maalatessaan kuvaa Puolasta homoystävällisenä maana, ikään kuin homoseksuaalisuuden vastusta-minen ei olisikaan oikea ja tärkeä asia hänen mielestään. Välillä taas samat henkilöt tai heidän puoluetoverinsa tuomitsevat homoseksuaalisuuden syntinä, yhdistävät seksuaalivähemmistöt pe-rusteettomasti rikollisiin ja pyrkivät nostamaan heidän syrjintänsä lainsäädännön tasolle. Tämä risti-riita ei sinänsä johdu siitä, etteivätkö he todella uskoisi omiin arvoihinsa. Kyse on hetkittäisestä poliittisesta järkevyydestä yrityksessä saada joitain etuja. PiS ei kuitenkaan näytä kykenevän takti-koimaan kovin järkevästi: hetkittäiset suvaitsevaisemmat kommentit eivät muuta useimpien ihmis-ten käsitystä heidän politiikastaan, kun enemmistö puheista ja toimista osoittaa aivan muuta. Järke-vämpää olisi ollut pitää homovastainen retoriikka huomattavasti hillitympänä ja jättää selvästi EU:n sääntöjä rikkovat lakiehdotukset tekemättä. Se, että näin ei tehty, näyttää osoittavan, että PiS ha-lusikin profiloitua niin kotimaassa kuin ulkomaillakin tietynlaisen politiikan ajajana, johon kuuluu näkyvästi seksuaalivähemmistöjen vastustaminen. Tämä oli heille tärkeämpää kuin muut poliittiset edut. Silti he eivät kyenneet ottamaan huomioon sitä, että heidän rajut argumenttinsa vakuuttavat

korkeintaan ne, jotka ovat jo samaa mieltä. Kenelle tahansa eri mieltä olevalle heidän kommenttinsa ja toimenpiteensä ovat niin rajuja, että heidän näkemyksensä eivät voineet juuri saada ymmärtämystä.

Näiden kevään 2007 tapahtumien johdosta myös EU:n ulkopuoliset eurooppalaiset tahot kommentoivat tapahtumia ja osallistuivat siten keskusteluun. Euroopan Neuvostolta tuli kesän 2007 aikana omia kannanottojaan tilanteeseen. Kesäkuussa se julkaisi muistion Puolan ihmisoikeustilanteesta ja teki suosituksia seksuaalivähemmistöjen oikeuksien noudattamisesta. Euroopan Neuvoston kannanottoja voi pitää hyvin painavana osana eurooppalaista keskustelua, sillä kuten sanottua, se on erityisesti ihmisoikeuksiin keskittyvä järjestö, jonka tulkintoja pidetään tärkeänä pohjana myös EU:n ihmisoikeuskäsityksille.¹⁵⁷ Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin vahvisti seksuaalivähemmistöjen syrjimättömyyssuojaa: toukokuussa tuomioistuin teki päätöksensä Varsovan paraatikiellosta nostetusta kanteesta ja totesi kanteen laittomaksi. Elokuussa Puola päätti valittaa tuomiosta, mutta tuomioistuin hylkäsi valituksen perusteettomana.¹⁵⁸

Monin puolin Eurooppaa siis tuomittiin Puolan rajuihin hyökkäys seksuaalivähemmistöjä kohtaan, joka muun loukkaavuuden lisäksi rikkoi suoraan säännöksiä syrjintäkiellosta työelämässä. Tämä on yksi niitä asioita joita Euroopassa on laajasti kyetty säätämään myös seksuaalivähemmistöjen osalta.

Tämä oli viimeisiä episodeja, joita ehti tapahtua Kaczynskin hallituksen aikana seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suhteen. Olipa hallituksen tarkoitus todella esittää tuo kiistanalainen lakiehdotus tai ei, se ei sitä ehtinyt tehdä. Monenlaisista sisäisistä kiistoista ja korruptioskandaaleista johtuen hallituksen toiminta oli käynyt mahdottomaksi, ja lopulta maassa järjestettiin uudet vaalit lokakuussa 2007. Ne voitti maltillisempi keskustaoikeisto, joka muodosti hallituksen ilman PiS- ja LPR-puolueita. Tämän jälkeen kiistat seksuaalivähemmistöjen oikeuksista ovat vähän rauhoittuneet, sillä voittajapuolue ei ole samalla tavoin profiloitunut seksuaalivähemmistöjen vastustamisen kaltaisilla näkemyksillä, ja uusi pääministeri Donald Tusk näyttää enimmäkseen vältelleen asiaan puuttumista. Kaczynskin hallituksen homovastaisella politiikalla on kuitenkin ollut vaikutuksia myös Tuskin politiikkaan. Ainakin Tusk perusteli Kaczynskin lupauksilla sitä, että myöskään hänen kaudellaan

¹⁵⁷ ILGA-Europe: "A call to Polish authorities after the memorandum by the Council of Europe." 25.06.2007 [www-dokumentti]

¹⁵⁸ European Court of Human Rights: 3.5.2007: Chamber Judgment: *Bączkowski and others v. Poland* (lehistötiedote 1988493); ILGA-Europe: "Poland to appeal ECHR decision regarding equality parade in 2005." 03.08.2007; UK Gay News: "Cashman welcomes Euro court ruling on Poland." 27.09.2007 [www-dokumentti]

Puola ei ole liittynyt Euroopan perusoikeuskirjaan, joka olisi nostanut seksuaalivähemmistöjen syrjintäkiellon lain tasolle.

Kaczynskin hallituksen aikana siis kuitenkin seksuaalivähemmistöjen oikeudet nousivat Euroopassa ja EU:ssa vahvasti esille, sillä nämä räikeät loukkaukset herättivät niin eurooppalaisen ja kansainvälisen kansalais- ja mediakeskustelun huomion kuin myös Euroopan unionin. Koskaan aikaisemmin EU-elimet eivät olleet joutuneet tekemään näin monia kannanottoja jäsenmaidensa toimien suhteen seksuaalivähemmistöjen oikeuksista.

5.5 Lopputulos: Puolan tapahtumat lokakuun 2007 jälkeen ja yhteenveto

Seksuaalivähemmistöihin liittyvät ongelmat eivät liene suoraan vaikuttaneen edellisen hallituksen kaatumiseen ja uusien vaalien järjestämiseen. Vaalitulokseen ja Donald Tuskin maltillisen keskustaoikeiston nousulla hallitusvastuuseen tällä kiistalla on kuitenkin voinut olla jonkinlaisia vaikutuksia. Enimmäkseen homojen oikeuksiin epäluuloisesti suhtautuvat puolalaiset tosin tuskin juuri seksuaalivähemmistöjen vuoksi äänestivät Laki ja Oikeus -puoluetta ulos. Mutta se kokonaisuus, johon kiista kuuluu osana, on asiaan voinut vaikuttaa. Monet puolalaiset, jotka suhtautuvat hyvin myönteisesti Euroopan integraatioon, kyllästyivät ilmeisesti hallitukseen joka keskittyy vastustamaan Euroopan unionia ja hankkimaan Puolalle kiistoja muiden EU-maiden ja EU-instituutioiden kanssa ja huononsivat yleisesti maan mainetta ulkomailla. PiS:n ja LPR:n edustava konfliktinhakuinen nationalismi ja vanhoillisuus eivät osoittautuneet olevan sitä, mitä useimmat puolalaiset halusivat, vaan nämä totesivat, että maltillisempi suhtautuminen ajaisi enemmän maan etuja ja johtaisi toimivampaan politiikkaan.

Vaikuttaa siltä, että seksuaalivähemmistöjen oikeuksien tilanne Puolassa on rauhoittunut PiS:n hallituksen ajoista. Puolasta kuuluu enää harvoin uutisia seksuaalivähemmistöjen oikeuksien loukkauksesta, eikä varsinkaan hallituksen itsensä taholta. Kestänee kuitenkin vielä kauan, ennen kuin seksuaalivähemmistöjen tilanne Puolassa on sellainen, mitä nämä toivovat.

Joulukuussa 2007 Puola jättäytyi pois EU:n perusoikeuskirjasta, johon liittyivät kaikki muut maat paitsi Puola ja Britannia. Tähän pääministeri Tusk selitti syyksi, että sen on kunnioitettava edellisen hallituksen päätöstä jättäytyä siitä pois, sillä hallitus tarvitsee myös Laki ja oikeus -puolueen tukea saadakseen muuten ratifioitua koko EU:n muutossopimuksen, jossa perusoikeusasiakirjaan viitataan. Puolue suostui kannattamaan sopimusta parlamentissa ja varmistamaan vaaditun kahden kolmasosan enemmistön vain, jos Puola jättäytyisi perusoikeusasiakirjasta pois. Tähän oli ennen kaik-

kea syynä juuri seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suojeleminen kyseisessä sopimuksessa. Tusk kuitenkin vakuutti, että nykyisellä hallituksella ei ole mitään ongelmia näiden oikeuksien tai koko perusoikeusasiakirjan kanssa ja että Puola tulee kunnioittamaan asiakirjan henkeä. Tusk vakuutti kaikin tavoin hyvää tahtoaan EU:n suuntaan ja pyrki näin osoittamaan, että toisin kuin edellinen hallitus, nykyinen on EU- ja ihmisoikeusmyönteinen, ja vain käytännön syyt ja poliittiset tosiasiat saavat sen tässä tilanteessa poikkeamaan muun Euroopan teoista. Tästä voi kuitenkin todeta, että jonkinlaisen perinnön PiS:n hallitus onnistui jättämään Puolan politiikkaan seksuaalivähemmistöjen suhteen. Edelleenkin Puolaa ei sido sellainen selkeästi määritelty EU-oikeus, joka kieltäisi kaikin tavoin näiden syrjinnän.¹⁵⁹

Muuten Puola on kuitenkin pidättäytynyt uusista seksuaalivähemmistöjen oikeuksien loukkauksista. Se on myös kaikin tavoin osoittanut suurempaa yhteistyöhalua EU:n ja yksittäisten Euroopan valtioiden kanssa. Edellisten hallitusten aikana Puola niskuroi monin tavoin muutenkin EU:n tahtoa ja naapurimaitaan, kuten Saksaa, vastaan, mutta nyt se on ollut paljon yhteistyöhaluisempi.¹⁶⁰

Keväällä 2008 Puolassa on tapahtunut vielä eriskummallinen episodi, joka osaltaan kuvastaa meilläkin olevaa arvomaailmojen konfliktia, mutta myös sen kehittymistä yhä liberaalimpaan suuntaan. Presidentti Kaczynski, joka on PiS-puolueen pääasiallinen keino valtaan vaalien häviämisen jälkeen, piti maaliskuussa 2008 puheen, jossa yritti vastustaa Lissabonin sopimusta. Hän kuvaili puheessaan vaaroja, joita sopimus Puolalle tuo, ja yksi näistä oli homoavioliitot. Puolueen kehittämä kuvaesitys presidentin puheen taustalla esitti kuvallisia esimerkkejä näistä vaaroista, ja homoavioliittoja kuvaamassa oli amerikkalaisen Brendan Fayn ja hänen aviomiehensä vihkikuva. Tämä kiinnitti kansainvälistä huomiota, ja Fay ja hänen aviomiehensä saivat tietää tästä. Tällöin miespari matkusti Puolaan ja teki useita televisioesiintymisiä osoittaakseen, että he ovat seksuaalisesta suuntautumisestaan riippumatta täysin tavallisia ihmisiä. Pariskunta saavutti melkoisen suosion Puolassa, ja näyttää siltä, että tapaus on tehnyt PiS:n ainoastaan naurunalaisiksi sen sijaan että olisi auttanut heitä vakuuttamaan muita kannastaan. Tämä episodi osoittaa, että PiS pyrkii edelleen kritisoimaan seksuaalivähemmistöjä, mutta kykenee yhä harvemmin tekemään sitä tavalla, joka vakuuttaisi muita. Omassa kiihkeässä homovastaisuudessaan heidän tuntuu olevan vaikea löytää argumentteja, jotka vaikuttaisivat rationaalisilta ja harkituilta.¹⁶¹

¹⁵⁹ BBC News: "No EU rights charter for Poland." 23.11.2007 [www-dokumentti]; Krakow Post: "Tusk refuses to sign EU's Charter of Fundamental Rights." 08.12.2007 [www-dokumentti]

¹⁶⁰ esim. YLE uutiset: "Puolan ja Saksan suhteet lämpenemässä" 13.12.2007

¹⁶¹ International Herald Tribune: "New York man files complaint against Polish president for anti-gay marriage speech." 19.03.2008; "Photo of a gay wedding in America becomes ammunition in Polish political battle." 20.03.2008" [www-dokumentti]; New York Times: Political fight in Poland its home for gay pair. 20.03.2008 [www-dokumentti]; pinknews.co.uk: "Gay couple excite press interest in Poland." 31.03.2008 [www-dokumentti]; UK Gay News:

Kiista seksuaalivähemmistöjen oikeuksista Puolassa näyttää siis olevan rauhoittumassa. Konflikti antoi seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puoltajille hyvän tilaisuuden osoittaa, miten paljon enemmän heidän argumenttinsa puoltavat eurooppalaista oikeuskäsitystä. Nämä myös yleisesti ottaen käyttäytyivät enemmän rationaalisten keskustelijoiden tavoin, mikä lisäsi heidän argumenttiansa uskottavuutta, sillä he vaikuttivat olevan todella keskustelemassa ja selittämässä kantojaan eivätkä vain tuomitsemassa muita.

”‘Badges’ issued to the two married gays by Polish Parliament being auctioned on Ebay.” 03.04.2008. [www-dokumentti]

6 Johtopäätökset

Vuosina 2005–2007 seksuaalivähemmistöjen oikeudet olivat Puolassa ankaran väittelyn ja konfliktien alaisia, ja aiheuttivat myös merkittäviä konflikteja Puolan ja EU:n välillä. Puolan hallitus ei pelkästään sallinut seksuaalivähemmistöjen syrjintää vaan harjoitti sitä aktiivisesti itse toimillaan ja puheillaan.

Tutkimukseni osoittaa, että ympäri Eurooppaa seksuaalivähemmistöjen oikeudet ovat vielä kiistanalainen kysymys. Se osoittaa kuitenkin myös, että yhä useammat eurooppalaiset yhteiskunnat ovat valmiita edistysaskeliin niiden suhteen, ja että EU todella puuttuu, vaikkakin joskus viiveellä, näiden oikeuksien rikkomuksiin. Keskustelussa seksuaalivähemmistöjen oikeudet liitetään yleisiin eurooppalaisiin arvoihin. Niiden kannattajien mukaan ne ovat osa sitä liberaalia ihmisoikeusperinnettä, joka määrittää EU:ta. Euroopan kuuluu vastustaa kaikkea syrjintää epäasiallisilla perusteilla, ja toisten yksityiselämän määrääminen ei kuulu valtion tehtäviin eikä valtion tule myöskään sallia yksityisten taholta tapahtuvaa syrjintää moisilla perusteilla. Vastustajat taas pyrkivät määrittelemään Eurooppaa vanhanaikaisemman perinteen mukaan, joka tuomitsee seksuaalivähemmistöjen oikeuksien ohella monet muutkin edistyksellisinä pitämämme asiat. Heidän mukaansa seksuaalivähemmistöt ovat vaarallisia moraalille ja yhteiskunnalliselle järjestykselle ja edustavat sellaisia arvoja, jotka Euroopasta on karkotettava. Heidän argumenteilleen löytyy kuitenkin yhä vähemmän kannattajia.

Suuri osa tapahtumista oli nimenomaan keskustelua: kotimaiset poliitikot, EU-parlamentaarikot, EU-komissaarit, kansalaiset ja ihmisoikeusjärjestöt esittivät mielipiteitään seksuaalivähemmistöjen oikeuksista ja toistensa toimista ja mielipiteistä. Tämä tapaus osoittaa, että arvokeskustelua Euroopassa käydään monin tavoin. Se ei kuitenkaan ainakaan tässä tapauksessa paljon muistuta habermasilaista keskusteluideaalia, jossa rationaalisesti väitellään niin, että vain parhaalla argumentilla on merkitystä, kunnes on päästy yhteisymmärrykseen asiasta. Keskustelussa ovat mukana mitä moninaisimmat intohimot, ja läheskään kaikkea ei sanota suoraan vaan ilmaistaan teoilla: oikeudelliset tuomiot ja niiden hyväksynät, lait, homoparaatit ja niiden kiellot, vaalitulokset ja monet muut tapahtumat ovat osa keskustelua tai avaavat uuden keskustelun.

Habermasilaisen puhetilanteen ideaalista tuo käyty keskustelu oli siis ajoittain melko kaukana. Ei voi sanoa, että asiasta olisi käyty rationaalista keskustelua, jossa paras argumentti voittaa eivätkä poliittiset puolueelliset ja intohimot vaikuta siihen, mitä argumenttia pidetään vahvana. Etenkään

seksuaalivähemmistöjen vastustajat eivät näytä pyrkineen sen kummemmin perustelemaan argumenttejaan kunnolla kuin kiinnittämään huomiota vastapuolenkaan argumentteihin. Seksuaalivähemmistöjen puolustajat pyrkivät kokonaisuudessaan argumentoimaan huomattavasti rationaalisemmin, perustelemaan väitteensä ja todella keskustelemaan vastapuolen kanssa. Kuitenkin nämäkin ajoittain sortuivat politikointiin, jossa vastapuolen argumentit pyrittiin esittämään mahdollisimman huonossa valossa ja väittämään näitä mahdollisimman vaarallisiksi, ja syytettiin muita mahdollisimman monista puutteista. On hyvä huomioda, että osa Puolassa tapahtuneen keskustelun rajuudesta voi johtua poliittisesta kulttuurista, sillä puolalaisten europarlamentaarikkojen kommentit parlamentissa käydyissä keskusteluissa olivat enimmäkseen paljon maltillisempia: eroon lienee vaikuttanut se, mitä pidetään sopivana puhetapana ja vakuuttavina argumentteina eri poliittisissa yhteisöissä.

Toimiiko siis tämän tutkimuksen perusteella Habermasin puhetilanteen ideaali kansainvälisessä politiikassa, kuten Thomas Risse ehdottaa? Mielestäni ei. Sillä on tosin jotain vaikutusta, sillä osa keskustelijoista pyrki perustelemaan kantansa rationaalisesti. Yleisesti kuitenkin keskustelua ohjasivat ennalta päätetyt puolueellisuudet ja tunteiden määrittämät poliittiset intohimot, ja rationaalinen keskustelu ei tuonut merkittäviä muutoksia osapuolten kantoihin eikä ratkaissut ongelmaa. Tapaus myös osoittaa, että eurooppalaisten ”elämänmaailmat” saattavat olla hyvin kaukana toisistaan ja tämä voi estää rationaalisen ihmisoikeuskeskustelun. PiS:n ja LPR:n poliitikkojen käsitykset seksuaalivähemmistöjen oikeuksista perustuvat tyystin erilaiselle maailmankuvalle kuin esimerkiksi liberaaleimpien europarlamentaarikkojen tai puolalaisten seksuaalivähemmistöaktivistien. Juuri tämän takia heidän näyttää olevan mahdotonta päästä asiasta yhteisymmärrykseen. Konfliktin on tehnyt vaikeaksi juuri se, että osapuolet eivät näytä kovin paljon pyrkineen ymmärtämään toisiaan tai argumentoimaan tavoilla, joilla toisin ajattelevat voitaisiin vakuuttaa. Se, että etenkin seksuaalivähemmistöjen vastustajat olivat hyvin kaukana tästä rationaalisesta ihanteesta, saattoi kuitenkin vaikuttaa siihen, että heidän mielipiteilleen löytyi ajan kuluessa yhä vähemmän kannatusta, ja Puolasakin suhtautuminen seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin näyttää olevan muuttumassa suvaitsevammaksi.

Keskustelun tulos tuntuu johtaneen siihen, että seksuaalivähemmistöjen oikeudet saavat yhä laajempaa kannatusta EU:ssa. Syynä on ainakin osittain argumentointi. Keskustelua seuraavat huomaavat, että näiden oikeuksien kannattajat ovat valmiita sellaiseen yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä taustaoletuksena olevaan keskusteluun, jolla arvoja voidaan määrittellä. Vastustajat puolestaan eivät ole siihen valmiita vaan pyrkivät lähinnä leimaamaan seksuaalivähemmistöjä rajuilta,

perusteettomilla väitteillä ja väistämään tai kieltämään vastaväitteet ilman kunnollista puolustusta. Lisäksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksien kannattajatkin poikkeavat habermasilaisesta ihanteesta: he välillä pyrkivät suuretelemaan vastapuolen muodostamaa uhkaa ja korostamaan sitä, mitä vastapuoli tekee väärin.

Tarvitaan juuri väittelyä ja vastakkainasettelua, jotta keskustelua voitaisiin käydä ja parhaat argumentit punnita. Ilman tällaisia konflikteja ei myöskään seksuaalivähemmistöjä puolustava osapuoli saisi argumenttejaan aseteltua yhtä selkeään valoon eikä voisi ilman vastapuolta näyttää, miten paljon paremmassa linjassa heidän argumenttinsa ovat eurooppalaisten arvojen kanssa. Tapahtumien aikana näytti siltä, että konflikti olisi jossain määrin repinyt EU:ta ja saanut integraation näyttämään yhä vaikeammalta, kun eri mailla on niin erilaiset käsitykset ihmisoikeusnormeista. Toisaalta voi käydä niinkin, että pidemmän päälle se tekee integraation helpommaksi, kun käydään unionin laajuista keskustelua myös aroista asioista ja tulee selväksi, millaista mielipidettä enemmistö eurooppalaisista kannattaa. Samoin on nähty, että useimmille uusillekin jäsenmaille EU:n tuki on tärkeää, eivätkä esimerkiksi puolalaiset todella halua, että heidän johtajansa uhittelemalla ja eurooppalaisesta arvomaailmasta huomattavasti poikkeamalla hankkivat Puolalle vaikean aseman EU:ssa.

Toki seksuaalivähemmistöjen tilanne vaatii edelleen parannusta kaikkialla Euroopassa, eivätkä ongelmat Puolassa ole ohi. Hyvin usein tämän tutkimani konfliktin aikana EU ja muut jäsenmaat olisivat voineet myös tehdä enemmän Puolan tilanteen tuomitsemiseksi ja argumentoida painokkaammin seksuaalivähemmistöjen puolesta. Keskustelu olisi niin ikään voinut olla vilkkaampaakin, ja erityisesti siihen olisi voinut osallistua vielä laajempi keskustelijoiden piiri: kuten monet koko tapahtumien ajan moittivat, muut EU-elimet kuin parlamentti kommentoivat asioita paljon vähemmän kuin olisivat voineet.

Kaikkea potentiaalia keskusteluun ei ole käytetty hyväksi. Tästä johtuen kysymys ei myöskään ole loppuun käsitelty EU:ssa, vaan se jatkuu edelleen. Se, että keskusteluun ei ole käyty niin suurella tarmolla kuin olisi voitu, kertonee myös aiheen vaikeudesta ja arkuudesta. Pelätään kenties synnyttää siitä liian suuria konflikteja, jotka voisivat loukata sitä osaa eurooppalaisista - edelleen kaikista huolimatta melko suuri ryhmä - jotka vastustavat seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Se myös tarkoittaa sitä, että vaikka nämä oikeudet nähdäänkin eurooppalaisiin normeihin kuuluviksi, niitä ei pidetä vielä kovin tärkeinä. Vain pieni osa eurooppalaisista on valmiita ryhtymään hyvin kiihkeisiin ja perinpohjaisiin väittelyihin niistä. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksia kannatetaan mieluummin kuin vastustetaan, mutta kovin suurella tarmolla niitä ei puolusteta hyökkäyksiä vastaan ennen kuin

hyökkäykset käyvät niin rajuiksi, ettei niitä voi hyväksyä. Oma osansa on näiden oikeuksien epämääräisellä tilalla EU:ssa. On helpompi tuomita se, että rikotaan EU:n direktiiviä syrjinnän vastustamisesta työelämästä kuin että yleisesti suhtaudutaan suvaitsemattomasti seksuaalivähemmistöihin, kun sitä ei kiellä erityinen säännös, vain EU:n yleiset periaatteet, joiden määritelmää ei ole mihinkään selvästi kirjattu.

Keskustelua on kuitenkin käyty. Tulos on myös kokonaisuudessaan ollut se, että rajusti ilmaistut syrjivät mielipiteet ja syrjintätoimet eivät edistä asiaansa. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustajat kykenivät saamaan vain hyvin vähäisiä voittoja. Puolan äärimielinen hallitus ei saavuttanut kannanotoillaan suurta suosiota, vaan herätti huomattavat protestiaallot ja lisäsi osaltaan kansan tyytymättömyyttä, joka johti sen vaalitappioon. Eurooppalaisissa keskusteluissa asiasta seksuaalivähemmistöjen oikeuksia puolustava kanta osoittautui paljon vahvemmaksi.

Tutkimus osoittaa, että ainakin tässä tapauksessa ihmisoikeuskäsityksiin liittyvä konflikti käsiteltiin EU:ssa enemmän yleisellä julkisella keskustelulla kuin tietyillä pakottavilla juridisilla toimenpiteillä. Tämän tapauksen perusteella kun EU:n ihmisoikeussäännöksiä rikotaan tai uhataan rikkoa EU:n sisällä, EU-instituutiot kyllä huomauttavat siitä, mutta pyrkivät ratkaisemaan ongelmat enemmän suosituksilla ja lausunnoilla kuin pakottavilla toimilla. Tästä on erimielisyyksiä EU:n sisällä, kun esimerkiksi osa parlamentaarikoista vaatii lujempia toimenpiteitä. Pakottavien toimien puute ei kuitenkaan välttämättä kerro pelkästään EU:n haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä toimia. Se voi myös osoittaa, että EU-päätäjät toivovat konfliktien ratkeavan keskustelulla ja vähittäisellä yhteisymmärryksen löytymisellä, ja toisaalta sillä että konfliktien kautta äärimielipiteet osoittavat oman mahdottomuutensa ja menettävät kannatuksensa. Jokseenkin näin kävikin Puolan tapauksessa: homovastainen hallitus oli muutenkin niin äärimielinen ja EU-vastainen, että tuli Puolassa toimintakyvyttömäksi ja korvattiin huomattavasti maltillisemmalla hallituksella. Niinpä myös pahimmat ongelmat laantuivat, vaikka eivät lienekään kokonaan kadonneet.

Kenties EU todellakin välttää avointa konfliktia instituutioiden ja jäsenmaiden välillä, kuten on syytetty, mutta onko se pelkästään puute? Eikö voi pitää myös hyvänä sitä, että EU ei pyri koko ajan osoittamaan valtaansa jäsenmaihin nähden vaan antaa eurooppalaisen ja kansallisen keskustelun huolehtia konflikteista mahdollisimman pitkälle? Toisaalta on myös todettava, että edistys Puolassa samoin kuin muissa konservatiivisimmin suhtautuvissa jäsenmaissa on ollut valitettavan hidasta, ja Puolan omituisen tilanteen sallittiin jatkua kauan ilman että EU:ssa puututtiin siihen kovin monipuolisesti. Vaikka juridiset toimenpiteet eivät olisikaan tarpeen, avoimempi ja painokkaampi keskustelu voisi saada enemmän edistystä aikaan.

Mikäli Puolan tapauksella on ollut vaikutuksia seksuaalivähemmistöjen oikeuksien tilaan Euroopassa, ne ovat kuitenkin enemmänkin edistäneet näitä oikeuksia. Yhtä rajusti seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ei ole enää Puolassa kiistetty PiS:n hallituksen jälkeen. Tässä konfliktissa huomattiin, että räikeät kannanotot seksuaalivähemmistöjen oikeuksia vastaan eivät kohtaa yleistä hyväksyntää vaan julkisia tuomioita. Vaikka tuomiot EU-instituutioiden taholta ovat olleet vaisumpia kuin moni aktivisti toivoisi, ne kuitenkin tulivat ja EU osoittaa välittävänsä seksuaalivähemmistöjen oikeuksien puolustamisesta ainakin jonkin verran. Vaikka ne eivät kuulu EU:n vahvimmin puolustettuihin normeihin, ne ovat yhtä kaikki sen normeja, joita ajoittain myös puolustetaan.

Seksuaalivähemmistöjen tilanne Euroopassa kaipaa vielä paljon kohentumista. Heidän oikeuksiensa puolustajilla on kuitenkin syytä enemmän toivoon kuin epätoivoon: enemmistö eurooppalaisista näyttää olevan vähitellen kallistumassa sen puolelle, että myös seksuaalivähemmistöjen oikeuksien suojeleminen kuuluu tärkeisiin eurooppalaisiin arvoihin. Vaikka on olemassa hyvin vihamielisiä ääriliikkeitä, useimmiten nämä saavat aikaan vain sen, että seksuaalivähemmistöjen oikeuksien vastustus asettuu naurettavaan ja halveksuttavaan valoon, ja näiden oikeuksien kannatus alkaa vaikuttaa järkevämmältä. Harvat eurooppalaiset haluavat todella kannattaa näin äärimielisiksi osoitettavia liikkeitä. Kysymys seksuaalivähemmistöjen oikeuksista pysynee Euroopassa edelleen keskustelun ja käsittelyn alla. Tulevat vuodet osoittavat, miten tämä käsittely jatkuu, millaisia haasteita jatkossa esitetään sekä millaisia muutoksia saadaan aikaan.

Lähdeluettelo

Tutkimusaineisto

Www-dokumentit:

Tutkimusaineiston lähteenä International Gay and Lesbian Association - Europe (ILGA-Europe).
www.ilga-europe.org.

Tutkimusaineistona käytetty seuraavia dokumentteja:

ILGA-Europe: ”Polish PM Candidate Says Homosexuality Unnatural.” 03.11.2005.

http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/polish_pm_candidate_says_homosexuality_unnatural.

ILGA-Europe: ”Polish City Bans Gay March For ‘Security Reasons’.” 15.11.2005.http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/polish_city_bans_gay_march_for_security_reasons.

ILGA-Europe: ”Polish court refuses to penalize participation in gay march.” 05.01.2006.

http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/polish_court_refuses_to_penalize_participation_in_gay_march.

ILGA-Europe: ”MEPS demand EU clampdown on homophobia.” 14.01.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/news/meps_demand_eu_clampdown_on_homophobia.

ILGA-Europe: ”MEPs call for EU action to protect homosexuals.” 17.01.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/news/meps_call_for_eu_action_to_protect_homosexuals.

ILGA-Europe: ”Clashes erupt at Poland gay march.” 29.04.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/clashes_erupt_at_poland_gay_march.

ILGA-Europe: ”Report: The ‘Culture for Tolerance’ festival in Krakow, Poland.” 01.05.2006.

http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/report_the_culture_for_tolerance_festival_in_krakow_poland.

ILGA-Europe: ”Gay Rights Issues Cause New Political Storm in Poland.” (lähde Martin Sobczyk,

Warsaw Independent). 17.05.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/gay_rights_issue_causes_new_political_storm_in_poland.

ILGA: Strasbourg Tribunal Accepts Claim against Polish president. 19.05.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/strasbourg_tribunal_accepts_claim_against_polish_president

ILGA-Europe: 24.05.2006. ”Concerns over increased and state-supported homophobia in Poland.”
<http://www.ilga->

europa.org/europa/guide/country_by_country/poland/concerns_over_increased_and_state_supported_homophobia_in_poland.

ILGA-Europe: "Polish Gays Win Legal Battle for Freedom of Gathering in Public. 30.05.2006. (lähde Marcin Sobczyk, Warsaw Independent). http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/polish_gays_win_legal_battle_for_freedom_of_gathering_in_public.

ILGA-Europe: "'They are penetrating our schools,' says Wojciech Wierzejski." 01.06.2006. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/they_are_penetrating_our_schools_says_wojciech_wierzejski.

ILGA-Europe: "Poland's far-right MP engages prosecution in investigating gay organizations." 01.06.2006. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/poland_s_far_right_mp_engages_prosecution_in_investigating_gay_organizations.

ILGA-Europe: "Poland: Gays Fear New Prime Minister". 04.08.2006. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/poland_gays_fear_new_prime_minister.

ILGA-Europe: "Polish Gays React on 'gay-friendly' Poland statement by Polish prime minister". 31.08.2006. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/polish_lgbt_activists_reaction_on_gay_friendly_poland_statement_by_polish_prime_minister.

ILGA-Europe: "Poland rejects gay project." 03.10.2006. (lähde: Kampanja homofobiaa vastaan). http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/poland_rejects_gay_project.

ILGA-Europe: "Vice-minister of education: We will manage without tolerance." (käännös Gazeta Wyborcza-lehden haastattelusta). 22.10.2006. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/vice_minister_of_education_we_will_manage_without_tolerance.

ILGA-Europe: "Giertych realizing his promise to limit 'homosexual propaganda'." 14.03.2007. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/giertych_realizing_his_promise_to_limit_homosexual_propaganda.

ILGA-Europe: "ILGA-Europe welcomes condemnation of homophobia by European Parliament." 26.04.2007. http://www.ilga-europe.org/europa/news/ilga_europe_welcomes_condemnation_of_homophobia_by_european_parliament.

ILGA-Europe: "A call to Polish authorities after the memorandum by the Council of Europe." 25.06.2007. http://www.ilga-europe.org/europa/guide/country_by_country/poland/a_call_to_polish_authorities_after_the_memo_randum_by_the_council_of_europe.

ILGA-Europe: "Poland to appeal ECHR decision regarding equality parade in 2005." 03.08.2007. http://www.ilga-europe.org/europa/news/poland_to_appeal_echr_decision_regarding_equality_parade_in_2005.

europa.org/europe/guide/country_by_country/poland/poland_to_appeal_echr_decision_regarding_equality_parade_in_2005.

(ILGA-Europen artikkelit muiden EU-maiden ongelmista seksuaalivähemmistöjen kohdalla osiossa Muut lähteet - www-dokumentit)

Muut lähteet

Kirjat:

Alston, Philip et al (eds): *The EU and Human Rights*. Oxford. 1999.

Amnesty International: *The Louder We Will Sing: Campaigning for Gay and Lesbian Human Rights*. Amnesty International Publications. London, 1999.

Donnelly, Jack: *Universal Human Rights in Theory & Practice*. 2nd Edition. Cornell University Press, Ithaca/London. 2003.

Ellis, Evelyn: *EU Anti-discrimination Law*. Oxford University Press. Oxford, 2005.

Foucault, Michel (1998): *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus. Helsinki. Suomentanut Kaisa Sivenius. Alkuteokset *L'Histoire de la Sexualité*. 1-3. Paris. Gallimard. 1974–1984.

Gadamer, Hans-Georg: *Hermeneutiikka*. Vastapaino, Tampere, 2004. Suomennettu valikoiden teoksista Hans-Georg Gadamer, *Gesammelte Werke*, osat 2 ja 4, Tübingen 1986, 1987. Suomentanut Ismo Nikander.

Gras, Jutta: *The European Union and Human Rights Monitoring*. 2000. Publications of the Faculty of Law. University of Helsinki.

Habermas, Jürgen: *Theory of Communicative Action, Volume 1*. Polity Press, 1984. Alkuperäinen *Theorie des Kommunikativen Handelns, Band I: Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*, 1981, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1981. Translated by Thomas McCarthy.

Heinze, Eric: *Sexual orientation: a human right. An essay on international human rights law*. Martinus Nijhoff. Dordrecht, 1995.

Kagan, Robert: *Of Paradise and Power*. Atlantic Books. London, 2003.

Minot, Leslie Ann ja Long, Scott: *Conceiving Parenthood: Parenting and the Rights of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People and Their Children*. International Gay and Lesbian Human Rights Commission. United States of America, 2000.

Ojanen, Tuomas: *Perus- ja ihmisoikeudet Suomessa*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki. 2003.

Outhwaite, William: *Habermas: A Critical Introduction*. Polity Press. Cornwall, 1994.

Rawls, John: Kansojen oikeus: *Julkisen järjen puolustus*. Gaudeamus. Helsinki, 1997. Alkuperäinen *The Law of the Peoples, with The Idea of Public Reason Revisited*. Suomentanut Leo Näreaho.

Risse, Thomas, Sikkink, Kathryn ja Rapp, Stephen C. (eds): *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge University Press. Cambridge. 1999.

Tontti, Jaakko (toim.) (2005) *Tulkinnasta toiseen: Esseitä hermeneutiikasta..* Vastapaino. Tampere.

Wendt, Alexander (1999): *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.

Williams, Andrew (2004): *EU Human Rights Policies: A Study in Irony*. Oxford University Press.

Woods, Lorna: *The European Union and Human Rights*. Åbo Akademi University Institute for Human Rights. Turku. 1996.

Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity. 2007. www.yogyakartaprinciples.org.

Artikkelit:

Alston, Philip ja Weiler, J.H.H.: An 'Ever Closer Union' in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights, teoksessa Alston et al (eds): *The EU and Human Rights*. Oxford. 1999. 4-66.

Checkel, Jeffrey T.: "Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe." *International Studies Quarterly* (1999), 43, 83–114.

Gadamer, Hans-Georg: "Vastauksia kritiikkeihin." Teoksessa Tontti, Jaakko (toim.) *Tulkinnasta toiseen: Esseitä hermeneutiikasta*, 211–238. Vastapaino. Tampere, 2005.

George, Jim ja Campbell, David (1990): "Critical Social Theory and International Relations." *International Studies Quarterly* (1990), 34, 269–293.

Guzzini, Stefano (2000): "A Reconstruction of Constructivism in International Relations." *European Journal of International Relations*. Vol. 6(2): 147–182.

Habermas, Jürgen: "Gadamerin hermeneutiikasta." Teoksessa Tontti, Jaakko (toim.) *Tulkinnasta toiseen: Esseitä hermeneutiikasta*, 202–210. Vastapaino. Tampere, 2005.

Leben, Charles: "Is There a European Approach to Human Rights?" teoksessa Alston, P. et al (eds): *The EU and Human Rights*. Oxford University Press. Oxford. 1999. 69–97.

Manners, Ian ja Whitman, Richard G. (2003): "The 'difference engine': constructing and representing the international identity of the European Union." *Journal of European Public Policy* 10:3 June 2003. 380–404.

Meyer, Christoph O. (2005): "Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivistic Framework for Explaining Changing Norms." *European Journal of International Relations*. Vol. 11(4): 523–549.

Risse, Thomas (2000): "Let's Argue! Communicative Action in World Politics." *International Organisation*: 54:1, s. 1–39.

Risse Thomas ja Sikkink, Kathryn: "The socialization of human rights norms." Teoksessa Risse, Sikkink ja Rapp (eds): *Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*. Cambridge University Press. Cambridge. 1999.

Räikkä, Juha: "Is A Membership-blind Model of Justice False by Definition?" teoksessa Räikkä, Juha (ed): *Do We Need Minority Rights? Conceptual issues*. 3–21. Martinus Nijhoff Publishers. The Hague. 1996.

Wendt, Alexander (1992): "Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics." *International Organization* 46, 2, Spring 1992. 391–425.

Www-dokumentit:

Amnesty International: "Poland: School bill would violate students' and teachers' rights and reinforce homophobia." 20.03.2007. <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR37/001/2007/en>.

BBC News: "EU row candidate stands down." 30.11.2004. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3967463.stm>.

BBC News: "'Gay weddings' become law in UK." 05.12.2005. <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/hi/uk/4493094.stm>

BBC News: Czech MPs Approve gay rights law. 15.03.2006. <http://news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/hi/uk/4493094.stm>.

BBC News: Polish Nationalism Resurgent. 09.05.2006. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4754079.stm>.

BBC News: Anti-Gay Latvian MP given key job. 21.11.2006. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6167562.stm>.

BBC News: Massive win for Polish opposition. 22.10.2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7054912.stm>.

BBC News: Tusk sworn in as Poland's new PM. 16.11.2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7097939.stm>.

BBC News: No EU rights charter for Poland. 27.11.2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7109528.stm>.

EU Observer: "Gay-friendly Poland wants more EU clout, prime minister says." 30.8.2006. <http://euobserver.com/9/22300>.

Euroopan Parlamentti: "Keskustelut - Maanantain 16. tammikuuta 2006 - Homofobia Euroopassa." 16.01.2006. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20060116+ITEM-014+DOC+XML+V0//FI>.

Euroopan Parlamentti: Euroopan Parlamentti: "Keskustelut - Keskiviikko 25. huhtikuuta 2007 - Homofobia Euroopassa." 25.04.2007. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20070425+ITEM-017+DOC+XML+V0//FI>.

Euroopan Parlamentti: "Your MEPs: By Country and Political Group".
<http://www.europarl.europa.eu/members/expert/groupAndCountry.do?language=EN> (viimeksi katsottu 28.10.2008).

European Parliament's Intergroup on Gay and Lesbian Rights.

"EP to investigate legality of proposed anti-homosexual law in Poland". 20.03.2007.
<http://www.lgbt-ep.eu/news.php?extend.62.1>.

Eurobarometri 66

Euroopan neuvosto: Euroopan sosiaalinen peruskirja.
<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2002/20020080>.

Human Rights Watch, 19-3-2007: Poland: School Censorship Proposal Threatens Basic Rights.
<http://hrw.org/english/docs/2007/03/16/poland15512.htm>.

Human Rights Watch: Poland: Official Homophobia Threatens Human Rights. HRW Letter to Polish President Lech Kaczynski. 15.2.2006 [www-sivu].

ILGA-Europe: "Latvia even closer to constitutional ban on same-sex marriage." 01.12.2005.
http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/latvia/latvia_even_closer_to_constitutional_ban_on_same_sex_marriage.

ILGA-Europe: "Court declares illegality of Poznan Mayor's decision to ban Polish gay march." 15.12.2005. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/poland/court_declares_illegality_of_poznan_mayor_s_decision_to_ban_polish_gay_march.

ILGA-Europe: "Latvia cements homophobia in the constitution." 15.12.2005. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/latvia/latvia_cements_homophobia_in_the_constitution.

ILGA-Europe: "Latvian President signs homophobic constitution amendment." 21.12.2005.
http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/latvia/latvian_president_signs_homophobic_constitutional_amendment.

ILGA-Europe: Same-sex marriage in the Baltics – to allow or to ban?" 27.12.2005.
http://www.ilga-europe.org/europe/news/same_sex_marriage_in_the_baltics_to_allow_or_to_ban.

ILGA-Europe: "Lithuania follows Latvia's homophobic outbursts." 28.12.2005. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/lithuania/lithuania_follows_latvia_s_homophobic_outbursts.

ILGA-Europe: "Second same-sex partnership law in post-communist Europe!" 16.03.2006.
http://www.ilga-europe.org/europe/media/second_same_sex_partnership_law_in_post_communist_europe.

ILGA-Europe: "Dutch ambassador to leaves." 06.06.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/estonia/dutch_ambassador_to_leaves.

ILGA-Europe: "President of Latvia does not sign amendment to labour law." 21.06.2006.
http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/latvia/president_of_latvia_does_not_sign_amendment_to_labour_law.

ILGA-Europe: "Latvia finally bans sexual discrimination in employment." 22.09.2006.
http://www.ilga-europe.org/europe/news/latvia_finally_bans_sexual_orientation_discrimination_in_employment.

ILGA-Europe: "Europe reacts on election of new chair for Latvian Parliament's human rights committee." 20.11.2006. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/latvia/europe_reacts_on_election_of_new_chair_for_latvian_parliament_s_human_rights_committee.

ILGA-Europe: "Hungary approves partnership legislation." 18.12.2007. http://www.ilga-europe.org/europe/guide/country_by_country/hungary/hungary_approves_partnership_legislation.

International Herald Tribune: "New York man files complaint against Polish president for anti-gay marriage speech." 19.03.2008. <http://www.ihf.com/articles/ap/2008/03/19/europe/EU-GEN-Poland-Gay-Rights.php>.

International Herard Tribune: "Photo of a gay wedding in America becomes ammunition in Polish political battle." 20.03.2008. <http://www.ihf.com/articles/2008/03/20/europe/poland.php>.

Irish Voice Newspaper: "Legal Rights for Gay couples." 07.12.2005.
<http://www.irishabroad.com/news/irishinamerica/news/legal-rights-dec0705.asp>.

Krakow Post: "Tusk refuses to sign EU's charter of fundamental rights." 08.12.2007.
<http://www.krakowpost.com/articles/2007/12/08/840.html>.

New York Times: "Political fight in Poland its home for gay pair." 20.03.2008.
http://www.nytimes.com/2008/03/20/nyregion/20gay.html?_r=1&oref=slogin.

pinknews.co.uk: "Gay couple excite press interest in Poland." 31.03.2008.
<http://www.pinknews.co.uk/news/articles/2005-7261.html>.

State Department: "2005 Country Reports on Human Rights Practices in Poland."
www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2005/61668.htm

Turun Sanomat: "Paarma pitää homoseksuaalisuutta annettuna ominaisuutena." 24.8.2008.
[http://www.turunsanomat.fi/kotimaa/?ts=1,3:1002:0:0,4:2:0:1:2008-08-24,104:2:560439,1:0:0:0:0:0:.](http://www.turunsanomat.fi/kotimaa/?ts=1,3:1002:0:0,4:2:0:1:2008-08-24,104:2:560439,1:0:0:0:0:0:)

UK Gay News: "Cashman welcomes Euro court ruling on Poland." 27.09.2007.
<http://www.ukgaynews.org.uk/Archive/07/Sept/2701.htm>.

UK Gay News: "'Badges' issued to the two married gays by Polish Parliament being auctioned on Ebay." 03.04.2008. <http://www.ukgaynews.org.uk/Archive/08/Apr/0304.htm>.

YLE Uutiset: Arkisto

"Saksa: Perustuslakisopimuksesta voidaan neuvotella ilman Puolaa." 24.06.2007. Puolan ja Saksan suhteet lämpenemässä 13.12.2007.

Virallisia asiakirjoja:

Direktiivi 2000/43/EC.

Direktiivi 2000/78/EC.

European Court of Human Rights: 3.5.2007: Chamber Judgment: *Bączkowski and others v. Poland* (lehdistötiedote 1988493).

Euroopan perusoikeusasiakirja.

European Parliament: *European Parliament resolution on homophobia in Europe*. 18.01.2006. P6_TA(2006)0018.

European Parliament: *European Parliament resolution on the increase in racist and homophobic violence in Europe*. 15.06.2006. P6_TA(2006)0273.

European Parliament: *European Parliament resolution on Homophobia in Europe*. 26.04.2007. P6_TA(2007)0167.

European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights: *Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2002. Volume II*. Luxemburg. 2003. (Fundamental Rights Report 2002).

European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights: *Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2003. Volume I*. Luxemburg. 2004. (Fundamental Rights Report 2003 vol. I).

European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights: *Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2004. Volume I*. Luxemburg. 2005. (Fundamental Rights Report 2004 vol. I).

European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights: *Report on the Situation of Fundamental Rights in the European Union and its Member States in 2004. Volume II*. Luxemburg. 2005. (Fundamental Rights Report 2004 vol. II).

Luentosarjoja:

Keisala, Katja: *Euroopan integraatio sosiaalisen konstruktivismin valossa*. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos. Kevätlukukausi 2007.